

1201

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI
1964**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ WISSENSCHAFTLICHER SOCIALISMUS

II

lib: NOV

**SZEGED
1964**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI
1964

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS
НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ WISSENSCHAFTLICHER SOCIALISMUS
II

Dr. KOROM MIHÁLY

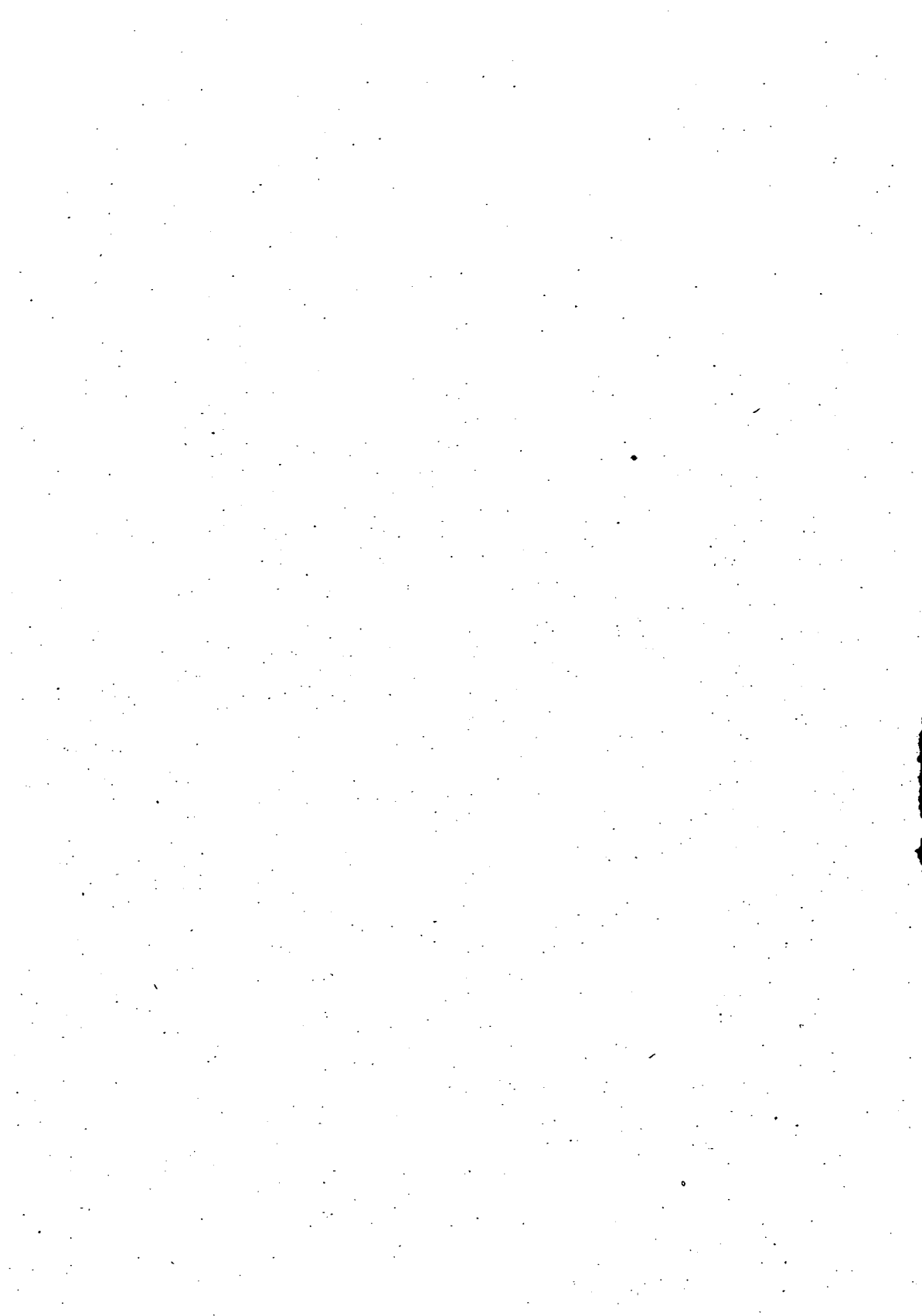
A Kommunista Párt harca a munkásosztály
vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért
a második világháború időszakában

Dr. FEHÉR ISTVÁN

Adatok a szegedi parasztság második világháború
alatti gazdasági, szociális helyzetéhez
és küzdelmeihez

SZEGED

1964

Dr. KOROM MIHÁLY

A KOMMUNISTA PÁRT HARCA A MUNKÁSOSZTÁLY VEZETTE ANTIFASISZTA PARASZTEGYSÉG MEGTEREMTÉSÉÉRT A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

I.

A harmincas évek második felében, majd a második világháború idején a KMP politikája és közvetlen célkitűzései a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa útmutatásainak megfelelően, megváltoztak. A KMP új politikai irányvonala az összes elnyomott társadalmi osztályok és rétegek törekvéseinek valórváltásáért vívott küzdelmet az akkori történelmi időszak legfőbb feladatának: a fasizmus és a háborús veszély ellen és az ország demokratikus átalakításáért folyó küzdelemnek rendelte alá. Arra törekedett, hogy a munkásosztály antifasiszta egységét létrehozza és a proletariátus vezetésével megteremtse azt az erős munkás-paraszt szövetséget, amely gerince lenne a magyar nemzet összes haladó erőit egységbe foglaló antifasiszta népfrempolitikának, háborúellenes nemzeti függetlenségi harcnak és az ország demokratikus átalakításáért folyó küzdelemnek.

Ebből a szempontból vizsgálta a párt a parasztsággal kapcsolatos politikáját is. E politika kidolgozása során a fenti fő szempontokon túl figyelembe vette a parasztságnak feudális maradványokkal terhes gazdasági viszonyait, és az ország társadalmi-gazdasági szerkezetéből fakadó jelentőségét is. Magyarország a második világháború előestjén még mindig csak agrár-ipari jellegű ország volt, amelyben az elmaradott mezőgazdaság közepesen fejlett iparral párosult. 1941-ben Magyarország lakosságának még mindig csaknem fele, 49.1 %/o-a az agrárnemességhez tartozott!¹ Ez a több mint négy és fél millió lelket takaró szám azonban a polgári statisztika osztálykülönbségeket elmosni igyekvő módszere miatt magában foglalja az egész „mezőgazdasági népességet”, az agrárproletároktól kezdve egészen a nagybirtokosokig. Ezért, hogy világosabban megértsük, milyen paraszti rétegekkel kellett a pártnak számolnia a háború alatt politikája meghatározásánál, meg kell néznünk e „mezőgazdasági népesség” oszálytagozódását és az egyes osztályokhoz, illetve rétegekhez tartozó csoportjaink nagyságát. Ezek az 1941-es népszámlálás adatai szerint a következőképpen alakultak:

¹ Az 1949. évi népszámlálás. 6. Foglalkozás-statisztikai eredmények. Budapest, 1950. 13. old.

Foglalkozási ág megnevezése	Kereső és eltartott 1000-népesség ben	A mezőgazd. Az össznépesség % -a	Az össznépesség % -a
1. mezőgazdasági munkások: földmunkás, napszámos, cseléd, stb.	1790.8	39.2	19.2
2. 0—5 kat. holdas földművesek.	1326.1	29.0	14.2
3. 5—10 kat. holdas földművesek.	623.6	13.7	6.7
4. 10—25 kat. holdas földműves, közép- paraszt	503.6	11.0	5.4
5. 25—100 kat. holdas gazdagparaszt.	302.3	6,6	3.3
6. 100 kat. holdon felüli közép- és nagy- birtokos	20.6	0.5	0.2 ²

Ezek a számok világosan mutatják, hogy az össznépességben belül külön még 26,7⁰/₀-ot kitevő munkásosztályhoz³ tartozók mellett a kommunista párt-nak általában figyelembe kellett vennie először is a mezőgazdasági népesség többségét, 68,2⁰/₀-át, az össznépességnek pedig egyharmadát, 33,4⁰/₀-át kitevő, a munkásosztály természetes szövetségeseit alkotó szegényparasztságot (a táblázat első két csoportja!). A szegényparasztságon belül, a fenti táblázat első csoportjába tartozónak semmiféle megélhetést biztosító vagyonuk, földjük nem volt, pedig arányuk a mezőgazdasági népességben a legnagyobb, mintegy 40⁰/₀. Csak a keresőket nézve, ebből a rétegből került ki a háború alatt is meglevő, mintegy 800 000 mezőgazdasági munkás és cseléd.⁴

A szegényparasztság második csoportjába tartozók (a 0—5 kat. holddal rendelkezők) birtokában levő föld általában nem volt elegendő a megélhetéshez. Ezért nagyobb részük bér munkával kényszerült megkeresni kenyerét. Ennek, és jelentős hányaduk esetén a politikai, az általános polgári demokratikus szabadságjogok hiányának a következtében a több mint három millió főt számláló szegényparasztság, a „hárommillió koldus”, mind gazdasági érdekeit, mind pedig politikai törekvéseit tekintve, a legmegbízhatóbb támogatója volt a munkásságnak.

A „mezőgazdasági népesség” 6. csoportjában tartozó közép- és nagybirtokosok s eltartottaik e népességnek mindössze fél százalékát tették ki, s mégis — az egyházi birtokokat is figyelembe véve — a földterület mintegy felét birtokolták az 1935-ben készült birtokstatisztika szerint.⁵ A gazdasági javakon kívül, a nagytőkékkel együtt, kezükben volt a politikai hatalom is. Ilyen formán a haladó erők küzdelme ellenük és fasiszta rendszerük megdöntéséért is folyt.

Gazdasági helyzetét és számát tekintve a középparasztság is igen jelentős volt ebben az időben Magyarországon. Részletesebb statisztika hiányában, ide számítva az 5—10 kat. holdasokat is — bár ezeknek alsóbb rétegei még általában nem tartoztak a középparasztsók közé —, a 10—25 holdasokkal együtt számuk 1941-ben jóval meghaladta az egymilliót. A nagyobbbrészt csak önel-

² 1949. évi népszámlálás. 6. Foglalkozás-statisztikai eredmények. Budapest. 1950. 21. old.

³ Uo.

⁴ Közgazdasági Szemle, II. évf. 1955. február. 218. old.

⁵ Magyar Statisztikai közlemények. Új sorozat. 102. köt. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Budapest. 1937. 19. old.

látásos és igen alacsony technikai színvonalon álló termelése következtében a középparasztság élete sem volt valami rózsás a Horthy-rendszer időszakában. Emellett a nagy megadóztatás és birtokaik elaprózódása miatt állandóan fejük felett lebegett az eladósodás, a szegényparasztságba való lesüllyedés veszélye. A birtokelaprózódás folytán, és mert a középparaszttok alsó rétegei szerették volna kigészíteni birtokaikat, nagyobb részük közvetlenül érdekelt volt a nagybirtokok felosztásában. Ugyanakkor zömükben érdekelték voltak az ország társadalmi-politikai életének a demokratizálásában is. Hiszen a fasizmus következtében alig rendelkeztek politikai jogokkal, társadalmi és kulturális felemelkedésük előtt is óriási akadályok tornyosultak. Mindezekhez járult még a háború időszakában az is, hogy a magyar fasizmusnak Hitlerékét kiszolgáló háborús mezőgazdasági politikája, fokozódó terrorja és a rablőháborús embervesztései egyre jobban súlytották a középparasztságot is.

A gazdagparasztság, a kulákság létszáma, éppen a nagybirtok fennmaradása következtében, nem volt túlságosan nagy. A 100 holdon felüli kulákgazdaságok az 1941-es statisztikában külön nem szerepelnek, így csak a 25—100 kat. holdas gazdagparaszti réteghez tartozók számát tudjuk közölni, ami valamivel több mint 300 000 volt. Ez a réteg mint kizsákmányoló birtokos, természetesen ellenezte a munkásosztály és a parasztság alsóbb rétegei törekvéseinek jó részét, de mivel őt is nyomta a nagybirtok gazdasági versenye, a fasizmus háborús mezőgazdasági politikája és a növekvő adó stb., ezért voltak még olyan területek, ahol a háború alatt a gazdagparasztság, illetve annak egyes rétegei együtt működtek a parasztság más csoportjaival. Emellett a pártnak azt is figyelembe kellett vennie, hogy a gazdagparasztságnak számarányánál jóval nagyobb befolyása volt a parasztságra, különösen a birtokos parasztság középparaszti rétegére. Hiszen az agrárkérdés polgári demokratikus megoldása előtt mint általában minden országban, ebben az időben még nálunk is a gazdagparaszt volt a „hangadó” a birtokos praasztság körében.⁶ Ilyen viszonyok között, minthogy a fasizmus, majd a háború ellen mind nagyobb társadalmi erőket kellett felsorakoztatni, a gazdagparasztsággal szemben alkalmazott politikában nem lehetett figyelmen kívül hagyni olyan lehetőségeket, amelyeket kihasználva, egy táborba lehet vinni a parasztság valamennyi rétegét.

A KMP még a második világháború megindulása előtt, elméletileg és politikai iránymutatás céljából kidolgozta ez irányú parasztpolitikáját.⁷ Az antifasiszta harc, a nemzetközi függetlenség megvédéséért és a háború elhárításáért, valamint az ország demokratikus átalakításáért folyó küzdelem minél hatásosabb elősegítése céljából a párt felvette programjába a valamennyi paraszti réteget közvetlenül érintő demokratikus földreform megvalósítását. A KPM ebben a harcban a parasztság valamennyi rétegét, a lehetőségekhez képest még a gazdagparasztságot is, egységbe tömörítve akarta felsorakoztatni a munkásosztály mögé. Ezért, bár továbbra is fontosnak tartotta, hogy a munkás-paraszt szövetség alapja az ipari proletáriátus, a falu proletár és félproletár erőink természetes együttműködése legyen, a háború alatt végig arra törekedett, hogy a földmunkásokat és szegényparaszttokat ne külön, s ne az anti-

⁶ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Harmadik kiadás. Budapest 1949. 232—234. old.

⁷ Lásd mindenekelőtt: Révai József: Marxizmus és népiesség c. munkáját, amelyet a párt megbízásából 1938-ban írt, és a „Dolgozók Lapja”-nak a parasztkérdésről szóló elméleti cikkei.

fasiszta harcban és a demokratikus átalakulásban is érdekelt birtokos parasztság ellen szervezze, hanem ellenkezőleg, antifasiszta egységbe tömörítse.

Ezek a helyes célkitűzések azonban a második világháború kitörésekor nemhogy a paraszti tömegek, hanem még a baloldali pártok és szervezetek körében sem voltak ismertek. Sőt, magában a KMP soraiban is folytak még viták a politikai irányvonal megértéséért és maradéktalan elfogadásáért. Hosszú és szívós küzdelmet kellett folytatniok még ezután a kommunistáknak az illegitimitás súlyos körülményei között a tömegek felvilágosításáért, és kitartó eszmei harcban kellett legyőzni a parasztság egyes rétegeire is ható helytelen polgári vagy kispolgári álradiális és szélsőjobboldali nézeteket is.

Ahhoz, hogy a pártnak a parasztság csatasorba állításáért folytatott nehéz harcát jobban be tudjuk mutatni, röviden szólnunk kell arról is, hogyan állt a parasztság szervezeti és politikai téren a tárgyalt időszakban, vagyis 1939 és 1944 között.

A parasztság nagy tömegei a háború kitörésének idején nagyjából szerzetlenek voltak. A körükben működő különböző pártok és szervezetek — még a baloldaliak sem — jelentettek egységes politikai képviselőket.

Általában a parasztság alsóbb rétegeinek nagy része, különösen a földmunkásság, a szegényparasztság, a hosszú évtizedek óta tartó elnyomás és az ellene folyó harc tapasztalatai alapján tisztában volt azzal, hogy jobb életük megvalósításához első és legfontosabb nagy teendő a földkérdés megoldása, a földreform végrehajtása. Jó részük általában azzal is tisztában volt, hogy ez összefügg az ország politikai rendszerének demokratizálásával, a dolgozó osztályok jogainak kiszélesítésével, illetve ezeknek a jogoknak a megszervezésével. De azt, hogy milyen módon és kikkel szövetségben kell ezekért harcolni, a paraszttömegek nagy része még nem tudta. A háború kitörésének az időszakában ezért hathattak közöttük a legkülönbözőbb politikai irányzatok és eszmék. Emellett a magyar falun, a parasztság különböző rétegei között az osztályellentétek ugyan már kialakultak annyira, hogy rendkívül megnehezítsék az egész parasztság összefogását és fellépését a nagybirtokkal szemben, de még nem éleződtek ki oly mértékben, hogy az egész parasztság és a nagybirtok ellentéte helyébe más, *alapvető* ellentét léphetett volna.⁸ A birtokos és a birtok nélküli paraszti rétegek ellentéte ugyan igen erősen éreztette a hatását, de jelentősége még másodrangúnak bizonyult. A magyar parasztság bonyolult összetételét a különböző parasztszervezetek is tükrözték.

A Független Kisgazdapárt elsősorban azoknak a nagy- és középparaszti rétegek volt a képviselője és gyűjtőhelye, amelyek védelmet kerestek a nagybirtokkal és a német fasiszmust kiszolgáló mezőgazdasági kormánypolitikával szemben. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a Kisgazdapártnak voltak kis- és helyenként szegényparaszt tagjai is, akik aktív harcot szerettek volna kezdeni a demokratikus földreformért és általában az ország demokratikus átalakításáért.

A Kisgazdapárt vezetésében izzig-vérig burzsoá párt volt. A háború előkészítésének idején hallani sem akartak a nemzet összes demokratikus erőinek összefogásáról, a fasiszmus elleni harc népfretpolitikájáról.⁹

⁸ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra. 1948. Második kiadás. 237. old.

⁹ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1939—1945. Szikra 1955. 53—56. old.

Az 1939-es választások alkalmával a Kisgazdapárt a ránehezülő jobboldali nyomás, de elsősorban a tömegeket nem kielégítő politikája miatt vere-séget szenvedett, ezért dezorganizálódott, tömegmunkáját pedig a passzivitás jellemezte. Politikájában még uralkodott az Echaradt-féle jobboldali vezetőség álláspontja, amelynek a lényege az uralkodó osztályok revíziós területszerző és szovjetellenes külpolitikájának támogatása, és a kommünistaellenesség, az antifasiszta népfrent elutasítása volt. Ugyanakkor ellenezte a német fasiz-mussal való szoros szövetséget, és a szélsőjobboldali nyilas politikát. A mér-sékelt polgári földreform megvalósítását propagálta, külpolitikájában pedig a nyugati hatalmakra való támaszkodás híve volt. Ez a politikai irányvonal, bár voltak pozitív vonatkozásai, lényegében az uralkodó köröket támogatta. Nem balfelé, a tömegekre támaszkodott, hanem az uralkodó osztályok li-berális csoportjaival lépett összeköttetésbe, és tevékenységét 1943-ig lényegé-ben a parlamentre korlátozta. Emiatt politikai súlya és tömegbefolyása lé-nyegesen csökkent. Mégis a KMP lehetségesnek tartotta, hogy az antifasiszta népfrentpolitika megvalósításában a Kisgazdapárt is aktívan részt vegyen. Ezért támogatta annak demokratikus erőit, és azon fáradozott, hogy a Kis-gazdapárt segítségével is felsorakoztassa az egész parasztságot a munkás-osztály mögé, a fasizmus és a háború ellen, az ország demokratikus átalakí-tásáért folytatandó harcban.¹⁰

A radikálisabb szegény- és kisparaszti rétegek már nem elégedtek meg a Kisgazdapárt mérsékelt földreform-programjával. Nekik már radikális föld-reform, az egész Horthy-rendszert gyökeresen átlakító demokratikus prog-ram kellett. Ezeknek az érdekeit próbálta képviselni az 1939 nyarán létrejött Nemzeti Parasztpárt, amely a háborús viszonyok, a fasiszta intézkedések kö-vetkeztében, de elsősorban a radikális földreformot követelő politikája miatt lényegében az egész háború alatt nem épülhetett ki szervezett párttá. Befo-lyása elsősorban hetilapja, a „Szabad Szó” révén érvényesült a földmunká-sok, szegényparasztok és kisparasztok között. Ez a lap viszonylag magas, 37—40 000 példányszámban jelent meg,¹¹ s mintegy 20 000 állandó előfize-tője¹² és szerkesztőinek becslése szerint a kialakult Szabad Szó olvasókö-rökben mintegy 100 000-es tábora volt.¹³ A Nemzeti Parasztpártot és a „Szabad Szó”-t a népi írók balszárnya és néhány, a Kisgazdapárt politi-kájával elégedetlen parasztpolitikus vezette. A KMP a háború alatt e párt-szervezet, illetve tömörülés balszárnyával tudott a legjobban együttműködni a parasztság proletár, félproletár és kisparaszti rétegeinek a felvilágosítása és csatasorba állítása érdekében.

A szociáldemokrata pártnak elsősorban a kubikos munkások egy részé-re volt szervezeti és politikai befolyása, a Földmunkások Országos Szövetsége révén. Bár e szervezet befolyása a földmunkások között a háború időszaká-ban erősen csökkent s 1940-ben taglétszáma már az 5 ezret sem érte el, mégis ez a szervezet és általában az SZDP más szervezetei, sajtója lehetőséget adtak a KMP-nek, hogy politikáját a parasztság körében közvetetten propagálja és befolyását növelje.

¹⁰ PI Archivum. A. IV. 28/b. 1939.

¹¹ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945-ig. Kossuth 1958—1959. 33. old.

¹² A Nemzeti Parasztpárt története. Budapest. 1947. 6. old.

¹³ Lásd „Szabad szó”, 1941. július 27. 1. old. és uo. 1943. augusztus 15. 1. old.

Az illegálitás, a faszizmus kegyetlen üldözései következtében ugyan szervezetileg és a közvetlen kapcsolatokat tekintve a baloldali pártok közül az illegális KMP befolyása volt a legszerényebb, de közvetetten, a legális szervezetek útján és helyenként közvetlenül, az illegális csatornák útján politikai befolyása a háború folyamán állandóan erősödött. Ezt a folyamatot különösen elősegítette, hogy a párt korábbi politikájával ellentétben ekkor alkalmazott politikájában fontos helyet foglalt el a faszizmus elleni általános harc mellett a radikális földreformért, az ország demokratikus átalakításáért vívott küzdelem.

A parasztság befolyásolására és forradalmi demokratikus mozgalmainak megbénítására az uralkodó osztályok, a kormány és a szélsőjobboldali fasiszta nyilas pártok számtalan kísérletet tettek, amelyek főleg a háború előkészítésének és első szakaszának az időszakában, bár ideiglenesen, de mégis jelentős hatást váltottak ki:

Az uralkodó körök, a fasiszta kormánypárt, bár alkalmaztak mérsékeltebb demagóg fogásokat is („telepítési akció”, „házhely-akció”, „kishaszonbérleti törvény”, a zsidó birtokok elkobzása és kiosztási machináció stb.), a háború alatt a parasztság gazdasági és politikai mozgalmait *elsősorban* a fasiszta államgépezet különböző eszközeivel, módszereivel igyekeztek elfojtani. Politikai befolyásuk igen csekély volt. A MÉP-nek és néhány gazdasági szervezetnek (OMGE stb.) elsősorban a gazdagparasztság egyes részeire volt hatása.

Kísérleteztek az uralkodó osztályok különböző gazdasági szervezetekkel is, mint a gazdasági egyletek, a faluszövetség stb. (a klerikális hivatásszervezetek, a Nemzeti Munkaközpont stb.), hogy a parasztsággal kapcsolatos fő stratégiai vonalukat a háborúhoz szükséges „nemzeti egység” érdekében megvalósíthassák. A parasztsággal szemben alkalmazott burzsoá-földesúri stratégia célja a háború alatt az volt, hogy a különböző politikai és gazdasági szervezetek útján a nagy- és középparasztokat megnyerjék a háborús „nemzeti egység” számára, és azok lehetőleg rántsák magukkal a parasztság alsó rétegeinek alapvető tömegeit, hogy ezzel megakadályozhassák az ipari munkásság és a parasztag-antifasiszta, háborúellenes szövetségének kialakulását.

Nagyobb volt viszont a háború előkészítése idején, a 30-as évek végén a szélsőjobboldali fasiszta, nyilas pártok ideiglenes, demagógiával szerzett befolyása a parasztság alsó rétegeiben.

Ezek a pártok a földmunkások és szegényparasztok befolyásolására a földreformról és más szociális intézkedések meghozataláról úton-útfélen demagóg szövegeket hangoztattak. Így elsősorban az 1939-es választások idején sikerült nekik jelentős számú mezőgazdasági munkást és szegényparasztot megtevesztetni. A mezőgazdasági munkáslakta megyék közül elsősorban Heves, Pest, Vas, Zala és Szabolcs megyében tudtak nagyobb politikai befolyásra szert tenni a falu proletárjai és félproletárjai között.¹⁴ Ennek egyik fő oka az volt, hogy a baloldali legális ellenzéki pártok, a Kisgazdapárt és az MSZDP, a háború előtti években és a háború első szakaszában nem folytatták e rétegek alapvető gazdasági és politikai érdekeinek megfelelő következetes politikát. Ugyanakkor kétségtelen, hogy befolyásuk mindenekelőtt a mezőgazdasági munkásoknak azon rétegeire és olyan vidékekre terjedt ki,

¹⁴ PI Archivum. A. XXII. 546/89 (Az 1939-es választások anyaga.)

ahol a dolgozók politikailag elmaradottabbak voltak s ahol viszonylag kevesebb forradalmi hagyományt ápoltak.

A második világháború kitörése után azonban az uralkodó osztályoknak a fasiszta kormányzat politikai és gazdasági szervezetei és a klérus segítségével, valamint a szélsőjobboldali nyilas, nemzeti szocialista pártok útján megtévesztéssel és demagógiával szerzett befolyása a parasztság különböző rétegeiben egyre gyorsabban csökkent. E rétegek, a demagóg ígéretek és a gyakorlati semmittevést látva, mindinkább kiábrándultak. Bár a háború első szakaszában, 1939 szeptember — 1941 júniusa között különösen a nyilas befolyás csökkenését és a kormány „földbirtok-politikájából” való kiábrándulást tekintve *elsősorban még* nem arról volt szó, hogy a demokratikus, forradalmi erők hódították el a korábban jobboldali befolyás alatt levő paraszti tömegeket. E folyamat elsősorban a háborús viszonyokkal beállott új helyzet, a kizsákmányolás, a politikai és gazdasági elnyomás újabb erősödése, a demagóg ígéretek egyre nyíltabb lelepleződése indította el. A baloldali demokratikus és forradalmi erők ekkor még nem voltak egységesek, jó részük még nem látta tisztán az ideológiai és politikai helyzetet. Így egyelőre még külön-külön próbáltak harcolni — egy részük nem is mindig a leghelyesebb formában — a jobboldali fasiszta befolyás, a háború ellen, a parasztság különböző rétegeinek a megszervezéséért és törekvéseik eléréséért.

II.

A háború alatt a mély illegalitás és a megerősödött fasiszta terror közegette igen nagy nehézségekbe ütközött és sok áldozatot követelt a kommunista pártnak arra irányuló felvilágosító munkája, hogy a jórésben szervezetlen, vagy a különböző jobboldali fasiszta-nyilas és a rétegeiket egymás ellen is szervező baloldali pártok befolyása alatt álló paraszti tömegeket az antifasiszta harc számára megnyerje. A párt azonban nem riadt vissza sem a nehézségektől, sem az áldozatoktól, minden erejével arra törekedett, hogy a parasztság alapvető tömegeivel — lehetőleg még a gazdagparasztsággal is — elfogadtassa politikáját, s ezeket a munkásosztállyal összefogva, amögé felsorakozva, minél hamarabb és minél sikeresebben megvívhatta a fasizmus, a népellenes erők elleni harcot.

Ezek az alapvető szempontok vezették a KMP vezetőit, midőn a konkrét viszonyokat is szemügyre véve 1939 nyarán nem ajánlották egy, a parasztság alsóbb rétegeit magában foglaló *külön* párt, a Nemzeti Parasztpárt létrehozását.¹⁵ Rámutattak, hogy amikor a fasizmus előretörőben van és a demokratikus szervezetek teljes megsemmisítésén dologzik, nem alkalmas az idő új, radikális parasztpárt megteremtésére. Hiszen ha valóban radikális parasztmozgalom létrejöttét jelenti az új párt, a fasizmus még csírájában elfojtja. Nem voltak meg a valóban demokratikus, a munkásosztállyal szoros szövet-

¹⁵ PI Archivum. A. IV. 28/6. 1939. (Az itt tartalmilag idézett dokumentum a párt egyik vezetőjének 1939 szeptember 26-án kelt levele, amely elemzi a KMP viszonyát a röviddel ezelőtt létrejött Nemzeti Parasztpárthoz. Ebből a levélből azonban az is világosan kiderül, hogy a kommunisták a fent ismertetett álláspontjukat a parasztpárt szervezőivel is, Kovács Imrével és „társaival” is közölték és megbecsülték még jóval a NPP megalakítása előtti időben.)

ségben dolgozó új parasztpárt megteremtésének eszmei-politikai feltételei sem, mivel létrehozóinak, s a volt falukutató népieseknek táborában is eszmei-politikai zűrzavar uralkodott.

A népiesek jobbszárnya már el-eljutott a szélsőjobboldali nyilas táborig, nagy többségükben megerősödött a paraszti miszticizmus mellett a nacionalizmus, a zűrzavaros, fasiszta fajelmélettel sok területen érintkező paraszti-nemzeti-faji nézet és az antiszemitizmus. A harmincas évek legvégén, és a negyvenes évek elején a népiesek táborában bekövetkezett általános és igen nagy fokú jobbratulódás folyamatában csak a kisebbségben maradt balszárny: Darvas József, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Veres Péter, Szabó Pál stb. tartott ki több-kevesebb következetességgel a korábbi éveknek, a Márciusi Front időszakának határozott demokratikus követeléseivel mellett. Bár rájuk is, de főleg az utóbbi háromra — balratorlódásuk ellenére is — nagymértékben hatottak továbbra is a népiesekre jellemző eszmék és nézetek.

E nézetek közül az általunk vizsgált kérdések szempontjából leglényesebbek a következők: a parasztság történelmi szerepéről és hivatásáról vallott helytelen nézetük, nem ismerték fel a munkás-paraszt szövetség történelmi szükségszerűségét és helyes tartalmát, politikai célkitűzéseit. A „parasztdemokrácia”, „parasztszocializmus” stb. — irreális eszmék voltak; az agrárkérdés megoldásáért folytatott küzdelmet fölé rendelték az össznemzeti problémáknak stb. Emellett 1939 közepére még a baloldal egy része sem, de különösen a velük még szorosabb kapcsolatot fenntartó egyéb népies körök sem voltak tisztában azzal, hogy a parasztság alsó rétegeinek, vagy a „parasztegyeség” jelszavával a parasztság milyen más rétegeinek az érdekében kívánnak politikai pártszervezkedést indítani. Nem volt világos, hogy osztályérdek feletti parasztpártot, illetve „egyetemes magyar néppártot”, vagy radikális, demokratikus parasztpártot kívánnak létrehozni. Nem foglaltak állást világosan abban a kérdésben sem, hogy mit tartanak az adott történelmi körülmények között a fő ellenségnek Magyarországon; a fasiszmust-e, összes hazai megjelenési formáival és külső szövetségeseivel, vagy csak a nagybirtokosokat? Nem látszott tisztán, hogy az új párt létrejötte nem bomlasztja-e a vezetésben és politikájában ugyan messzemenően nem kielégítő, de a fasiszmussal szemben mégis bizonyos gátat jelentő Kisgazdapártot és az SZDP-t, ezzel objektíve nem gyengíti-e a demokratikus erőket.

E körülményekkel számolva és elvi megfontolásokból kiindulva, a KMP azt javasolta a valóban baloldali népieseknek és a Kisgazdapárt jobboldali vezetőinek politikájával elégedetlen, kiábrándult demokratikus paraszti elemeknek, hogy ne új parasztpártot hozzanak létre, hanem a Kisgazdapártban próbáljanak erős paraszti baloldalt kialakítani, és ezáltal az egész Kisgazdapárt politikáját határozott demokratikus irányba terelni.¹⁶ A Kisgazdapárt évtizedes legális szervezeti kerete, és még meglévő demokratikus ereje nagyobb lehetőségeket nyújtott volna az igazán demokratikus baloldali parasztmozgalom kialakításához, mint egy új párt, amelynek szervezeteit a fasiszmus üldözései közepette csak nagy nehézségek árán lehetett volna esetleg kiépíteni.¹⁷

A népiesek balszárnya azonban, bár már korábban megismerte, de nem tette magáévá ezen javaslatokat, 1939 június végén létrehozta az új parasztpártot. A kommunisták nem hagyták magára az újonnan alakult Nemzeti Pa-

¹⁶ PI Archivum. A. IV. 28/6. 1939.

rasztpártot, számolva azzal, miszerint remény van annak demokratikus irányú fejlődésére. Ezért minden erőt latbavetettek, hogy ebben az irányban befolyásolják további tevékenységét. Az NPP megalakulását tudtul adó nyilatkozat után kialakult új helyzetben a KMP a következő főbb célok elérését tűzte¹⁸ ki az új párttal kapcsolatban: „szembeszállni minden olyan törekvéssel, amely az új pártból általános „néppártot”, az „egész magyarság egyetemes pártját” akar csinálni. Ehelyett arra kell törekedni, hogy az kifejezetten osztáypártként szervezkedjék és tevékenykedjék, mint a falusi dolgozók pártja, nyíltan és félreérthetetlenül valljon színt a fasiszta kormányzattal szemben, mint ellenzéki párt. Harcoljon kíméletlenül a szélsőjobboldali nyilasok ellen. A Kisgazdapárttal kapcsolatban az NPP gyakoroljon szókimondó bírálatot, de ugyanakkor világosan jelentse ki, hogy tevékenysége nem irányul ellene, sőt a szélsőjobboldal és a német fasiszmus növekvő befolyása ellen és a demokratikus követelésekért folytatott harcban felajánlja a barátságos együttműködést országos és helyi viszonylatban egyaránt. Továbbá, a kommunistáknak mindent meg kell tenniük, hogy az NPP eszmeileg és lassanként gyakorlatilag is a munkásság és a parasztság szövetségének az alapján álljon, a munkásszervezetek védelme és autonómiája dolgában azonosítsa magát a legális munkásszervezetekkel. Szervezeti téren pedig ne úgy tevékenykedjen, hogy bomlassza a Kisgazdapártot, hanem úgy, hogy mintegy elmosódjon a szervezeti különbség közöttük, azon belül is törekedjen baloldal létrehozására. Esetleg úgy, hogy mindkét párthoz tartozhassanak a tagok. Törekedjen a párt ennek alapján képviseltetni magát a Kisgazdapárt országos szervezeteiben, tartson kapcsolatot egyes parlamenti képviselőivel, akik eseteleg a parlamentben is felléphetnek az új párt nevében is.”¹⁹

A kommunisták törekvése és segítsége valóban hasznos volt a parasztpártot létrehozók balszárnyának. Ez megmutatkozott már nem sokkal a megalakulást követő programnyilatkozatban is, amely 10 pontból állt és a következő fő célkitűzéseket tartalmazta: 1. *független Magyarországot*; 2. *magyar országvezetést*; 3. *népuralmat*: általános, egyenlő, titkos választójog, sajtó, gyülekezési, szervezkedési stb. szabadságjog, népi önkormányzat stb.; 4. *igazságos adózást*: a progresszív adózás és a létminimum adómentességének bevezetése; 5. *a munka becsületét*: rokkantsági, öregségi és munkanélküli segély, minimális munkaidő megállapítása, általános társadalombiztosítás, a dolgozók szabad szervezkedése; 6. *földreformot*: a feudalizmus teljes lebontása, az 500 holdon felüli nagybirtok kisajátítása, tagosítás vagy szövetkezeti termelőüzemek létesítése, a mezőgazdasági termelés korszerűsítése, addig is a mezőgazdasági munkásság és cselédség életszínvonalának intézményes emelése; 7. *a nagytőke uralmának leírőre*: a kartellek és monopóliumok megszüntetése, a kamatláb leszállítása, népbankok felállítása; 8. *az ország iparosítását*; 9. *gazdasági szervezkedést*: az álszövetkezetek és egykézrendszer helyébe termelő és fogyasztási szövetkezeteket; 10. *egyetemes népnevelést*.²⁰

Ez a program lényegében demokratikus, bár hiányos program volt. Nem került bele a Magyarországhoz „csatolt”, vagy megszállt területek népei számára az önrendelkezési jog követelése, általában a nemzetiségi politika, a faji

¹⁷ Uo.

¹⁸ Szabad Szó, 1939. július 16. 1. old. Vezércikk.

¹⁹ PI Archivum. A. IV. 28/6. 1939.

²⁰ Szabad Szó, 1939. július 23.

üldözések elleni kiállítás stb., másrészt viszont belekerültek a népiesek tipikus szemléletei. Ilyen a második pont, amelyben együtt jelentkezik a népies ideológia nacionalizmusa faji szemlélete és a parasztság idealizálása. Mégis, ez a program alkalmas legális kiindulópont volt ahhoz, hogy az új párt útján is megindulhasson elsősorban a szegényparasztság és a kisparasztság felvilágosítása és csatasorba állítása.

Az új párt annak ellenére, hogy vezetőinek egy része (Szabó Pál stb.) az egyetemes magyarság pártjaként akarta feltüntetni és megszervezni²¹ mindinkább osztálypártként, a nincstelen és kisparasztság érdekeinek radikális képviselőjeként kezdett tevékenykedni. És amint ez a radikálisabb vonása nyilvánvalóbbá lett, a fasiszta kormányzat egyre jobban megnehezítette, majd szinte teljesen lehetetlenné tette működését. *Tehát a kommunisták előrelátása beigazolódott.* A második világháború kitörésekor hozott rendkívüli fasiszta intézkedések lehetetlenné tették, hogy az NPP szervezeteleg kiépüljön. Központra lapjának, a „Szabad Szó”-nak is felére csökkentették a terjedelmét 1939 szeptember elején.²² A háború megindulása után néhány hónapig történtek ugyan kísérletek arra, hogy az NPP munkához lásson, de a rendőrségi és csendőrségi nyomás következtében ezek is nagyrészt sikertelenek maradtak. A vezetők egy része (Erdei Ferenc, Kovács Imre) ellen korábbi falukutató irodalmi tevékenységük miatt bírósági eljárást indítottak, majd határozott rendőrségi fenyegetéssel vetett véget a kormány az NPP nyilvános működésének.²³ Mindezek következtében 1940 közepétől már mint párt nem is tevékenykedett, sőt már a „Szabad Szó”-ra sem írták ki, hogy az NPP lapja.

De a megindult baloldali, radikális parasztmozgalom mégsem semmisült meg. Az NPP vezetői lényegében együttmaradtak azután is, hogy lehetetlenné tették a párt nyilvános és szervezeti tevékenységét, és a „Szabad Szó” körétömörülve folytatták tevékenységüket. Így a „Szabad Szó” lett a baloldali parasztmozgalom, elsősorban a szegényparasztság, földmunkásság és kisparasztság radikális törekvéseinek legális kifejezője és propagálója a háború időszakában. Mivel a „Szabad Szó” és a körétömörült mozgalom irányítását továbbra is a népiesek balszárnya tartotta a kezében, a kommunistáknak továbbra is alkalmuk volt közvetett formában bekapcsolódni a felvilágosító munkába, cikkeket írtak, részt vettek a falusi levelezőknek a „Szabad Szó” szerkesztőségében időnként tartott összejövetelein, konferenciákon stb., majd pedig midőn egyre növekedett befolyásuk a parasztság körében, továbbra is feladatuk volt a helyes nézetek és célkitűzések elfogadtatása.

Ezt a munkát a kommunisták a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa eszméinek megfelelően és Révai József 1938—39-ben írt „Marxizmus és népiesség” c. munkájának útmutatásai szerint végezték, utóbbinak néhány gépelt példánya 1939 őszétől illegálisan kézről-kézre járt az országban.²⁴

Az első eredmény, amelyet a kommunisták elértek, a munkás-paraszt szövetség kialakításáért folyó harcban született. A népies baloldal már korábban is mutatott hajlandóságot a munkásosztállyal való együttműködésre, de akkor

²¹ Lásd: Szabó Pálnak a Szabad Szó 1939. július 16-i számában „Nemzeti Parasztpárt” című vezércikkét.

²² Lásd: Szabad Szó, 1939. szeptember 10. 1. old. és ugyanott 1939. november 5. 3. old.

²³ A Nemzeti Parasztpárt története. Az NPP kiad. 1947. 6. old.

²⁴ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Budapest Szikra 1948. 5. old.

még ez az együttműködési kézség; az ösztönös vonzódás a városi elnyomottakhoz, nem jelentette annak a tudatos felismerését, hogy a munkásosztállyal való szövetség nélkül az elnyomott parasztság harca nem vezethet teljes sikerhez. És főleg nem jelentette azt, hogy a népies baloldal tudatosan és lelkesen hirdeti is ezt a nézetet a parasztság körében. A népies baloldal csak 1941-től ismerte el és hirdette tudatosan a munkás-paraszt szövetség szükségességét. Ez már magában is nagy előrehaladás volt ahhoz képest, hogy 1939 nyarán, a parasztpárt megalakítása, a politikai programadás időszakában ugyyszólván még utalást sem találunk a munkás-paraszt szövetségre való törekvésre. Ehelyett igen bőven volt szó a parasztság „nemzetmegmentő” hivatásáról és ködös, a parasztság irányítása alatt álló nemzeti egység megteremtéséről.²⁵

Ugyanakkor 1941-ben a munkás-paraszt szövetség vállalása és hirdetése még mindig nem jelentette azt, hogy a népies baloldal teljes egésze felismerte azt is, hogy e szövetségben és általában a fasiszmus elleni, a demokratikus átalakításért folyó harcban a vezető erő a munkásosztály. Kovács Imre, az NPP, majd a „Szabad Szó” köré tömörült radikális parasztmozgalomnak is egyik központi vezetője 1941 májusában még a következőket írta: „A múltban keveset beszéltünk a parasztok és munkások együttműködéséről. A parasztság saját maga nem tudja felszabadítani magát: mások segítségére van szüksége. Segítséget pedig csak a városi szervezett munkásságtól várhat... Egyenrangú félként szövetkezzen ez a két osztály. Egyenrangú félként és ne gondoljanak arra, hogy az egyik a másikat vezesse majd, vagy kiharcolja vele szemben magának az elsőbbséget.”²⁶

Kovács Imre tehát még mindig nem értette meg, hogy a munkásosztály társadalmi és gazdasági helyzeténél fogva, a leghaladóbb eszméi következtében szükségszerűen kell hogy a vezető ereje legyen a társadalmi haladásért folyó harcban. De Kovács Imrének ez a nyílt kiállása egyben azt is jelentette, hogy a „Szabad Szó” táborában már kezdték felismerni a munkásosztály vezető szerepét és cikkében ez ellen kívánt fellépni. Valóban, 1941-re nemcsak a népies baloldal egyes leghaladóbb tagjai (Darvas József, Erdei Ferenc stb.) kezdték felismerni a munkásosztály döntő szerepét a harcban, hanem a „Szabad Szó” táborában erre az időre már erős, a kommunisták célkitűzéseivel lényegében egyetértőkből és kommunistákból álló csoport jött létre²⁷ (Donáth Ferenc, Illiás Ferenc, Fehér Lajos és mások), amely következetesen küzdött a földmunkások és szegényparasztok érdekeiért.

1941 tavaszára a „Szabad Szó” táborában már elterjedt az egész parasztság antifasiszta, demokratikus összefogásának az eszméje is, a döntő eszméi harcot csak a Szovjetunió elleni háborúbalépés utáni időszakban sikerült győzelemre vinni és a gyakorlati munkában gyümölcsötvetni. Mégis nem kis eredmény volt már az sem, hogy az NPP, majd a „Szabad Szó” tábora sem a Kisgazdapárt ellen fejtett ki propagandát, hanem több-kevesebb következetességgel elsősorban a nyilas szélsőjobboldal és — a cenzura lehetőségeihez képest — a kormányzat félrevezető intézkedései és politikája ellen. Igaz, ezekben a

²⁵ Lásd „Szabad Szó”, 1939. július 16. „Nemzeti Parasztpárt”, Július 23. „Mit akar a Nemzeti Parasztpárt”, július 30. „Ezért kell a Nemzeti Parasztpárt vezetőinek értekezlete” stb., stb. c. cikkeket.

²⁶ „Szabad Szó”, 1941. május 11.

²⁷ PI Archivum. H-o-4. Orosz Dezső, Skolnik József, Illiás Ferenc és Fehér Lajos visszaemlékezése.

bírálatokban és leleplezésekben továbbra is megtaláljuk a népiesek nacionalizmusát és helytelen faji nézeteit.

A Kisgazdapárt radikálisabb elemeivel és vezetőivel, túl az említett eredményen, sikerül közös frontot kialakítani a demokratikus átalakulásért vívott harcban. 1940 októberében Bajcsy-Zsilinszky Endre, a KGP parlamenti képviselője és egyik vezetője, is bekapcsolódott a „Szabad Szó” munkájába, mint annak főszerkesztője.²⁸ Ez nem azt jelentette, hogy a „Szabad Szó” lemondott a parasztság alsó rétegei érdekének radikális képviselőtéről, hanem azt, hogy kiszélesült és megerősödött a parasztság érdekei védelmezőinek demokratikus tábora.

Erre nagyon nagy szüksége volt az antifasiszta, demokratikus erőknek, mert a Kisgazdapárt által befolyásolt paraszti tömegeket is fel kellett világosítani, és fel kellett vértetni a demokratikus baloldalt az Eckhard-féle áruló jobboldali politikával szemben. Meg kellett értetni velük is, hogy földreform-törekvéseiket, az ország demokratizálásáért folytatott küzdelmüket nem lehet Eckhard módján, az uraikodó osztályokkal szövetezve, a munkásosztály nélkül, sőt ellene sikerre vinni. Tudatosítani kellett itt is, hogy a parasztság törekvése elszakíthatatlan kapcsolatban van valamennyi dolgozó osztály, az egész nemzet legfontosabb feladataival, a fasiszmus elleni harccal, az ország függetlenségének, önállóságának megvédésével.

A kommunisták, majd a baloldali szociáldemokraták is, a parasztság felvilágosítására és a munkásosztály mögé való felsorakoztatására felhasználták a legális szociáldemokrata szervezeteket is, elsősorban a Földmunkásszövetséget, az MSZDP sajtóját, vidéki szervezeteit és ifjúsági szervezetét, az Országos Ifjúsági Bizottságot.

A szociáldemokrata párt és a Földmunkásszövetség vezetése a második világháború kitörésének időszakában a jobboldal kezében volt. Ez nagymértékben megnehezítette a háború időszakában napirendre került új feladatok elvégzését, sőt lehetetlenné tette azt is, hogy az MSZDP a lényegében a radikális polgári földreform megvalósítását célul kitűző agrárprogramjából adódó lehetőségeket maximálisan kihasználhassa a parasztság befolyásolására. Ugyanis a peyerista áruló politika következtében az MSZDP még mindig nem törekedett a parasztság szervezésére. Csak a földmunkásság körében, a Földmunkásszövetség útján propagálta úgy-ahogy földreform programját, és csak nagy általánosságban sajtójában, mintha a munkásságnak semmi köze nem lenne és semmilyen érdeke nem fűződne annak végrehajtásához.

Ennek következtében az ipari munkáság nemcsak hogy nem szervezhette és vezethette a parasztságot jogos törekvései elérésében, hanem még csak nem is volt tisztázott és tudatos nagy tömegei előtt az a feladat, amelynek teljesítése rá várt a burzsoá-földesúri, imperialista rendszerben, a fasiszmus viszonyai között, s amely történelmi kötelessége a falu elnyomottjaival és kizsákmányoltjaival szemben. Az MSZDP tehát a földreform megvalósítását lényegében a polgárságtól várta. Ebben a helyzetben a kommunistáknak az is volt a feladatuk, hogy a munkásosztály álláspontját a földreform, és a parasztság többi demokratikus követelése kérdésében úgy alakítsák ki, hogy ne csak egyszerűen mintegy a kívülálló helyeslése legyen, és az ipari munkáság gyakorlati politikai munkáját is úgy végezze, hogy a parasztság követeléseinek megvalósítá-

²⁸ Szabad Szó, 1940. október 13. 1. old.

sát ne másoktól várja, hanem minden retrográd erővel szemben maga vállalja azt, a parasztsággal szoros szövetségben. Az ipari munkásságnak is tisztában kell lennie azzal, és aszerint kell cselekednie, hogy nélküle, az ő vezetése nélkül még az agrárkérdést sem lehet megoldani Magyarországon, s hogy részéről a munkás-paraszt szövetségnek ez az egyedüli helyes értelmezése.

A munkásosztály soraiban e helyes szemlélet kialakítása nem ütközött olyan nagy nehézségekbe, mint azután a parasztság között.

A Földmunkásszövetség a jobboldali szociáldemokrata politika és az erősödő fasiszta üldözés következtében — bár itt is nagyon csökkenő tendenciával — majdnem csak a mezőgazdasági munkások napi gazdasági és munkaidő kérdéseivel foglalkozott. Kerülte a földmunkások számára is nagy jelentőségű országos kérdések propagálását és a sikeres, s helyes szervezkedési módokat. Ez a szervezet 1940-ben és 1941-ben még tartott országos közgyűlést, de azután egészen a háború végéig önálló politikai tevékenységet lényegében képtelen volt folytatni. E két közgyűlésen a kommunistáknak, a jobboldali szociáldemokrata politika minden mesterkedése ellenére, sikerült ismertetniük és terjesztetniük a KMP célkitűzéseit. A Földmunkásszövetség 1940 márciusi közgyűlésén Kulich Gyula, a kommunista párt tagja felszólalásában többek között a következőket mondta: „Minden öntudatos szocialista tudatában van annak, hogy a munkásság felszabadító küzdelme csak akkor érheti el a kívánt eredményt, ha az ipari munkásság mellé sikerül a parasztság szervezett erejét is felsorakoztatni. Csak ennek a két osztálynak, az ipari és mezőgazdasági munkásságnak az összefogása teremtheti meg a jobb és emberibb megélhetést. Ez az összefogás nemcsak azért fontos, mert enélkül az ipari munkásság sem tudja elérni a maga elé tűzött célokat, hanem azért is, mert ha a parasztság nincs megszervezve, akkor minduntalan martaléka lesz a különböző jobboldali vagy álszocialista pártoknak. Ha mi nem tudjuk megszervezni a parasztságot, akkor mások szervezik meg — természetesen az ipari munkásság ellen.”²⁹

Hasonló propagandát fejtettek ki 1939-től a kommunisták a „Népszava” útján is. 1941-re a „Népszava” szerkesztőségében is erős kommunista sejt alakult ki,³⁰ amelynek tagjai közül elsősorban Kállai Gyula, Földes Ferenc és Mód Aladár végzett publicisztikai, majd közvetlen agitációs tevékenységet a parasztság felvilágosítása érdekében.

A kommunisták s a parasztszok baloldali erői pozitív hatású tevékenységének eredményei kezdtek mutatkozni már a háború első, 1939—1941-es szakaszában is. E tevékenység hozzásegítette a parasztság egyes rétegeit ahhoz, hogy gyorsabban felismerjék a fasiszta kormányzat és a szélsőjobboldali nyilaspártok körükben folytatott propagandájának demagóg hazugságait és a megtévesztő látszatintézkedéseket, sőt-ezentúl azt is egyre inkább felismerték, hogy milyen úton kell járniuk céljaik elérése érdekében. Ezt elsősorban még nem a nagyszámú politikai vagy szervezeti megmozdulásokban lehetett lemérni, hanem abban, hogy a parasztság alsó rétegei mindinkább kiábrándultak a nyilas demagógiából, s a parasztság baloldali erői újra növekvőben voltak, s főleg 1940 végétől és 1941-től lassú baloldali erjedés indult meg az egész parasztságban.

²⁹ A földmunkásmozgalom. A Földmunkásszövetség 35 esztendeje. Világosság nyomda. Bp. 1940. 31—32. old.

³⁰ Kállai Gyula: id. mű. 81—100 old. és FI Archivum. H-o-4. Orosz Dezső, Szkolnik József visszaemlékezése.

E folyamatot visszatükrözték a „Szabad Szó”-nak és a „Népszavá”-nak a parasztsággal foglalkozó cikkeiknek és falusi dolgozóknak ezekhez a lapokhoz egyre nagyobb számban beérkező leveleinek hangja. Mind bátrabban leplezték le a fasiszta kormányzat látszatintézkedéseit, a minimális, majd maximális munkabérek megállapításának igazságtalanságait, a nyilas demagógiát, és egyre határozottabban kiálltak a parasztság és a munkásosztály szoros szövetségének létrehozása mellett.

A „Szabad Szó” többek között például az 1940. február 4-i és november 10-i számában megjelent néhány bátor hangú cikkében határozottan leleplezte az uralkodó osztályoknak azon törekvéseit, hogy a parasztság birtokos rétegeit a nagy- és középbirtokosok mögé sorakoztassa fel, a munkásosztály és az agrárproletariátus ellen.³¹ 1941 első felében viszont már alig volt a „Szabad Szó”-nak olyan száma, amely ne hangsúlyozta volna a munkásosztály és a parasztság összefogásának szükségességét a nagybirtokos-nagytőkés uralkodó osztályok ellen.

III.

1941 nyarán lényeges változások következtek be az ország életében. 1941 áprilisában Horthy-Magyarországa Hitlerrel együtt részt vett a Jugoszlávia elleni agresszióban, majd röviddel ezután, június végén belépett a néhány nappal előbb a fasiszta Németország és csatlósai által megindított szovjetellenes háborúba.

A háborúbalépéssel bevezetett újabb szigorú fasiszta katonai intézkedések tovább nehezítették a párt s az egész függetlenségi mozgalom munkáját. A német fasizmus oldalán folytatott háború további súlyos véráldozatokat követelt a dolgozó néptől, s az ország függetlenségének is szinte teljes egészében való elvesztését eredményezte. Emellett Horthyék nemcsak az ország emberanyagának egyre növekvő hányadát bocsátották a rablőháborúban Hitler rendelkezésére, hanem gazdaságát, iparát és mezőgazdaságát is a fasiszta német imperializmus hadigépezetének szolgálatába állították.

A háborúbalépés után a KMP kidolgozta az új helyzetnek megfelelő politikáját, amely a népfrontpolitika továbbfejlesztését jelentette háborúellenes, nemzeti függetlenségi fronttá. Az antifasiszta, háborúellenes nemzeti függetlenségi politika sikerének előfeltétele — éppúgy, mint a népfront politikáé — a munkásosztály további egysége és vezető szerepének kivívása volt a függetlenségi mozgalomban, s gerincét továbbra is a munkásosztály és a parasztság harci szövetsége alkotta. Ehhez kellett felsorakoztatni a városi kispolgárság, a középrétegek, a középburzsázia és a lehetőséghez képest az uralkodó osztályok német-, illetve háborúellenes elemeit is.

Ezek mellett az általános feladatok mellett a párt kijelölte a legfontosabb konkrét programpontokat, amelyekben a parasztságot közvetlenül érintő követelések — a földreform, a demokratikus jogok kivívása, szociális, kulturális és gazdasági intézkedések stb. — is szerepeltek. Az egyes rétegek sajátos törekvéseit azonban nem lehetett megvalósítani az össznemzeti problémák kö-

³¹ Lásd: „Szabad Szó”, 1940. február 4. 3. old. „Kisgazdák és földbirtokosok és ugyanott 1940. november 10. 3. old. „Közös az érdekük a kisgazdáknak és a földmunkásoknak” c. cikkeket.

zós erővel való megoldása nélkül, így a parasztegység megteremtésének szükségessége még jobban nyilvánvalóvá vált. A rablőháború következményei, a fasiszmus tobzódása és az ország függetlenségének az elvesztése ugyanakkor még parancsolóbban írták elő a parasztságnak a felzárkózását is a munkásosztály vezette nemzeti függetlenségi mozgalomhoz. Mindezeket a kérdéseket szívos, kitartó munkával kellett tudatosítani a pártnak a parasztság soriban.

A „Szabad Szó” és a „Népszava” stb., már 1941 nyaráig is közölte olyan vidéki levelezők állásfoglalásait, akik elismerték az egész parasztság összefogásának *esetleges lehetőségét*³² nagy társadalmi válságok és katasztrófák időszakában. Ez maga is a kommunista agitáció eredménye volt, de még nem volt elegendő. A „Szabad Szó”-ban és a „Népszavá”-ban elhelyezett cikkeikben a kommunisták további lépések felismerésének szükségességére és határozott elfogadására ösztönözték a parasztságot. Ezt a célt szolgálta többek között Mód Aladárnak, az illegális KMP tagjának a „Szabad Szó”, 1941. július 15-i számában: Megvalósítható-e a parasztegység? című cikke is. Ebben a fenti felelős állásfoglalásokra a következőképpen válaszolt: „Vajon nem időszerű máris a parasztegység megteremtése? Vajon valóban a válságokra bizzuk a feladatot, hogy „egy táborba sodorják” a parasztságot? Nem azoknak az „öntudatos parasztoknak, akik társadalmi és politikai műveltséget szereztek” kell máris egygyé kovácsolni a parasztságot, hogy utat tudjanak törni a válságból és katasztrófákból a szabad emberi élet felé?” A cikk ezután a parasztegység kérdésében a párt programjának megfelelően még tovább megy: „Arra a következtetésre kell tehát jutnunk, hogy egész széles — mondjuk ki a szót — nemzeti összefogásra van szükség. Nemzeti összefogásra, amely a nemzet érdekeit azonosítja a nemzet zömének, a legszélesebb tömegeknek: a munkásoknak és parasztoknak az érdekeivel. E szónak vissza kell nyernie azt a nemes dszengést, amelyet 1848—49-ben kapott, amikor a nép egyszerre harcolt a haza ezeréves földjéért s a sajátjáért, jobbágytelkének biztosításáért.”³³

E célok megvalósításáért a kommunistáknak többoldalú harcban kellett leköüzdeni a parasztegység-ellenes helytelen, ösztönös baloldali nézeteket, amelyek a szegényparasztság soraiban voltak tapasztalhatók. Alapos elvi harcban kellett megsemmisíteniük azokat az álbaldali nézeteket, amelyeket a parasztegység-gel és a nemzeti összefogással kapcsolatban a „Szabad Szó” táborának és a népies baloldal egy részének Kovács Imre köré tömörült csoportja hangoztattott. De fel kellett venniük azokkal a jobboldali törekvésekkel is a küzdelmet, amelyeket a Kisgazdapárt jobbszárnya az uralkodó kormánykörök egy részének sugallatára és támogatásával hirdetett a parasztság forradalmi, demokratikus erőinek leszerelése céljából.

1941 nyarán, amikor a KMP parasztegységet s a széles alapú nemzeti összefogást követelő politikájának első kedvező visszhangja érezhető volt, Kovács Imre, támaszkodva a parasztság alsó rétegeinek ösztönös állásfoglalására, a „Szabad Szó” 1941. július 27-i számában Levél a Parasztsághoz c. cikkében kifejtette álbaldali nézeteit a parasztegység és a nemzeti összefogás kérdéseiről. Kovács Imre parasztegység alatt csak a földmunkások, oselédek és kisparasztok összefogását értette. „A nagyparasztok inkább már a földbirtokosokhoz tartoznak” — írta. A városi középrétegekkel és a kispolgársággal való

³² Lásd: „Szabad Szó”, 1941. május 4-i és 18-i számát.

³³ Szabad Szó, 1941. június 15. 3. old.

együttműködést viszont lényegében kereken elutasította, azzal a jelszóval, hogy „csak azokban bízunk, akik sorainkból származnak”. Az ipari munkásokkal való szövetséget is elsősorban azért tartotta lehetségesnek, mert azok nagy része faluról származott és „legtöbbjüket még élő szálak: rokonai és baráti kapcsolatok fűznek a faluhoz.”³⁴

Kovács Imre állásfoglalásával bebizonyította azt is, hogy nem érti vagy nem teszi magáévá az adott viszonyokból az egész nemzet számára egységesen háruló feladatokat. A nemzeti összefogást, a parasztegységet nem az egész nép fő feladatai szempontjából vizsgálta, hanem azoktól elszakítva, csak a szegényparasztság oldaláról; a „parasztkérdést” az ország legfőbb megoldandó kérdésének tekintette. Ez a nézet tehát nem segítette elő az antifasiszta nemzeti egységfront, s azon belül a parasztegység kialakítását, sőt, ellenkezőleg szűkítette, gyengítette azt. Ezért a kommunisták kitartó elvi harcot indítottak Kovács Imre és az ő álláspontját magukévá tevő más szegényparaszti vezetők hasonló nézetei ellen.

A KMP álláspontját és bírálatát e nézetekkel szemben Kállai Gyula fejtette ki a „Népszava” 1941. augusztus 3-i számában. Megállapította: Kovács Imre cikkének az alapja ugyan az a helyes felismerés, hogy a munkásosztály és a parasztság célkitűzéseiknek megvalósításában szorosan egymásra vannak utalva, de Kovács eme helyes felismerésre olyan ideológiai építményt rakott, „amely megítélésük szerint nem állja ki minden tekintetben sem a szociológia eddig leszűrt eredményeinek tűzpróbáját, sem a most lezajló történelmi idők próbatevő igazolását . . . Elméleti szempontból nyilvánvaló, hogy a parasztegység kialakulását a parasztság osztályokra tagozódása akadályozza, gyakorlati szempontból azonban felmerül a kérdés: a történelmi helyzetnek s az adott viszonyoknak megfelelően nem lehet-e szó egy olyan parasztegységről, amelynek a gazdagparasztság is részese, különösen, amikor a nemzeti élet s az agrárkérdés demokratikus megoldásáról van szó. Ebben a vonatkozásban szerintünk a nagyparaszt magatartását, vagy esetleges közreműködését számításon kívül hagyni súlyos hiba volna . . . Hiba lenne, ha Kovács Imre az ipari munkássággal kötött szövetség után föladná a középparasztsággal való együttműködés lehetőségét s a földkérdés és más nemzeti feladat megoldásából a földmunkásokon és az ipari munkásokon kívül mindenkit kirekesztene.” A munkás-paraszt összefogásnak is más, sokkal mélyebb gyökerei vannak, mint a Kovács-féle származási, rokoni kapcsolat. „Olyan társadalmi adottságok, amelyek már a szövetséges társak nevének sorrendjét is megváltoztatják és az ipari munkáságot teszik a szövetségben az első helyre. Komoly szociológia megoldások mondatják ki velünk — folytatta Kállai Gyula —, hogy nem az ipari munkásság szövetségese a parasztságnak, hanem fordítva: a parasztság sorakozik fel történelmi igényeinek megvalósítása érdekében a sokkal fejlettebb viszonyok között élő, szervezettebb, iskolázottabb és egységesebb munkásság mögé.”³⁵

Arra a kérdésre válaszolva, hogy lehet-e más társadalmi rétegekkel és osztályokkal együttműködve nemzeti függetlenségi frontot kialakítani, Kállai elvtárs Kovács álláspontjával szemben 1848 példájára hivatkozott, amikor az osztálytársadalmakban természetes osztályellentétek szintén fennállottak. „Ez

³⁴ „Szabad Szó”, 1941. július 27. 1. old. vezércikk.

³⁵ Népszava, 1941. augusztus 3.

azonban egyáltalán nem jelentette azt, hogy bizonyos korokban nem jött, vagy nem jöhetett volna létre harci közösség az alsó és felső osztályok között. Legyen elegendő ennek illusztrálására 1848 fölemlítése, amikor a magyar forradalomban az alföldi parasztnépet, Budapest plebejus ifjúságát és a vármegyei urakat a nemzeti egység és az ország függetlenségének biztosítása szőlította egy táborba.

Ma is ilyen összefogásra van szükség, ha meg akarjuk állni a helyünket a jelenlegi világégésben.³⁶

Ez a kommunista bíráló és állásfoglalás a parasztegység és a nemzeti összefogás kérdésében óriási visszhangot váltott ki valamennyi, az antifasiszta, nemzeti függetlenségi harcban érdekelt társadalmi osztályban és rétegben. E rétegek legjobb képviselői sajtójukban egymás után foglaltak állást a széles nemzeti összefogás gondolata mellett. A haladó értelmiséghez és a polgársághoz, s más középrétegekhez tartozó egyének pozitív állásfoglalását tükrözték a „Magyar Nemzet”, a „Független Magyarország”, „Az Est” stb. lapok cikkei. A népies balszárny és a „Szabad Szó” táborának legjobbjai is teljes egyetértéssel fogadták a kommunisták célkitűzéseit. Darvas József a vita során megjelent cikkében a következőket írta: „Kállai Gyula kritikai megjegyzéseit... szinte kivétel nélkül helyénvalónak találtam”, s az elvi egyetértés után a gyakorlati munka megkezdését sürgette.³⁷

Nehezebben ment a helyes álláspont elfogadtatása Kovács Imre és néhány más szegényparaszt vezető esetében, akik továbbra is az ország legfontosabb és elsősorban megoldandó kérdésének az agrárkérdést tartották. Kovács Imre — aki a vitában többször kényszerült álláspontja újabb és újabb kifejtésére — már elismerte, hogy szabadság és függetlenség nélkül nem lehet a föld-reformot sem megvalósítani. De parasztegységben részt vehetők felső határát a „Népszava” 1941. augusztus 10-i számában megjelent „Válasz Kállai Gyulának” című cikkében a kb. 50 katasztrális holddal rendelkező parasztokig kitolta,³⁸ a gazdagparasztoknak csak az 50-től 200 holdig terjedő birtokosokat tekintette, akiket továbbra is kizárt az egységfrontból. Ezt a még mindig nem helyes álláspontot a kommunisták, dr. Földes Ferenc, Mód Aladár és mások újra és újra bírálták a „Szabad Szó”, a „Népszava” és más legális újságok hasábjain. A vita legfontosabb tanulságait Kállai elvtárs a „Népszava” augusztus 24-i számában a következőkben foglalta össze: „Mi jelenleg az a döntő szempont, amiben ez az együttműködés kidomborodhatik? A jelenlegi világégésben ez a feladat nem lehet más, mint az ország fennmaradásának, önálló és szabad fejlődésének biztosítása.” A nemzeti összefogást, együttműködést — hangsúlyozta — a munkásosztály vezeti, s ha merültek is fel jogos aggályok az elnyomott osztályok körében a más társadalmi rétegekkel, jelen esetben a gazdagparaszsággal való együttműködés kérdésében, mégis a legfontosabbnak a következőket tartja: „Mi a nagyparasztsággal való együttműködés kérdését nem is kategorikusan állítottuk fel, hanem csak mint lehetőséget, mert helytelennek tartanánk, ha nem hagynánk nyitva a kapukat mindazok számára, akik az események előrehaladásával hajlandók a közös érdekében folytatott küzdelemben részt venni.” S végül: „a vita anyagának utolsó tanúsága: bölcs

³⁶ Uo.

³⁷ Munkásság, parasztság, polgárság. Összeállította Kállai Gyula. Az SZDP kiadása. 1942. 19. old.

³⁸ Népszava, 1941. augusztus 10.

és előrelátó politikát folytatnak a dolgozó osztályok, ha hajlandók együtt dolgozni más társadalmi rétegekkel is olyan akadályok leküzdésében, amelyek nem távolítják el a dolgozókat az addigi útról, hanem éppen ellenkezőleg: a dolgozó osztályok szabad fejlődését biztosító új életforma megteremtéséhez vezetnek.”³⁹

Bár a Kovács-féle helytelen nézetet nem sikerült egy csapásra leküzdni, mégis a parasztság alsó rétegeihez tartozók közül egyre többen tették magukévá a kommunisták helyes álláspontját. Így a nemzeti függetlenségi mozgalomban egyre jobban elszigetelődött a parasztegység kialakítását „balról” veszélyeztető fenti nézet és az ennek bázisául szolgáló ösztönös szegényparaszti álláspont.

Hosszú és éles harcot kellett vívni a kommunistáknak azzal a másik helytelen, ellenséges politikával is, amelyet a Kisgazdapárt jobboldali vezetői a kormánykörök egy részével együtt akartak folytatni a parasztsággal szemben. 1941 szeptemberének végén a fasiszta kormány belügyminiszterének a sugallatára és támogatásával⁴⁰ a Kisgazdapárt jobboldali vezetői létrehozták a Parasztszövetséget. A reakció és a Kisgazdapárt jobboldali erői ezzel az új parasztszervezettel akartak gátat vetni a parasztság demokratikus törekvéseinek. A reakció a parasztságot továbbra is saját tartalékkaként szerette volna megtartani s felsorakoztatni. A Parasztszövetség politikai hivatása az volt, hogy az ellenforradalmi Horthy-Magyarország utolsó éveinek politikai életében végbemenő osztály-átcsoportosulások során megakadályozza a parasztságban rejlő demokratikus, forradalmi erők érvényrejutását és teljes kibontakozását, s ezzel együtt hazánk két nagy dolgozó osztálya: a munkásság és a parasztság osztályszövetségének létrejöttét. Ugyanakkor a Parasztszövetséggel az uralkodó osztályok egy részének is, de még inkább a Kisgazdapártnak az volt a célja, hogy ellensúlyozza a német fasizmus és a nyilasok befolyását Magyarországon. Tehát két fronton küzdő szervezetnek képzelték el, bár politikán és pártokon felül állónak akarták beállítani. Mindezt Nagy Ferenc, a Parasztszövetség elnöke így fogalmazta meg: „A Parasztszövetség a parasztság osztályerejének azt a síma lefolyását lesz hivatva vállalni, amely mellett a parasztság öntudata kellőképpen kiforrhat ugyan, de a nélkül, hogy rombolna és kárt okozna.”⁴¹ ... „A Magyar Parasztszövetség nem politikai szervezet, nem osztályharcra induló párt, hanem a nemzeti élet egyensúlyának mindenkor biztosító akar lenni avval, hogy a magyar parasztságot teljes egészében egybe fogja, annak gazdasági berendezkedését korszerűsíti és műveltségben magasabb szintre emeli.”⁴² Tehát a Parasztszövetség létrehozói a gazdagparasztság vezetésével az egész parasztságot kívánták saját céljaik érdekében megszervezni.

A KMP a Parasztszövetség megalakulása után nyomban felismerte a szövetségben rejlő pozitív lehetőségeket is, s minden erejével arra törekedett, hogy kivonja azt a reakció befolyása alól. Minthogy a Parasztszövetségbe elsősorban a módos- és középparaszti rétegek léptek be, mindenekelőtt ezeket szervezték, a KMP viszont azon dolgozott, hogy a szegényparasztság is mindenütt csatla-

³⁹ Népszava, 1941. augusztus 24.

⁴⁰ Lásd: Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. 1939—1945. Bp. Szikra 1955. 153. old. és Dobi István: Vallomás és történelem. Kossuth. 1962. II. köt. 152. old.

⁴¹ Parasztnaptár. 1946. A Magyar Parasztszövetség kiad. 1945. 19. old.

⁴² Uo. 30. old.

kozzon a Parasztszövetséghez. Ezzel a kommunista párt azt akarta elérni, hogy a szegényparasztság következetes antifasiszta, demokratikus magatartása rányomja bélyegét a Parasztszövetség tevékenységére. Ez úton is elő akarta segíteni a parasztegység megerementését, hogy a munkásosztály és a szegényparasztság kialakulóban lévő szövetsége kiszélesüljön a parasztság más rétegeivel, s ez a szervezet is alkalmas legyen arra, hogy lehetőleg az egész parasztság mielőbb felzárkózzon a munkásosztály mellé az antifasiszta, függetlenségi és a demokratikus átalakításért folyó harcban. Ilyen célok eléréséért támogatta a KMP a Parasztszövetséget és javasolta, hogy a szövetségben hozzanak létre földmunkás- és kisparaszti tagozatot is.⁴³ A kommunisták vezetésével már 1941 őszén megindult az a harc, amely a Parasztszövetség adta legális lehetőségnek kihasználásával a szegényparasztság és a földmunkások megszervezésére, a Parasztszövetségen belül földmunkástagozat létrehozására irányult.

A KMP arra törekedett, hogy a Parasztszövetségen belül is minél több kommunista és igazán demokratikus parasztszervező és vezető tevékenykedjen. Ezért, természetesen illegálisan, a Parasztszövetségben végzendő munkára kommunistákat is irányított. Így 1942 elejétől a Parasztszövetség országos szervező titkárai között egy kommunista is dolgozott, Illiás Ferenc személyében, aki más baloldali szervező titkárokkal, elsősorban Dobi Istvánnal és Vörös Vincével együttműködve, egyre eredményesebben valósította meg a párt politikáját.⁴⁴ Az ő munkájuknak is köszönhető, hogy 1942 júniusára az ország 14 megyéjében már 213 szervezettel és mintegy 30 000 taggal működött a Parasztszövetség.⁴⁵ És főleg az ő munkájuk eredménye volt az, hogy a Parasztszövetségbe a szegényparasztság is egyre jobban bekapcsolódott, és a parasztságnak a Parasztszövetség gyűlésein megnyilvánuló politikai hangulata is kezdett gondot okozni a fasiszta kormányzatnak, amiért figyelmeztetésben is részesültek az országos szervezők.⁴⁶

A „Szabad Szó” szerkesztő bizottsága, majd 1942 elejétől a lap egész olvasótáborra is mindinkább magáévé tette a KMP fenti politikai irányvonalát. Ehhez igen jó lehetőséget nyújtott a „Szabad Szó” hasábjain túl a lap időszakonként megrendezett országos munkatársi, illetve levelezői értekezlete. Ezek az értekezleteken kommunisták és munkások is nagyszámban jelentek meg, hogy megvitassák a közös problémákat. Az értekezleteket esetenként a „Népszava” vagy a MÉMOSZ székházában tartották, féllegális körülmények között, hogy így a parasztlevelezők közelebb kerüljenek a munkásokhoz.

A „Szabad Szó” olvasó-levelezőinek 1942. március 25-i országos értekezlete megvitatta a kommunistáknak azt a javaslatát, hogy a szegényparasztság és a földmunkásság egységesen csatlakozzék a Parasztszövetséghez és azon belül alakítsák meg saját szakosztályukat. A vita után a javaslatot az értekezlet résztvevői elfogadták. „Megállapodtunk abban — írta az értekezletről beszámolójában még Kovács Imre is —, hogy a Magyar Parasztszövetséggel karöltve dolgozunk a jövőben a magyar parasztságért... Nem akarjuk megbontani a parasztegységet, mely a mai időkben egyik legfontosabb biztosítéka az

⁴³ Lásd: *Kállai Gyula*: A földreform és a parasztság szerepe a gazdasági újjáépítésben. KMP KV Propagandaosztályának kiadása. 1945. 6. old.

⁴⁴ PI Archívum. Illiás Ferenc visszaemlékezése és lásd még *Dobi István*: Vallo-más és történelem. Kossuth 1962. 155—156. old.

⁴⁵ „Szabad Szó”, 1942. július 5. 4. old.

⁴⁶ PI Archívum. Illiás Ferenc visszaemlékezése.

ország szabadságának és függetlenségének; együtt akarunk működni a parasztság minden rétegével...⁴⁷

E politikai célkitűzések megvalósítását nemcsak a hivatalos kormányservek és a fasiszta pártok akarták minden eszközzel meggátolni, hanem még két más tényező is akadályozza a munkát. A földmunkások és szegényparasztok egy része ugyan nehezen értette meg, hogy a gazdag parasztsággal egy szervezetben kellene működni. Erről így ír visszaemlékezésében Iliás Ferenc: „A földmunkások egy része nehezen akarta megérteni a parasztegység kérdését. Először szinte megdöbbentek, hogy nekik a birtokos parasztokkal, sőt a módos gazdákkal is együtt kell működni. „Ezt nem lehet” — mondták. Mások az érdekek, mi is mást akarunk, ők is, szóba sem állunk egymással... És magyaráztuk, magyaráztuk egymásnak. Nagybirtok ellen, az ország szabadságáért, függetlenségéért kell összefogni, a háború megakadályozásáért, a béke megvédéséért. ... Végül a legtöbben így vélekedtek és a cselekvő parasztegység erősödött, izmosodott.”⁴⁸

A másik, a sokkal nagyobb nehézség az volt, hogy a Kisgazdapárt jobboldali vezetői, félve a szegényparasztság erejétől, minden eszközzel igyekeztek megakadályozni, hogy a Parasztszövetségben valóban megalakuljon a földmunkások és szegényparasztok szakosztálya.

1942-ben viszont már a kommunisták, a „Szabad Szó” tábor, a népiesek balszárnya, a baloldali szociáldemokraták és a szegényparasztság többi legjobb erői is mind egységesebben harcoltak ezen akadályok elhárításáért.⁴⁹

Ezek az okok, majd a földmunkások és szegényparasztok tömegei is, megértve a nemzet előtt álló fő feladatokat, alárendelték saját, szűkebb osztályérdekeiket az össznemzeti problémáknak, a nemzeti összefogásnak. Ezért nem törekedtek már különálló szervezeti és politikai mozgalom kialakítására, hanem az egységen belül kívánták megoldani problémáikat. Ez az egység azonban nem a különböző társadalmi rétegeket kibékítő s az osztályérdekeket feloldó szövetség kívánt lenni. „Az általunk hirdetett parasztegység nem jelenti és nem is jelentheti a parasztság egyes rétegeinek a maguk sajátos életkérdéseinek a feladását — írta helyesen a „Szabad Szó” 1942. december 27-i számának vezércikke. — A cél nem ezeknek elmosása vagy elkendőzése az egység és összefogás semmitmondó jelszavával, hanem igenis az, hogy az egyes rétegek, egymás külön érdekeinek elismerésével, becsületes együttműködést teremtsenek a nagyobb s egyetemesebb érdekek mellett való egységes kiállásra. A nagyobb és egyetemesebb cél, amelynek elérése a parasztság minden rétege számára egyformán életkérdés, adva van. Ez pedig: a népi Magyarország megteremtése s benne az egész parasztság teljes társadalmi és szociális felemelkedése.”⁵⁰

Az együttműködés ilyen értelmű megvalósításához kellett volna a Parasztszövetségben belül azonnal létrehozni a földmunkás és szegényparaszt szakosztályt. Ezt azonban csak szívós és nehéz küzdelem után 1943-ban sikerült elérni.

Az 1941 második felében és 1942-ben a kommunisták és a következetesen demokratikus erők munkájának eredményei már kezdtek mutatkozni. 1941 november elsején került sor a munkásság és a haladó erők első nagyobb arányú

⁴⁷ „Szabad Szó”, 1942. április 5.

⁴⁸ PÍ Archivum. Iliás Ferenc visszaemlékezése.

⁴⁹ PÍ Archivum. Uo.

⁵⁰ „Szabad Szó”, 1942. december 27. 1. old. vezércikk.

függetlenségi tüntetésére Budapesten Kossuth és Táncsics sírjánál, amelyen a parasztság képviselői is résztvettek.⁵¹ Bekapcsolódtak az igazán demokratikus parasztpolitikusok abba a munkába is, amely az SZDP központi lapja, a „Népszava” nevezetes 1941-es karácsonyi számának az összeállítását eredményezte. Részt vettek a KMP által szervezett és vezetett 1942. március 15-i budapesti antifasiszta tüntetésen is a Petőfi szobornál. A tüntetés legális vezetője a Magyar Történelmi Emlékbizottság volt, amelyben szintén helyet foglalt a nemzeti összefogás valamennyi képviselője, így a parasztság szószólói is, kommunisták, baloldali szociáldemokraták, „Szabad Szó”, a népiesek táborának, a Független Kisgazdapárt, a Parasztszövetség képviselői és más baloldali paraszti politikusok; Kállai Gyula, Földes Ferenc, Szakasits Árpád, Somogyi Miklós, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Darvas József, Kovács Imre, Veres Péter, Tildy Zoltán és még akkor Nagy Ferenc is stb., stb.⁵²

Az 1942. március 15-i tüntetésről valamennyi baloldali újság beszámolt. Így a parasztság is tudomást szerzett a nemzeti összefogás első nyilvános tüntetéséről. A „Szabad Szó” még a cenzúra ellenére is következetesen kiállt a függetlenségi mozgalom mellett és beszámolójában ismertette a tüntetés lefolyását, hol „Petőfit éltették és a független, szabad Magyarországot”, majd elhelyezték a szobor talapzatára a *szervezett munkásság, a parasztság és a haladó értelmiség*, majd az egyes szervezetek, köztük a „Szabad Szó” és a parasztszövetség koszorúit is.⁵³

A háborúbalépés után nemcsak az antifasiszta, baloldali eszmék terjedtek, hanem a KMP közvetlen szervezeti befolyása is erősödött a parasztság, főleg a földmunkások és szegényparasztok körében. Ehhez igen nagy segítséget adtak az SZDP legális keretei, a helyi munkásotthonok, a „Népszava” falusi levelezői és az OIB. A kommunista párt szervezeti befolyása elsősorban a Viharsarokban, Kárpátalján és az „átcsatolt” délszlovákiai területeken volt jelentősebb, ahol illegális kommunista sejtek és szervezetek jöttek létre, amelyek vezették a helyi antifasiszta harcot. Ez a harc a parasztoktól is nagy áldozatokat követelt, mert a fasiszta rendszer, megrémülve a háborúellenes függetlenségi erők 1942 eleji nagyobb arányú megmozdulásaitól, kegyetlen irtóhadjáratot indított elsősorban a kommunisták, de általában valamennyi baloldali radikális erő ellen. Bár 1942 nyarán a parasztok között dolgozó kommunistákat nem érte olyan nagy veszteség, mint a más területeken dolgozókat, mégis általában e veszteségek és a Sztálingrád felé törő nagyarányú fasiszta támadás rendkívül hátráltatták a parasztság körében végzett további felvilágosító és szervező munkát. A KMP sorainak rendezésére, a baloldali erők további megerősödésére és a háborúban bekövetkezett döntő fordulatra volt szükség ahhoz, hogy a parasztság mozgalmáiban is átütőbb erejű változások következzenek be.

⁵¹ „Szabad Szó”, 1941. november 9.

⁵² „Népszav”, 1942. március 1.

⁵³ „Szabad Szó”, 1942. március 22. 3. old.

1942 végén, a sztálingrádi csatával, döntő fordulat kezdődött a második világháborúban. Ennek során 1943 január közepén, Voronyezs alatt, a Donkanyarban a Vörös Hadsereg katasztrófális vereséget mért Horthy-Magyarországgal szemben, valamennyire is képzett és felfegyverzett hadseregére is, amelynek nagyobb része éppen a parasztságból, annak is az alsóbb rétegéből került ki.⁵⁴ „A kb. 200 000 embert számláló fegyveres erőkből — ismerte be az akkori honvédelmi miniszter — mintegy 60—70 ezer ember maradt meg, s a több mint 50 000 főt számláló segéd- és munkaszolgálatos alakulatokból pedig mindössze 6—7000 ember.”⁵⁵ Pontosabb kimutatások szerint csak fegyveres erők halottakban, megfagyottakban, sebesültekben és foglyokban összesen 147 971 főt vesztek.⁵⁶ E nagyarányú véráldozatok mellett, a háború döntő fordulata után, 1943-tól a parasztság minden rétegének rohamosan romlott a gazdasági helyzete. A szegényparasztságot szinte újra röghöz kötötte a fasiszta kormány újabb háborús intézkedéseinek tömkelege. „Honvédelmi” munkakényszer, internálás és börtön várt az éhbérért dolgozni nem akaró mezőgazdasági munkásokra. 1943-ban bevezették a hírhedt Jurzsek-féle beszolgáltatási rendszert, amely most már igen nagymértékben súlytotta nemcsak a kis- és középparasztságot, hanem a gazdagparasztságot is. Mindezek hatására a falvakban is, a parasztság soraiban háború- és rendszerellenes hangulat és mozgolódás bontakozott ki. Tehát ezeknek az objektív változásoknak a talaján tovább növekedtek a parasztság felvilágosításának és megszervezésének a lehetőségei is. De a párt munkáját a fasiszta terroron túl itt is nagyon megnehezítette a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség jobboldali szárnyának és vezetőinek politikája, amely arra irányult, hogy a parasztságot elszigeteljék a munkásosztálytól és megtartsák a polgári vezetés alatt álló ellenállási mozgalom számára. Ez a politika ugyanakkor az uralkodó osztályoknak és köröknek a háború döntő fordulata hatására megkezdett új, rendszermentő célkitűzéseit is támogatta és mindent megtett a parasztság baloldali, igazán demokratikus erői tömörülésének és a harcoss munkás-paraszt szövetség létrejöttének megakadályozására.

A kommunista pártnak és a baloldali erőknek sikerült e politika győzelmét megakadályozni. A parasztság soraiban elterjedt és alsó rétegeinek nagyobb részében már kezdett uralkodóvá válni a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének és az erős, hatékony munkás-paraszt szövetség létrehozásának szükségessége. Ezt bizonyítják többek között azoknak a leveleknek a számai is, amelyeket a „Szabad Szó” szerkesztősége kapott olvasóitól arra a kérdésre, hogy mit várnak az 1943-as évtől. A következőkben e levelekből idézünk: „Egyik legfontosabb teendő a munkások és parasztszövetségfrontjának megalakítása, hogy ezen keresztül felkészülhessünk a meginduló változások idejére, s azok ne találjanak készületlenül.” Egy másik levél: „1. A független, demokratikus magyar kormányzatot, mögötte a parasztszövetséget és vele szolidáris értelmiség erős szervezeteivel. 2. Idegen beavatkozás teljes kiküszöbölését a magyar bel- és külpolitikából. 3. Tartós földbirtokreformot” és

⁵⁴ Lásd: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Budapest, 1960. Zrínyi 2. kiadás. 75. old.

⁵⁵ Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendőök. 1938—1945. (Bp. 1947.)

⁵⁶ Lásd: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Id. mű. 42. old.

a munkások, parasztok és értelmiségek erőssé összekovácsolt egységét követelte. Majd egy másikban többek között ezeket olvashatjuk: „Először is meg kell szervezni politikailag a parasztságot, mert politikai megszervezés nélkül nincs erő a parasztságban... Politikai megszervezés nélkül nincs parasztság.”⁵⁷

A parasztság antifasiszta egységének megszervezéséért, a Parasztszövetség földmunkásosztályának felállításáért folytatott harc is magasabb fokra emelkedett 1943-ban. A kommunisták és a szegényparasztság más, demokratikus vezetői, látva, hogy a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség jobboldali vezetői még mindig gátolják a földmunkásosztály megszervezését — határozott és azonnali válaszdásra kényszerítették őket ebben a kérdésben. 1943. január 3-án a „Szabad Szó” szerkesztőségében megbeszélésre hívták össze a lap munkatársait és a szegény- és kisparasztság jelesebb képviselőit. A szegényparasztság és földmunkásság állásfoglalására már ekkor jellemző volt, hogy az ilyen értekezletekre általában meghívták az ipari munkásság képviselőit is, ezzel is hitét téve a munkás-paraszt szövetség mellett. Ezen a megbeszélésen az ipari munkásokat a szakszervezetek egyik illegális kommunista vezetője, Somogyi Miklós képviselte.⁵⁸

Az értekezleten a legfontosabb kérdés, az évi munkaterv megbeszélése keretében, a Parasztszövetséghez való további viszony meghatározása volt. Megállapítva, hogy a Parasztszövetség vezetői még mindig nem tettek semmit a földmunkásszakosztály megszervezésére, ezért az értekezlet egy öt tagú bizottságot jelölt ki,⁵⁹ amelynek az volt a feladata, hogy közvetlen tárgyalást kezdjen a Parasztszövetség vezetőségével a földmunkás-szakosztály felállításáról és rövid időn belül tisztázza, hajlandó-e egyáltalán a vezetőség ebben az irányban tenni valamit. Emelett az értekezlet azt is elhatározta, hogy a „Szabad Szó”-ban nyilvánosan, de jóindulatúan bírálni kell a Parasztszövetséget. Emellett nyíltan fel kell az újságban is szólítani a szövetség vezetőit arra, hogy vagy egy hónapon belül megalakítják a földmunkás-szakosztályt, vagy pedig a szegényparasztság megváltoztatja álláspontját a Parasztszövetséggel szemben.⁶⁰

E határozatnak megfelelően azonnal megindult az erőteljes munka. Már a „Szabad Szó” január 10-i számában megjelent az első nyilvános bírálat és a felszólítás is a határozott állásfoglalásra. A cikk előbb megállapította, hogy a Parasztszövetség vezetői a szegényparasztság megszervezésére tett korábbi ígéretüket még mindig nem váltották be, sőt e téren bizonyos visszalépés is volt — tapasztalható a szövetség vezetőinek állásfoglalásában és a vezetés mindjobban csak a nagygazdák kezébe csúszik át. A továbbiakban élesen felvetette Nagy Ferenc személyes felelősségét is a földmunkás-szakosztály megszervezésének s ezzel az egész parasztság egy táborba tömörítésének meggátolásában. — Majd ezek után a következőket írta: „Itt a „Szabad Szó” hasábjain, a nagy nyilvánosság előtt kérdezzük őt: (Nagy Ferencet — K. M.) hajlandó-e a szegényparasztság érdekeit is figyelembe venni és a földmunkás-szakosztályt egy hónapon belül megalakítani, vagy nem? Tovább nem várhatunk, az idő sürget, népünk sorsa veszélyben van: ha nem cselekszik, akkor el kell szakadnunk és:

⁵⁷ „Szabad Szó”, 1943. március 14.

⁵⁸ „Szabad Szó”, 1943. január 10.

⁵⁹ „Szabad Szó”, 1943. január 10. A bizottság tagjai Dobi István, Iliás Ferenc, Darvas József, Kovács Imre és Kardos László voltak.

⁶⁰ „Szabad Szó”, 1943. január 10.

a magunk útjára lépünk. A szakadásért is ő lesz a felelős és a továbbiakért is. Mi meg tudunk állni a saját lábunkon is, hisz velünk vannak a szervezett ipari munkások és a dolgozókkal rokonszenvező értelmiség is: támogatásra inkább neki van szüksége. Ez a mi állásfoglalásunk s nagyon szeretnénk, ha a Parasztszövetség nem értené félre ezt az írást, hanem megértené és úgy cselekedne, ahogyan azt az egyetemes parasztság érdeke megköveteli!”⁶¹

E határozott felszólításra és a kiküldött öt tagú bizottság többszöri tárgyalásának és követelésének eredményeképpen a Parasztszövetség vezetői, maga Nagy Ferenc elnök is, arra kényszerültek, hogy ígéretet tegyenek a bizottságnak és nyilvánosan a „Szabad Szó”-ban és más lapokban is a földmunkás-szakosztály létrehozására és megkezdjék az előkészítő munkát.⁶² A Parasztszövetség január 29-i országos választmánya már határozatot hozott a földmunkás-szakosztály felállításáról és egy négy tagú bizottságot választott a munka lebonyolítására. A bizottság tagjai a következők voltak: Dobi István, Iliás Ferenc, Fekete Imre földmunkások és Kovács Béla, a Parasztszövetség egyik vezetője.⁶³

A földmunkás-szakosztály megteremtéséért folytatott hosszú küzdelem idején a kommunisták és a parasztság igazán demokratikus képviselői propagandájukban, cikkeikben világosan kifejtették a falusi proletár és félproletár rétegek megszervezésének a célját. Ez a felvilágosító munka nem lanyhult aztán sem, hogy 1943 januárjában megkezdték a földmunkás-szakosztály szervezésének előkészítését. A „Szabad Szó” több cikke foglalkozott ezután is a feladatok elvi és gyakorlati meghatározásával. Pl. a március 14-i szám „Miért van szükség a földmunkás-szakosztályokra?” című cikkében — amely összegezi és pontokba foglalja az indokokat — többek között a következőket olvashatjuk: „1. Le kell szögeznünk: a parasztegységért megindított harcunk nem jelenti azt, hogy mi ezzel most már „nem vagyunk tekintettel” a soron levő általános magyar érdekekre... mi is valljuk és hangoztatjuk, hogy népünk mellett igenis az „országra is” tekintettel vagyunk. Országos érdek a függetlenség és szabadság biztosítása. Független és demokratikus Magyarország kialakításának érdekében szükség van a magyar társadalmi rétegek összefogására, s ebben egyik fő erőtenyezőnek a parasztságnak kell lennie. A földmunkás-szakosztályoknak történelmi feladatuk az lesz, hogy a még megosztott rétegeket elősegítsék e harcban való bekapcsolódásra.”⁶⁴ Ezek a szavak, különösen, ha figyelembe vesszük a szigorú fasiszta cenzúrát, világos választ adtak a tervezett földmunkás- és szegényparaszt szervezkedés első és legfontosabb céljáról.

A földmunkások és szegényparasztok szervezkedését követelve, a cikk foglalkozott a földkérdés közvetlen, legéletbevágóbb problémáival is „1848 óta mindmáig elintézetlen a földkérdés, amelyet a földnélküli szegényparasztság kétségkívül véglegesen rendezni kíván, amint a viszonyok megengedik. Nem fér kétség hozzá, hogy ez általános rendelkezés felé várakozással néz a birtokos parasztság is, amely csak akkor szabadul meg azoknak a gazdasági tényezőknél a konkurenciájától, amelyek most és a múltban is, termelési erőinek szabad fejlődését gátolták. E gazdasági korlátokat a birtokos parasztság, felfogásunk szerint, csakis a földnélküli parasztság erélyes támogatásával tud-

⁶¹ „Szabad Szó”, 1943. január 17. 24. old.

⁶² „Szabad Szó”, 1943. január 17. 24. old.

⁶³ „Szabad Szó”, 1943. január 31. 3. old.

⁶⁴ „Szabad Szó”, 1943. március 14. 4. old.

ja elhárítani."Nem feledkezett meg a cikk a szegényparasztság alapvető feladatáról a munkás-paraszt szövetség kialakításában sem: „A mi felfogásunk szerint, a földmunkás-szakosztályoknak, s a benne tömörült földmunkásságnak társadalmi helyzeténél fogva, a híd szerepét kell betölteni a magyar parasztság és ipari munkásság között.”⁶⁵

Az előkészítő küzdelmeknek ezek az érvelései már a létrejövő földmunkás-szakosztály programját is körvonalazták, amelyet 1943 közepére a falu proletár- és félproletár rétegeinek nagyobb része, de az egész parasztságnak is egyre jelentősebb hányada támogatott.

Bár a Parasztszövetség és a Kisgazdapárt jobboldali vezetői az előkészítő munkát is gátolták, 1943. május 9-én, az ország különböző vidékeiről mintegy 120 mezőgazdasági munkás- és szegényparaszt részvételével mégis megalakult a Parasztszövetség kebelén belül az Országos Mezőgazdasági Földmunkás-szakosztály.⁶⁶

Az alakuló közgyűlésen Nagy Ferenc, mint főelőadó semmitmondó, lényegében csak gazdasági és kulturális, osztálybékítő programot próbált adni a földmunkás-szakosztálynak. Jellemző, hogy Nagy Ferenc „irányelveiben” még a földreformról sem tett egy szóval sem említést.⁶⁷ Természetesen az ilyen program nem elégitette ki a szegényparasztságot. Dobi István felszólalásában határozottan rámutatott a földmunkás-szakosztály más jellegű feladataira is: „Mindennapi gazdasági célok és a mellett *nemzeti célok* is tűzött ki maga elé a földmunkás-szakosztály. Nemzeti cél: ... *A nemzeti függetlenségét minden körülmények között biztosítani akarjuk, mi mezőgazdasági munkások szabad és független országban akarunk élni és dolgozni.* — mondotta többek között.⁶⁸ Emellett mások is, Illás Ferenc, Veres Péter, stb. nyomban kifejezték azt a véleményüket, hogy a Nagy Ferenc által beterjesztett „program egyes pontjain módosítást a szükségnek megfelelően kell végrehajtani.”⁶⁹

Az alakuló közgyűlés forró hangulata a szegényparasztság és a földmunkások harckészségét és a rendszerrel szembeni elégedetlenségét tükrözte. Hittet tett a munkásosztállyal való szoros harci szövetség mellett, amelynek feladatául a közös nagy nemzeti és társadalmi célok mielőbbi megoldását tűzte ki. „Nem mulaszthatja el a magyar mezőgazdasági munkásság ezt az alkalmat — írta a Szabad Szó a földmunkás-szakosztály megalakulását hírül adó ismertetésében — a szocialista földmunkások üdvözlése mellett a magyar ipari munkásság üdvözlésére. Nagyon jól tudjuk, hogy csak ennek a két nagy osztálynak a szoros együttműködése hozhatja meg a magyar dolgozók várt, boldogabb jövőjét. Mély megilletődéssel köszöntjük az ipari munkásságot s addig is az ő küzdelmeiből éreztük meg a mi igazságunkat is: csak szervezeten lehet a dolgozóknak érvényesülni!”⁷⁰

A közgyűlés megválasztotta a földmunkás-szakosztály országos vezetését: egy országos elnököt és két alelnököt. Országos elnökké a földmunkások és szegényparasztek kipróbált harcosát, Dobi Istvánt választották meg. A közgyűlés 14 tagú országos választmányt is alakított, amelybe szintén kipróbált

⁶⁵ „Szabad Szó”, 1943. március 14. 4. old.

⁶⁶ „Szabad Szó”, 1943. május 16. 1. old.

⁶⁷ „Szabad Szó”, 1943. május 16. 1—2. old.

⁶⁸ „Szabad Szó”, 1943. május 16. 2. old.

⁶⁹ „Szabad Szó”, 1943. május 16. 2. old.

⁷⁰ „Szabad Szó”, 1943. május 16. 1. old.

harcosokat — közöttük több kommunistát is — választottak be a küldöttek. Kommunista országos szakosztály-titkárt jelöltek ki Iliás Ferenc személyében, akit a KMP küldött erre a munkára, és akinek segítségével a párt közvetlenül is nagymértékben befolyásolta és főbb vonalaiban meg is határozta a szakosztály további munkáját.

A szakosztály elvi és gyakorlati programja a fentiekben ismertetett elvi útmutatás és a közgyűlés után nyomban összeülő országos választmány által elfogadott, a gyakorlati teendőket előíró határozat volt, amelyet az országos választmány első ülésén Iliás Ferenc ismertetett.⁷¹ Ebből a határozatból a cenzúra miatt a „Szabad Szó”-ban csak a gazdasági követeléseket és a földosztást érintő rész jelenhetett meg.⁷²

Az országos választmány első ülése úgy határozott, hogy a szakosztály hivatalos lapja a „Szabad Szó” lesz. Így vált a „Szabad Szó” a háború alatt most már teljes egészében az egységbe tömörülő parasztság egyik legális és legkövetkezetesebb központi szócsövénévé.

A földmunkás-szakosztály létrejöttével a Parasztszövetségben nagymértékben megerősödött a munkás-paraszt szövetséget következetesen képviselő, igazán demokratikus és antifasiszta irányvonal. A helyi szervek kiépülése is gyors léptekkel haladt előre. Valamennyi községben és mezőgazdasági jellegű helységben — ahol már volt a Parasztszövetségnek szervezete, vagy a földmunkásoknak valamilyen korábbi szerve — egymás után jöttek létre a helyi földmunkás-szakosztályok is, vagy csatlakoztak hozzá a korábban más név alatt, pl. Földmunkáskör, 48-as kör stb. működő szervezetek. A földmunkás-szakosztály országos vezetősége első felhívásra mintegy 400 ilyen régebbi helyi szervezet jelentette be a csatlakozását a szakosztályhoz.⁷³ A földmunkás-szakosztály és helyi szervezetei nemcsak az általános nagy feladatokat, a fasiszmus és háborúellenes békeharcot, az ország demokratikus átalakításának a szükségességét, mindenekelőtt a radikális földreformot propagálták és követelték, hanem a falu dolgozóinak napi gazdasági követeléseit teljesítéséért is harcoltak.

A földmunkás-szakosztály és a mintegy 40 000 olvasóval rendelkező lapja a „Szabad Szó”, nemcsak a szegényparasztközösség között, hanem általában az egész parasztság körében végzett kommunista munkának és a parasztság baloldali, forradalmi erői harcának is központjává vált.

Ez a szervezkedési forma ugyanakkor módot adott arra is, hogy a földmunkások és szegényparasztközösség a parasztság szervezeti egységén belül önálló erőként is felléphessenek és akaratukat a Parasztszövetségben és az egész parasztság körében érvényesítsék.

A földmunkásság és szegényparasztság szervezeti és politikai mozgalma a szakosztályok kialakításával és tevékenységével 1943 közepétől nagymértékben fellendült. A megalakult helyi szervek az egész Parasztszövetség tevékenységét is fellendítették, és egyre inkább az egész község parasztsága antifasiszta harcának, demokratikus mozgalmanak irányítóivá váltak. Ez nem csupán a háború döntő fordulatával beállott spontán háború- és rendszerellenes hangulat eredménye volt, hanem a kommunisták tudatos tevékenységét is tükrözte. A kommunisták felismerték országszerte a földmunkás-szakosztályok jelen-

⁷¹ Lásd: PI Archivum. Iliás Ferenc visszaemlékezése.

⁷² „Szabad Szó”, 1943. május 16. 2. old.

⁷³ Kállai Gy.: A magyar függetlenségi mozgalom. 1939—1945. Szikra 1955. 192. old.

tőségét és a vezetést irányították. Sokhelyütt a kommunisták — természetesen illegálisan — helyet foglaltak a szakosztályok helyi vezetésében is, másutt pedig mint aktív tagok, harci szellemet vittek a szervezetbe és céltudatos cselekvésre ösztönözték.⁷⁴

A párt a parasztság problémáival foglalkozó felhívásait, röpcéduláit és politikai tájékoztatóit eljuttatta a földmunkás-szakosztályokhoz és a Parasztszövetség sok demokratikus érzelmű helyi vezetőjéhez, együttesen több ezer emberhez és szervezethez. Ezt a munkát a „Szabad Szó” szerkesztőségében ebben az időben létrejött kommunista sejt végezte.⁷⁵

A párt nem hanyagolta el a parasztság többi rétegeinek a felvilágosítását sem. Igen sok röplapot küldött a falvakba is.⁷⁶ Ebben az időben a parasztsághoz intézett felhívásai a következő fő kérdésekkel foglalkoztak: a parasztságnak a faszizmus által történt kifosztásával, a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer leleplezésével, az igazságtalan rablőháborúval, amelyben emberi életben és gazdasági javakban is az egyik legnagyobb áldozatot a parasztságtól követelte meg a faszizmus. E felhívások a termények elrejtésére, szabotálására buzdítottak, s egységes harcra szólították fel a parasztság minden rétegét a háború ellen, a különbékeért, a faszizmus megdöntéséért, a munkásosztályal szövetségben az ország demokratikus átalakításáért, a földreform következetes végrehajtásáért stb. E munka hatása különösen a termények elrejtésében, a beszolgáltatások megtagadásában jutott kifejezésre. A beszolgáltatás megtagadása és szabotálása 1943-ban már az ország több helyén tömegmértetűvé vált. Csongrád megyében 1943 júliusában a korábbi beszolgáltatási előírások nem teljesítése miatt 4000 gazda ellen indítottak büntető eljárást, egyedül Szentesen 1200 ellen.⁷⁷ Az ország más részein is hasonló volt a helyzet, Kiskunfélegyházán 1000 termelőt, Orosházán 1800-at, Püspökladányban 1200-at.⁷⁸ Tatán és a celldömölki járásban szintén több száz termelőt állítottak bíróság elé.⁷⁹ Rábabécskén 26, Káldon 200 az írottkői járásban 37 parasztagzda „feketecséplés” útján, vagyis a terméseredmények eltitkolásával igyekezett visszatartani gabonáját. Ezek ellen is szigorú bírósági eljárást folytattak le.⁸⁰

A párt fenti jellegű agitációjával a hivatalos kormányzervek is kénytelenek voltak „hathatósan” foglalkozni. Maga Kállay miniszterelnök a Falu-Gazdaszövetség 1943. november 26-i országos értekezletén erélyes ellenintézkedést követelt mind a párt, mind pedig az agitációját követő parasztok ellen és a következőket jelentette be: „Az utóbbi időkben „Békepárt” aláírással röpcédulák egész özönével árasztották el az egész országot, felszólítva a lakosságot, különösen a falu népét, hogy ne fizessen adót, ne szolgáltatassa be a

⁷⁴ Lásd: PI Archivum. Iliás Ferenc visszaemlékezése és Dobi István id. mű. II. köt.

⁷⁵ Lásd PI Archivum. Iliás Ferenc és Fehér Lajos visszaemlékezését és ugyanott egy épségben fennmaradt kimutatást arról, hogy országosan kiknek és milyen szervezeteknek a címére küldték meg a párt illetékes söpíratait, kiadványait.

⁷⁶ Lásd: PI Archivum. Röpiratgyűjtemény. III/16/1943/IX/2346 1. stb.

⁷⁷ „Népszava”, 1943. július 21. 4. old.

⁷⁸ „Igaz Szó”, 1943. szeptember 1.

⁷⁹ Lásd „Szabad Szó”, 1943. augusztus 1. „Tömeges tüntetések a gabona fel nem ajánlása miatt” és ugyanott, 1943. szeptember 5. „Nagyarányú gabonarejtegetések az országban” című tudósításokat.

⁸⁰ „Népszava”, 1943. augusztus 28. 10. old.

pontokat, hanem segítse uralomra a „Békepartot” és akkor azonnal megszerzik számukra a békét.”⁸¹

A párt felhívására az ország különböző helyein, elsősorban a Tiszántúlon, Békés megyében, majd az északi részeken és a Dunántúlon is különböző pártállású emberek részvételével néhány tagból álló illegális bizottságok alakultak, amelyek béke- vagy békepárti bizottságok elnevezéssel váltak ismertté.⁸² Ezek a bizottságok nagy segítséget nyújtottak a pártnak; a terménybeszolgáltatás szabotálására, a katonai bevonulás megtagadására mozgósították a dolgozókat. Sokszorosították és terjesztették a párt rölapjait és akciókat szerveztek az árak letérésére és a munkabérek emelésére. A párt rölapjai és illegális kiadványai tíz- és tízezer példányban jutottak el a parasztsághoz.

A kommunisták a parasztek körében végzett sikeres agitációs, szervező és felvilágosító munkán túl folytatták az eszmei harcot az antifasiszta parasztegység megteremtéséért, a munkás-paraszt szövetség helyes felfogásáért, az agrárkérdés megoldása és a nemzet előtt álló fő feladatok helyes megszabásáért és értelmezéséért. 1943. második felében Kállai Gyula neve alatt *legálisan* kiadták Révai József „Marxizmus és népiesség” c. munkáját,⁸³ amely ebben az időben különösen azért vált aktuálissá, mert a háború eljövendő, döntő fordulata után érlelődő forradalmi átalakulás legfőbb demokratikus és antifasiszta feladatait és távlatait elemezte és világította meg, s ugyanakkor segítette a „népies” baloldali eszmei fejlődését. Elősegítette általában, hogy a parasztság demokratikus vezetői helyesen értelmezzék a parasztság szerepét és feladatait. Emellett a kommunisták főleg a „Népszava” és a „Szabad Szó” hasábjain állandóan bírálták és leleplezték a „népiesek” jobbszárnyát.⁸⁴ 1943 közepére sikerült elérni, hogy nemcsak a kommunisták és a szegényparasztság tisztánlátó radikális vezetői, hanem általában az egész földmunkás- és szegényparasztmozgalom és a „Szabad Szó” baloldali népies vezetői is elhatárolták magukat a fasizmus táborába, a nyilasokhoz eljutott jobboldali „népiesek”-től. Ezt, több leleplező cikk mellett, a „Szabad Szó” 1943. május 16-i számának vezércikke is bizonyítja, amely névszerint is leleplezi a jobboldali „népies” csoport tagjait és elhatárolja magát tőlük.⁸⁵ Bár ez még mindig nem jelentette azt, hogy a népies baloldal minden fő kérdésben helyes álláspontot foglalt el. Távolról sem, mert ez általában csak a kisebbség néhány tagjára, Darvas Józsefre, Erdei Ferencre, Ortutay Gyulára vonatkozhatott. Kovács Imre és a népies bal-szárnyhoz tartozó más személyek továbbra is fenntartották egy-két fő kérdésben korábbi helytelen álláspontjukat, nem értették meg pl. a munkásosztály vezető szerepét stb.⁸⁶

A kommunisták munkájának — bár mindenekelőtt a szegényparasztság, de általában az egész parasztság körében is — jelentkező eredményei azt mutatták, hogy a párt ebben az időben át tudta törni azt a falat, amely jó ideig elválasztotta a parasztságtól. A pártnak erre az időre sokkal nagyobb ered-

⁸¹ „Függetlenség”, 1943. november 27. 5. old.

⁸² Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. 1936—1945. Szikra 1948. 174—175. old.

⁸³ Lásd Kállai Gyula: Népiesség, demokrácia, szocializmus. Népszava. 1943.

⁸⁴ PI. „Népszava”, 1943. szeptember 12. Kállai Gyula. Írók az eresz alatt című cikke.

⁸⁵ „Szabad Szó”, 1943. május 16. 1. old. „Írók háborúja” c. vezércikk.

⁸⁶ Lásd „Szabad Szó”, 1943. december 19. Kovács Imre. Népiesség, demokrácia, szocializmus c. cikkét.

ménnyel sikerült a parasztságot egységbe tömörítenie és felsorakoztatnia a munkásosztály mögé a fasizmus elleni, az ország demokratikus átalakításáért, a nagybirtok felosztásáért vívott harcban, mint azelőtt.

Nagy része van a kommunisták munkájának abban is, hogy a Kisgazdapárt tevékenysége jelentősen fokozódott 1943-ban. A Kisgazdapárt legradikálisabb németellenes csoportja, a Bajcsy-Zsilinszky Endre köré tömörült és erre az időre megerősödött balszárnya volt. E csoport többek között az egész parasztság demokratikus összefogásának a híve is volt. 1943 őszén e csoportban szintén létrejött egy illegális kommunista sejt,⁸⁷ amelynek tagjai együttműködtek a Kisgazdapárt demokratikus, németellenes elemeivel, s ezen az úton is segítették a parasztság összefogására, megnyerésére irányuló munkát.

A parasztság sikerebb további harca szempontjából is reménykeltőnek látszott a két legális baloldali ellenzéki párt: az SZDP és a Kisgazdapárt 1943 nyarán létrejött szövetsége is. Ez a szövetség azonban a kommunisták és a háborúellenes néptömegek — közöttük a parasztság — várakozásaival ellentétben nem fejlődött szélés antifasiszta ellenállási fronttá. Nem fejlődött s nem is fejlődhetett azzá, mert a két párt jobboldali vezetői továbbra is elzárkóztak a kommunistákkal és más következetesen baloldali erőkkel való együttműködéstől, ugyanakkor a Kállai-féle hintapolitikát támogatták.

A Kisgazdapárt jobboldali vezetői nem kevés energiát fejtettek ki még mindig azért is, hogy meggátolják a parasztság harcos antifasiszta, demokratikus egységének kialakulását és az egész parasztság felzárkózását a munkásosztály mögé. Ennek legpregnansabb bizonyítéka az, hogy Nagy Ferenc, a Parasztszövetség elnöke 1943 őszén, amikor látta, hogy a Parasztszövetség, első sorban a földmunkás-szakosztály létrejötte és tevékenysége következtében, a parasztság ténylegesen demokratikus és forradalmi erőinek a gyűjtőhelyévé és tevékenységének egyik központjává válik, lemondott az elnöki tisztségről. A Kisgazdapárt vezetősége viszont minden valószínűség szerint a fenti ok miatt hozzájárult ahhoz, hogy a Parasztszövetség vezetését a MÉP egyik „paraszt” alelnöke vegye át. E feltételezést alátámasztja az is, hogy a MÉP értekezlete, amely megtárgyalta a Parasztszövetség további vezetésének kérdését, az új elnököt a következő szavakkal bocsátotta útjára: „Az lesz a feladata, hogy visszavezesse a Parasztszövétéget arra a munkaterületre, amelyhez az alapszabályok szerint tartania kell magát, a földműves nép kulturális és anyagi javainak szolgálatához.”⁸⁸

Mindezek azt mutatják, hogy a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség egyes vezetői még mindig nem akarják vállalni az együttműködést még saját szervezetükön belül sem az egész parasztság igazi érdekeit képviselő demokratikus paraszti erőkkel. E vezetők fenti politikai tevékenysége felmérhetetlen károkat okozott a magyar ellenállási mozgalomnak. Hosszú ideig megakadályozta, hogy a munkásosztály vezetésével létrejöhessen az egész parasztság antifasiszta egységére is támaszkodó nemzeti függetlenségi front. Ennek ellenére a kommunisták és a baloldali erők munkájának eredményeként 1943-ban a parasztság körében is megindult a háború- és rendszerellenes határozottabb erjedési folyamat. Ez, ha egyelőre még nem is tudott gátat vetni a jobboldali ve-

⁸⁷ „Párttörténeti Közlemények”, II. évf. 3. sz. 1956. október 25. old. Kádár János: „A KMP felosztása körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről” c. cikk.

⁸⁸ „Népszava”, 1943. december 18. 7. old.

zetők e káros politikai tevékenységének, mégis a városi dolgozóknak, elsősorban a munkásságnak növekvő ellenállásával együtt már ekkor kezdte veszélyeztetni a háború következtében válságba kerülő Horthy-fasiszta rendszert.

A fasiszta rendszer katonai, politikai és gazdasági helyzete 1944 elején tovább romlott, viszont a dolgozó nép háborúellenes, antifasiszta hangulata rohamosan erősödött. „A magyar közvélemény érzi, hogy a mérleg az angolszásoktól Oroszország felé billent. — Ismerte be maga Kállai Miklós miniszterelnök 1944. március 1-i bizalmas diplomáciai tájékoztatójában. — Én, azzal a céllal, hogy olyan légkört teremtsék, amely megkönnyíti az angolszások felé való orientációt, nagy szabadságot engedélyezem minden olyan politikai és társadalmi tényezőnek, amely ellenségesen áll szemben a nemzeti szocialistákkal — legitimistáktól egészen a szociáldemokratáig. Sajnos — síránkozott ezután Kállai — az események úgy alakultak, hogy a szovjetbarát agitáció jobban ki tudta használni ezeket a lehetőségeket, mint az angolbarát körök.”⁸⁹

Ebben a helyzetben a parasztság alsó rétegeinek a mozgalma és az egy-ségbekovácsolódás folyamata is tovább fejlődött. A „Szabad Szó” szerkesztősége 1944 januárjában újjászerveződött. A főszerkesztő újra Bajcsy-Zsilinszky Endre lett és a szerkesztő bizottságban helyet kapott Darvas József és Erdei Ferenc is, a népies baloldali két legkövetkezetesebb szegényparaszt vezetője, továbbá Nagy István személyében egy kommunista is.⁹⁰ Ez a változás hozta magával, hogy a „Szabad Szó” ez időtől fogva következetesebb és határozottabb antifasiszta, demokratikus baloldali tevékenységet fejtett ki. Ezzel egyidőben a földmunkásság és szegényparasztság felkészült és 1944 februárjában megtartotta a földmunkás-szakosztály első kongresszusát. Ebben az időben, főleg a Parasztszövetség vezetésében bekövetkezett változás óta, a földmunkás-szakosztály munkáját a kormányzat nagyon megnehezítette. A kongresszus megtartását is csak többszöri elhalasztás után engedélyezték, még a sajtó nyilvánosságát sem engedték felhasználni sem az előkészítéshez, sem a kongresszus eredményeinek az ismertetéséhez.

Ilyen előzmények után, a kommunisták javaslatára és szervező munkájuk eredményeképpen ült össze Vésztőn 1944 februárjában a szegényparasztoknak az egyetlen háború alatti kongresszusa, amelyen az ország különböző vidékeiről mintegy 1500 küldött vett részt. A háború kitörése óta ez volt a falusi proletariátus első országos megmozdulása az ellenforradalmi fasiszta rendszer és annak nemzetvesztő politikája ellen. A magyar parasztság ezen legjobb erői készségesen részt akartak venni a háborúellenes s a demokratikus átalakulásért folyó harcban. A kongresszus határozatban fogadta el a független, szabad, demokratikus Magyarország felépítésére, a radikális földreform végrehajtására és a béke megteremtésére vonatkozó kommunista javaslatot.⁹¹

A kongresszuson Dobi István, a Parasztszövetség földmunkás-szakosztályának elnöke, előadásában a szegényparasztság s általában az egész parasztság további szervezésének feladatairól, a „saját akarattunk ellenére” megkezdett háborúból való kilépésről és a „szabad, független ország” felépítéséről beszélt.⁹²

⁸⁹ Nicholas Kállai: Hungarian Premier — a personal account of the nation's struggle in the second world war. Columbia University Press, New-York 1954. 389. old.

⁹⁰ „Szabad Szó”, 1944. január.

⁹¹ PI Archivum. Gyűjtemény. Iliás Ferenc visszaemlékezése.

⁹² „Szabd Szó”, 1944. február 20.

Az összejövetelen a birtokos parasztság néhány képviselője is megjelent. Jellemző az antifasiszta parasztság megteremtése eszméjének elterjedtségére az, hogy még Nagy Ferenc is ebben a szellemben szólalt fel. Többek között ezeket mondotta: „Amíg közös bajaink vannak, addig együtt kell mennünk, mert annak csak az egyetemes parasztság, a birtokos parasztság, és földmunkásság egyként látja kárát, ha nincs meg a megértés a két dolgozó réteg között... Nemesak a földmunkásnak és a birtokos parasztnak kell megtalálnia egymás kezét, hanem meg kell találnia az utat a többi dolgozók felé is...”, az ipari munkássághoz és az értelmiséghez is.⁹³ A kongresszus nagy jelentőségű állásfoglalását azonban sajnos nem lehetett sokáig az eddigi keretek között hirdetni. Ugyanis nem lehetett „legális” körülmények közepette tovább folytatni a parasztság körében a szervező és felvilágosító munkát, mert 1944. március 19-én hazánkat megszállták a német fasiszta haderők.

A megszállás után létrejött a Sztójay-kormány, amely egymás után adta ki a legkülönbözőbb terrorisztikus intézkedéseket tartalmazó rendeleteit. Ezek a totális fasizmusra való áttérést jelentették Magyarországon is.

1944. március 27-én betiltották az összes polgári ellenzéki pártokat, az SZDP-t, és a Parasztszövetséget, valamint az összes szociáldemokrata, szakszervezeti és polgári ellenzéki újságokat is. Szétzúzták, illetve betiltották a Földmunkás-szakosztályt és lapját, a „Szabad Szó”-t is. Ezzel a parasztság megszervezésének további munkája nagymértékben megnehezült. Ugyanakkor egy csapásra csődbe jutottak a Kisgazdapárt és a Parasztszövetség jobboldali vezetőinek az a politikája, hogy az egységesülő parasztság ellenállási mozgalmát a burzsoázia vezetésével konzerválják s így felhasználják a megreformált rendszer átmentésére.

A magyar kommunisták ebben, az országra nézve oly súlyos időszakban két fontos feladatot tűztek ki a nemzet elé: az összes antifasiszta erők egyesítését és a fasizmus elleni fegyveres harc megszervezését és haladéktalan megkezdését. Ezek a célkitűzések a párt ez irányú tevékenységében és felhívásaiban jutottak kifejezésre, utóbbiak a parasztság feladatait is ebben a szellemben szabták meg.

Az egyik áprilisi röplapban a párt közvetlenül a parasztsághoz fordulva ezeket írta: „Magyar földművesek! Csatlakozzatok az egész nemzetünket átfogó szabadságunk frontjához... Ne szolgáltatassátok be terményeiteket... Ne vessetek olajos magvakat, mert a német repülőmotoroknak kell... Ne fizessetek adót... Mezőgazdasági munkások, cselédek! Szabotáljátok a munkarobot-törvények végrehajtását. Ne engedelmességetek a behívásoknak... Rejtésétek el a bujdosó szabadságharcosokat. Indítsatok irtóháborút a német betolakodók ellen. Magyar parasztok! Szalontai György, Esze Tamás híres kuruc jobbágyhősök s a negyvennyolcas paraszthonvédek szabadságharcos hagyományai köteleznek benneteket. Vegyétek fel minden eszközzel a harcot az ősi ellenség: a német rablók tönkretétele — hazánk felszabadítására.”⁹⁴

A munkásosztály és a parasztság csatasorba állítása mellett a kommunisták nagy figyelmet fordítottak a most már föld alá szorult ellenzéki pártok és tömegszervezetek megnyerésére és egységes antifasiszta szervezetben való összefogására.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V. köt. 1939—1945. 182—183. old.

A párt kezdeményezésére 1944 májusában létrejött a Magyar Front, a fasisztaellenes egységfront első magyarországi központi szerve. A Magyar Frontban kezdetben csak a Békepárt, a Kisgazdapárt, és a szociáldemokrata párt vett részt. A Magyar Front megteremtése igen fontos állomása volt ugyan az antifasiszta forradalmi és demokratikus erők egyesülésének, de — főleg a parasztság szempontjából — később vált szélesebb körű szervezetté.

A Kisgazdapárt jobboldali vezetői 1944 őszéig nem voltak hajlandók teljesíteni a kommunistáknak és a szegényparasztnak azt a követelését, hogy a Magyar Frontba a földmunkásság és szegényparasztság egyik demokratikus képviselőjeként felvegyék a kiépült szervezetekkel ugyan nem rendelkező, de a rétegek között jelentős politikai befolyással bíró, a német megszállás alatt újra Nemzeti Parasztpárt elnevezéssel politizáló népies baloldal és radikális szegényparaszti erőket.

Ezért 1944 nyarán a kommunisták a baloldali szociáldemokraták támogatásával harcot indítottak a Nemzeti Parasztpártnak a Magyar Frontba való felvételéért, s így ebben a demokratikus átalakulás fő támaszának, a munkás-paraszt szövetségnek a biztosításáért is. A Kisgazdapárt jobboldali vezetői azért tiltakoztak a parasztpárt felvétele ellen, mert egyrészt tudták, hogy a NPP a Magyar Frontban erősíteni fogja a munkás-paraszt összefogást, az antifasiszta, demokratikus parasztegységet és ez fokozza a munkásosztály, a kommunisták és a baloldal erejét is. Másrészt pedig a Kisgazdapárt a parasztság képviselőjének monopolizálására törekedett, hogy ezzel megghiúsítsa a munkásság és a dolgozó parasztság szoros összefogását, s így a parasztságot a kapitalista rendszer megvédésének tartalékává tegye. Végül is ez a harc a kommunisták és a Magyar Front baloldali erőinek a győzelmével végződött, 1944 őszén a Nemzeti Parasztpártot felvették a Magyar Frontba.

A Nemzeti Parasztpárt felvétele a Magyar Frontba nemcsak azt jelentette, hogy szélesedett a függetlenségi front bázisa, hanem azt is, hogy a Magyar Fronton belül az erőviszonyok a munkás-paraszt szövetség és az antifasiszta, demokratikus parasztegység javára változtak meg. A Nemzeti Parasztpárt a szegény- és a kisparasztság képviselője volt. A parasztságnak ezek a rétegei a munkásosztállyal szoros szövetségben, radikálisan harcoltak az ország demokratikus átalakításáért. A Kisgazdapártnak ellenben, mint kulák, burzsoá vezetés alatt álló pártnak nem volt annyira érdeke az erős munkás-paraszt szövetség létrejötte.

Mégis nagy jelentősége volt annak, hogy a parasztság nagy többségét — benne a gazdag parasztság jelentős részét is — tömörítő, befolyásoló pártok és szervezetek a háború utolsó szakaszában egyesülni tudtak az antifasiszta, demokratikus, függetlenségi táborban az őket ebben az időben nagyobbrészt összetartó, a magyar dolgozó nép, az egész nemzet előtt álló legfontosabb feladatok megoldására. A kommunistáknak tehát az a célkitűzése és törekvése, hogy a parasztság különböző rétegei ne egymás ellen küzdjenek, hanem ha csak lehet minél jobban tömörüljenek, s antifasiszta egységben szervezkedjenek — helyes volt és meghozta a maga eredményét. Ez ugyanakkor nem azt jelentette, hogy a parasztság minden rétege teljes egészében *mindenben* mindig feltétlenül egyetértett, és a legfontosabb feladatokat is mindig egyformán kívánta volna megoldani. Ilyen illúziói soha sem voltak a kommunistáknak az antifasiszta parasztegység megteremtését illetően. Ez világosan megmutatkozott a gazdag parasztságnak az antifasiszta parasztegységbe való bevonásának a kérdésénél,

amikor azt a kommunisták csak mint lehetőséget vették számításba. Tehát számoltak ezzel a lehetőséggel és számításuk helyes volt, mert a háború végére a gazdag parasztság jelentős része, vagy többsége még hajlandó volt támogatni az egész parasztságot a munkásosztállyal szoros szövetségben és vezetésével vívott antifasiszta, demokratikus harcban.

A parasztság nagy tömegéi a tanyavilágban éltek, e helyzet és szerveztlenségük következtében az ellenállási mozgalomban, a fegyveres harcokban nagyon sokat nem tudtak tenni, noha a háború utolsó szakaszára már jelentős hányaduk eljutott arra a fejlődési fokra is, hogy vállalhatta az antifasiszta, rendszerellenes harcot. Legjobbjaik pedig bekapcsolódtak a fegyveres harcokba is. Ez azonban, ugyanúgy, mint az egész magyar ellenállási mozgalom és a partizánharc — döntően nem tudta befolyásolni az ország felszabadulásának a folyamatát. A szovjet hadsereg fegyvereinek győzelme verte le a magyar nép kezéről a német és a magyar fasizmus bilincseit és nyitotta meg a forradalmi erők előtt a szabad forradalmi fejlődés útját. Ennek eredményeként már az ország egy részének felszabadulása után, a felszabadított területeken a kommunista párt vezetésével nyomban megindult a munkásosztály és a parasztság, az egész dolgozó nép antifasiszta, antiimperialista és antifeudális forradalmi harca.

Ebben a forradalmi harcban a parasztság nagy része felzárkózott a munkásosztály mellé, ami azt mutatta, hogy a kommunista pártnak a háború alatt e rétegek körében végzett felvilágosító és szervező munkája igen eredményes és sikeres volt. Ilyenformán a parasztság háború alatti felvilágosításáért, antifasiszta egységének létrehozásáért folytatott kommunista, forradalmi harc közvetlen előkészítője volt a felszabadulással napirendre került népi demokratikus forradalomnak.

БОРЬБА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЗА СОЗДАНИЕ АНТИФАШИСТСКОГО КРЕСТЬЯНСКОГО ЕДИНСТВА ПОД РУКОВОДСТВОМ КОММУНИСТОВ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Др. Кором Михай

Работа автора разделена на четыре главы, в которых описывается борьба компартии во время войны за просвещение среди крестьянства, за создание антифашистского единства и организации крестьян под руководством рабочего класса. В первой части дается исследование классового разделения среди крестьянства в рамках общественной структуры всей страны. Анализируются вопросы о численности крестьянского населения, относящегося к отдельным классам или общественным слоям, проблемы их экономического положения и политического состояния. Автор указывает на политические организации крестьян и на основе уже этого дает оценку политических целей компартии по отношению к ним.

Во второй главе дается анализ деятельности отдельных слоев и организаций крестьянства в отношении создания антифашистского единства. Вопросы исследования охватывают период с начала Второй мировой войны до принятия участия Венгрии в войне против Советского Союза, т. е. до времени вступления Венгрии в войну. В этой части автор тщательно исследует вопросы о создании Национальной крестьянской партии, излагает ее программу и точку зрения коммунистов по отношению к ней. Указываются также способы влияния компартии на крестьянские организации и непосредственно на крестьянство с разных сторон, путем влияния на Национальную крестьянскую партию, на Независимую аграрную партию, на Социал-демократическую партию и на ее Союз аграрных рабочих методов подпольной деятельности Коммунистической партии.

В третьей главе автор уделяет внимание вопросам идеологическо-политической деятельности и практического действия коммунистов с целью создания антифашистского крестьянского единства и единства рабочих и крестьян со времени вступления Венгрии в войну и до конца 1942-ого года. Он исходит из задач новых обстоятельств, вызванных вступлением Венгрии в войну — из исторической необходимости создания Народного антифашистского фронта. Автор обращает внимание на факторы, вследствие которых задача создания антифашистского единства крестьян усложнилась (теоретическое сопротивление с левой и правой сторон), и на трудности включения крестьянства и его организаций в формирующийся Народный антифашистский фронт. Здесь же обсуждаются вопросы о создании Союза крестьян и его целях.

В четвертой главе исследуются события после решительного поворота в ходе войны до освобождения и вопросы, связанные с борьбой компартии за реализацию ее политической линии в отношении крестьянства. Дается анализ влияния войны на крестьянство и происходящего среди них процесса недовольства войной и фашистским общественным строем. Рассматриваются вопросы, связанные с борьбой за создание Землерабочего отделения Независимой аграрной партии, а также приводятся факты о подъеме деятельности Независимой аграрной партии и СДП. Показывается, как смогла Коммунистическая партия объединить все демократические и левые силы, а также организации крестьян в ряды Венгерского фронта после фашистской оккупации страны. Впоследствии эти силы вместе с рабочим классом и всеми демократическими силами выработали общую политическую цель. Этот факт указывает на то, что просветительно-политическая работа компартии, проведенная среди крестьянства, дала в конечном итоге положительный результат. Результаты этого труда и борьба означали подготовку народно-демократической революции, которая стала необходимой задачей после освобождения страны от немецко-фашистских оккупантов.

Dr. Korom, Mihály:

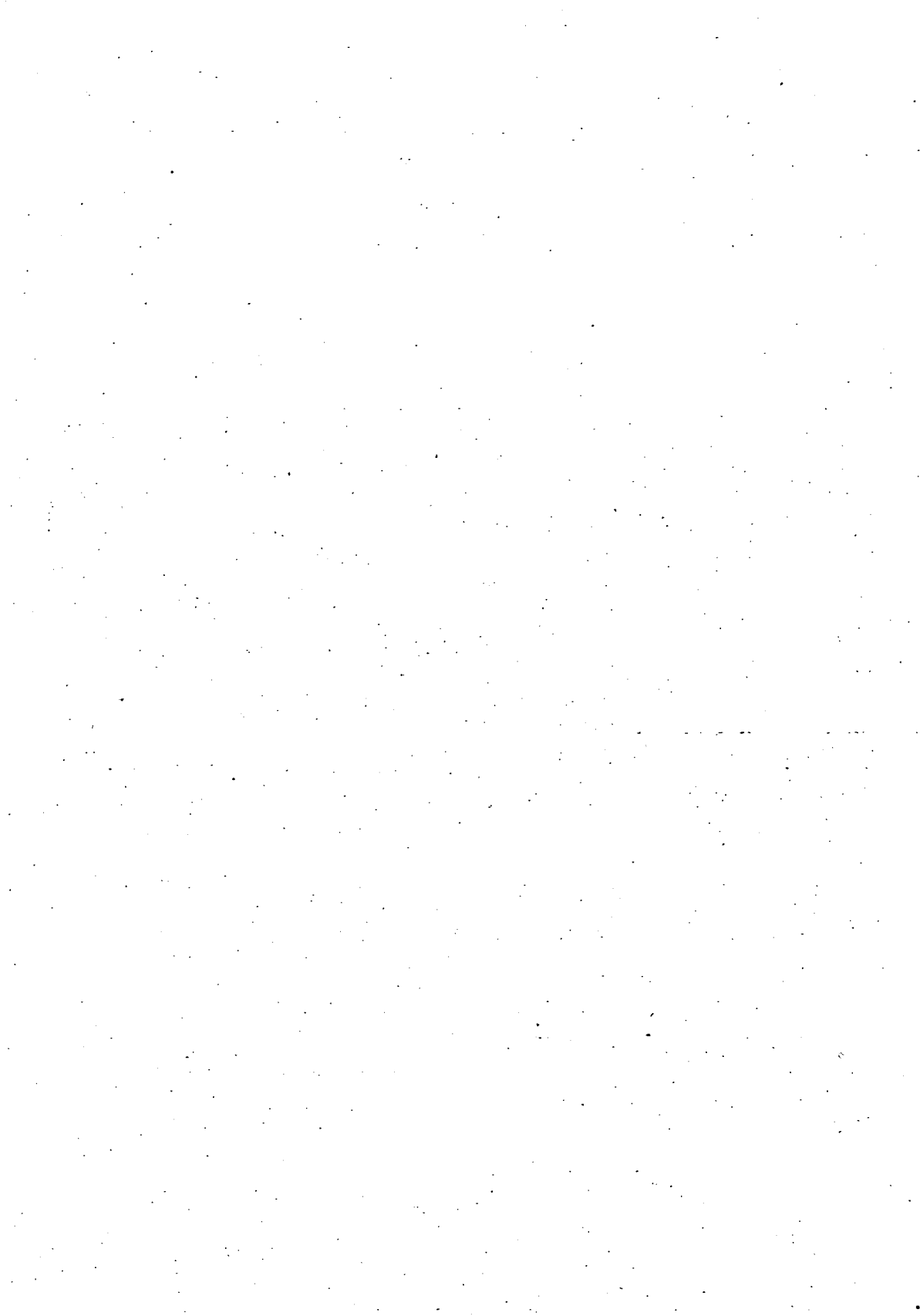
DER KAMPF DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ZUR ZEIT DES ZWEITEN WELTKRIEGES FÜR DIE VERWIRKLICHUNG DER, VON DER ARBEITERKLASSE GEFÜHRTEN ANTIFASCHISTISCHEN BAUERNEINHEIT.

Der Verfasser setzt in vier Kapiteln den Kampf der Kommunistischen Partei für die Aufklärung des Bauernstandes, für die Erschaffung seiner antifaschistischen Einheit, für seine Anführung hinter die Arbeiterklasse während des zweiten Weltkrieges auseinander. In dem ersten Teil untersucht er die Klassengliederung des Bauerntums innerhalb der gesellschaftlichen Struktur der Bewohner des ganzen Landes. Er analysiert die Zahl der bäuerlichen Bevölkerung, die zu einzelnen Klassen, beziehungsweise Schichten gehören, ihre Vermögensverhältnisse und ihre wichtigsten politischen Einstellungen. Es stellt die politischen Organisationen des Bauerntums dar, auf Grund dieser wertet die Zielsetzungen der Kommunistischen Partei, bezüglich des Bauerntums aus.

In dem zweiten Teil betrachtet er die Tätigkeit der verschiedenen Schichten, Organisationen des Bauerntums, bezüglich der Erschaffung der antifaschistischen Bauerneinheit. Von dem Ausbruch des zweiten Weltkrieges bis zum Angriff gegen die Sowjetunion, dass heisst bis zum Eintritt Ungarns in den Krieg. In diesem Teil beschäftigt er sich eingehend mit dem Zustandebringen der Nationalen Bauernpartei, mit ihrem Program und mit den Stellungnahmen der Kommunisten in dieser Hinsicht. Er zeigt die Wege, wo und auf welcher Weise die Kommunistische Partei durch die Nationale Bauernpartei, die Unabhängige Kleinlandwirtpartei und deren Landarbeiter-Verband, durch unmittelbare Wege der Illegalität eine Wirkung an die Bauernorganisationen, und im gewissen Masse auch auf den Bauerntum ausgeübt hatte.

In dem dritten Teil beachtet er den ideologischen-politischen Kampf und die praktische Tätigkeit der Kommunisten für die Erschaffung der antifaschistischen Bauerneinheit und für die Verwirklichung des Arbeiter- und Bauernbundes vom Eintritt Ungarns in den Krieg bis zum Ende des Jahres 1942. Er geht aus den Aufgaben der neuen Situation aus, die sich mit dem Eintritt Ungarns in den Krieg entfaltet haben: aus der geschichtlichen Notwendigkeit der Erschaffung der antifaschistischen Unabhängigkeitsfront. Er beschäftigt sich mit den hemmenden Kräften von links und rechts, mit den Hindernissen, mit der Erschaffung und mit den Zielsetzungen des Bauernbundes, mit der Einschaltung des Bauerntums und seiner Organisationen in die entstehende Unabhängigkeitsfront.

In dem vierten Teil beschreibt er die Ereignisse und den Kampf der Kommunistischen Partei für die Verwirklichung ihrer politischen Linie, bezüglich des Bauerntums von der entscheidenden Wendung des Krieges an die Bauernschaft und den Gärungprozess, der in den Reihen des Bauerntums gegen den Krieg und gegen das Regime sich entfaltet hat. Er untersucht den Kampf für die Verwirklichung der Landarbeiterabteilung des Bauernbundes der Kleinlandwirtpartei, dann gibt er den Aufschwung der Tätigkeit der SDP und der Kleinwirtpartei bekannt. Er zeigt, wie es der Kommunistischen Partei gelungen ist alle demokratische, linksseitige Kräfte, die Organisationen des Bauerntums in die Ungarische Front zu vereinigen und dort mit der Arbeiterklasse, mit allen demokratischen Unabhängigkeitskräften gemeinsame politische Ziele setzen. Das aber beweist, dass die aufklärende, organisierende Arbeit der Kommunistischen Partei in dem Bauerntum und in seinen Organisationen während des Krieges erfolgreich war. Die Ergebnisse dieser Arbeit und dieses Kampfes bedeuteten auch die Vorbereitung der volksdemokratischen Revolution, die mit der Befreiung auf die Tagesordnung gesetzt wurde.

DR. FEHÉR ISTVÁN:

ADATOK A SZEGEDI PARASZTSÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATTI GAZDASÁGI, SZOCIÁLIS HELYZETÉHEZ ÉS KÜZDELMEIHEZ

A magyarországi uralkodó osztályok nemzetvesztő, a fasiszta Németország segítségével végrehajtott területszerző politikájának egyenes folytatásaként belesodorták országunkat — a fasiszta hatalmak oldalán — a pusztító II. világháborúba. A Horthysta körök e politikája eredményeként fokozatosan elveszett az ország függetlensége. A magyar fasizmus vállalta, hogy Magyarország a német imperializmus életterévé váljon, ha így bővíthet a magyar uralkodó osztályok kizsákmányolási területe a szomszédos népek rovására.

A munkásosztály által vezetett antifasiszta, háborúellenes harc feltételei lehetőségei a háború ideje alatt évről évre változtak. A szegedi munkások és parasztok harca a körülmények kedvező alakulása folytán egyre tudatosabbá vált. Az az út, amelyet a szegedi dolgozók legjobbjai megtettek igen hosszú, küzdelmes és nehéz volt. A legjobbak az ellenforradalmi rendszer börtöneit és internáló táborait megjárva, szilárdan bízva a független, demokratikus, szabad Magyarországot megteremtésének szükségességében és lehetőségében, rendületlenül harcoltak a háborús évek alatt, hogy a maguk tevékenységével is hozzájáruljanak a magyar és német fasizmus igájának összetöréséhez, az ország felszabadulásához.

Jelen írás néhány adattal próbál hozzájárulni az ezen a területen végzett eddigi kutatásokhoz, s bemutatni, hogyan változott a II. világháború alatt a szegedi parasztság gazdasági, szociális helyzete, s melyek a parasztság ellenállási mozgalmainak legfontosabb jellemvonásai. Ezen adatok feltárásával és közlésével bizonyítjuk, hogy a szegedi parasztság a II. világháború alatt — a munkásság és az értelmiség legjobbjai mellett — a maga harcával hozzájárult a nagy történelmi feladat megoldásához, a fasiszta diktatúra megdöntéséhez.

I.

Szeged a II. világháborút megelőző években Budapest után a legnagyobb város volt az országban. Területe 816 km², lakossága — 1941-es népszámlálás adatai szerint — 136 375 fő.¹ A város gazdasági élete erősen mezőgazdasági

¹ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. XLIX. 1941. Budapest. 1943.
9—10. l.

jellegű. A művelés, illetve a felhasználás alá eső terület 141.388 katasztrális hold volt.² Ennek majdnem fele, 64 143 katasztrális hold³ a város tulajdonát képezte, aminek következménye, hogy a törvényhatóság a mezőgazdaságban foglalkoztatottak jelentős részére közvetlenül nagy befolyással bírt. Az ipar és a kereskedelem zömmel a város, illetve az Alföld mezőgazdasági, vagy a mezőgazdasággal közvetlenül összefüggő terményei — kender, len, gabona, paprika, gyümölcs, szőlő, sertés, baromfi stb. — feldolgozásra és szállításra alapozódott.

Szeged gazdasági helyzetének jellegzetességei természetesen nagymértékben befolyásolták a törvényhatósági terület lakosságának foglalkozás szerinti megcsúszását. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint⁴ — az egyes ágakhoz számítva a családtagokat is — östermelő: 36,4%, az iparban foglalkoztatottak — természetesen ideszámítva a kis- és kézműipart is — 23,4%. A kereskedelemben és hitéletben foglalkoztatottak: 6,5%, a közlekedésben: 4,8%, a közzolgálatban: 8,2%, valamint a nyugdíjasok: 8,3%, együttesen a lakosság 27,7%-át adták. A fennmaradó 12,5% a következő kategóriákra oszlott: napszámos: 3,5%, véderő: 2,6%, házi cseléd: 2,2%, egyéb ismeretlen: 4,2%. Ebből a statisztikai kimutatásból látható, hogy Szegeden nincs olyan foglalkozási ág, amelyik abszolút mértékben dominálna, mégis figyelemre méltó, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak a népesség több mint egyharmadát adták.

A szegedi mezőgazdaság és parasztság a II. világháborút megelőző években és a háború alatt igen érdekes képt mutatott. A hatalmas kiterjedésű törvényhatóság legtávolabbi részei, a város centrumától 40—45 km távolságra estek. A megművelt területből — 1941-es adatok alapján — belterületre csak 1684 hold jutott, a többi a külterülethez tartozott.⁵

Közigazgatásilag — a belterületet leszámítva — három központ alakult ki: Szeged-Alsóközpont, Szeged-Felsőközpont és Csengele, amelyek kisebb egységekre, kapitányságokra — számszerint 16 — tagozódtak. Ez a terület nagyfokú tanyás jelleget mutatott, s csak néhány sűrűbb település volt, mint Alsó-, Felső-Központ, Szentmihálytelek, Röske. A többi lakott helyek egymástól távol estek, szétszóródtak, jellegzetesen alföldi települési viszonyokat tükröztek.

A hasznosított mezőgazdasági terület az alábbi művelési ágak szerint oszlott meg: (katasztrális holdakban)⁶

szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas föld	adó alá nem eső
81 889	1711	15 684	9729	10 779	8290	777	12 529

A művelési ágak megoszlása jellemzően mutatja az elmaradott, külterjes művelést űző, gazdaságilag nem eléggé tőkeerős mezőgazdasági jelleget. A szántóföld az összes terület 57,9%-át adja, ezzel szemben az intenzív művelést, nagyobb szakértelmet és befektetést igénylő szőlő és kert csak 8,1%-ot tesz ki.

² Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország földbirtokviszonyai 1935. év. Budapest, 1936. 162. l.

³ U. i. 163. l.

⁴ Idézi: Vármegyei Szociográfiák. Csongrád vármegye. Budapest, 1938. Szeged. rész. 27. l.

⁵ Szegedi Állami Levéltár — továbbiakban: SZÁL. — Szegedi főispáni iratok — továbbiakban: SZFI — közellátási iratok 1942. 681/1942.

⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország földbirtokviszonyai 1935 év. Budapest, 1936. 13.* l.

Viszonylag magas — a szőlővel és a kerttel összevetve — a nem eléggé hasznosítható legelő aránya is: 7,6⁰/₀ — a rétet nem számítjuk ide, mert ez az állattenyésztés szempontjából előnyben van a legelővel szemben, a szálas takarmány termelése tekintetében.

Az elmondottak mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a föld minősége és termelőképessége nem kedvezett a szántóföldi művelésnek. A szántóföldek nagyobbik fele homokos talaj, s csak egy kis töredéke — az úgynevezett városkörüli feketeföldek területük: 14 603 hold⁷ — biztosított megfelelő művelés esetén jó termést. Ezek a földek azonban a szegényparasztság számára általában elérhetetlenek voltak, részben azért, mert nem adták el — hiszen a jó föld igen kevés volt — részben pedig a kispraasztság — gazdasági helyzetéből következően — ezen földek árát nem tudta megfizetni. Gazdaságából nem futotta annyira, hogy a holdankénti 3—4000 pengős árat megfizethette volna.⁸ A szegény- és kisparasztságnak meg kellett elégednie az igen alacsony terméshozamú, (búza holdanként: 5 q, rozs: 4 q, őszi-, tavaszi árpa: 6 q, szemes tengeri: 10 q, burgonya: 40 q,⁹) silány minőségű földekkel.

A Szeged környéki földek fő terményei: búza, rozs, árpa, tengeri és burgonya voltak. Ezek mellett jelentős még a gyümölcs-, és szőlő-, valamint a paprikatermelés. A szőlők és gyümölcsösök nagyobb része kisparcellás gazdaságokra cszlottak, amelyeknek tulajdonosai egyrészt östermelőként, főfoglalkozási ágként, másrészt, mint „kétlakiak” üzték a gyümölcs- és szőlőtermelést.

A szőlő- és gyümölcsstermelők létszámáról hozzávetőleges adatot nyújt a „Gyümölcsstermelők Országos Egyesületének Szegedi Szervezete” tagjainak száma. A szervezet — kimutatásai szerint — 1943-ban 4000 főt tömörített magába.¹⁰ Figyelmebe véve azt a körülményt, hogy 1935—1941-ben a szőlők tekintetében több mint 100 holdas növekedés mutatkozott — 1941-ben a szőlő összterülete: 9845 hold¹¹ — így egy-egy gazdaságra átlagosan 2,5 hold jutott.

Természetesen ennél voltak kisebb és jóval nagyobb birtokok is. Ez az adat azonban támaszpontot ad ahhoz, hogy megállapíthassuk, ezt az átlagos nagyságú szőlőt a tulajdonos egyedül nem, vagy csak igen nehezen tudta megművelni. Különösen az egyes fő munkák idején — nyitás, metszés, permetezés, stb. — feltétlenül idegen munkaerő igénybevételéhez kellett folyamodnia. Ez a magyarázata annak, hogy a *szegedi szőlőkben kialakult az éves, szegődményes, feles bérleti, szerződéses munkások alkalmazásának a rendszere*. Az egyes szőlőgazdaságokban — a terület nagyságától függően — átlagosan 1—2—3 családot — ennél többet csak néhány esetben lehet találni — szerződtettek.¹³ Ezek a szőlőmunkások egyáltalán nem, vagy csak elvétve rendelkeztek néhány alapvető szerszámmal, s így a mezőgazdasági proletariátus, illetve félproletárok tömegeihez tartoztak.

Szeged másik híres, munkaigényes agrárkultúrája a paprika, amely termesztésnek igen komoly több évtizedes hagyományai vannak. A paprikatermelést a háború éveitől engedélyhez kötötték, s így például 1940-ben a gaz-

⁷ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942.681/1942.

⁸ Vármegej Szociográfiák. Id. mű: Szeged rész. 6. 1.

⁹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1945. 418/1941.

¹⁰ U. itt. 426/1943.

¹¹ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam, XLIX. 1941. Bp. 1943. 85. 1.

¹² SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 520/1943—554/1943-ig, illetve 637/1944—654/1944-ig.

dák 15 000 hold beültetésére kaptak engedélyt.¹³ A törvényhatóság területén a paprikatermelő tájakhoz az alsóvárosi feketeföldek, Röske, Szentmihálytelek, Feketeszél, Nagyszéksós, Domaszék, kapitányságok földjei tartoztak.¹⁴ „Ez a terület alsóvárosi, illetőleg Alsóvárosról a XVIII. század közepe óta Szentmihálytelek és Röske kertészközségekbe, majd a szomszédos Feketeszélre és a már átmeneti talajú Domaszékre és Nagyszéksósra kirajzolt alsóvárosi kisparasztok örök földje, kisebb részben városi bérlete volt.”¹⁵ Megállapítható tehát, hogy a paprika termelésével zömmel a *szegényebb* paraszti családok foglalkoztak.

A földbirtokok nagysága, megoszlási viszonyainak vizsgálata alapján kimutathatjuk a szegedi parasztság rétegződését:¹⁶

A földbirtok nagysága	Száma	Területe kat. hold	Átlagos birtoknagyság
1 kat. holdnál kisebb			
a) szántó nélküli	5 018	1 080	0,2
b) szántóföldes	2 274	1 128	0,5 +
1—5 kat. holdas	4 642	11 395	2,5 +
5—50 „	4 032	53 268	13,2
50—100 „	98	6 424	65,5
100—500 „	27	3 950	146,2
500—1000 „	—	—	—
1000—3000 „	—	—	—
3000 kat. holdnál nagyobb	1	64 143	64 143
Összesen:	16 092	141 388	

A táblázatból világosan megállapítható a birtokterületek és a birtokosok számának rendkívül aránytalan megoszlása. Ezzel kapcsolatban természetesen figyelembe kell venni azt, hogy a föld nagysága még nem tükrözi kellően a szegedi parasztság gazdasági viszonyait. A parasztság rétegződésénél tekintettel kell lennünk számos más körülményre is, — például a földnek a váróستól való távolsága, a művelési ágak különbözősége stb., — amelyek jelentős mértékben befolyásolják a gazdasági viszonyait és rétegződését.

A fenti statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy az egy katasztrális holdnál kisebb birtokokkal rendelkezők 320, 800 négyszögöles tenyérnyi parcellán tengették életüket. Természetesen ebből, egy általában 2—3 gyermekes család nem tudott megélni, s a családfő kénytelen volt részes bérletet, részes munkát, napszámot vállalni, hogy családjának a létminimumot biztosítsa. Ez a lényegileg *félproletár réteg* a birtokosok 45,3%-át tette ki, s az összterület 1,1%-ával rendelkezett.

¹³ Délmagyarország 1940. IX. 11.

¹⁴ Bálint Sándor: A szegedi paprika. Bp. 1962. 29. l.

¹⁵ U. ott.

¹⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. Idézett mű: 162—163. l. (Az adatokat azért vettük az 1935-ös földbirtokstatisztika alapján, mert ez tartalmazza a 0—50 holdig terjedő birtokok megoszlását, másrészt lehetővé teszi ennek használatát az is, hogy az 1941-ben felvett földbirtokstatisztika nem mutat lényeges eltérést az 1935-ös állapotoktól. A forrás megjegyzi, hogy a birtok nagysága a birtokos egyénnek az országban levő birtokát összesítve mutatja. Ennek alapján egy birtokosnál több birtok lehetséges. Ezeknek száma országos viszonylatban is minimális, Szegeden pedig egyáltalán nem számottevő. Ebből következően a birtokok számát azonosíthatjuk a birtokosok számával.)

A félproletárok rétegéhez számíthatjuk az 1—5 kat. hold földterülettel rendelkezőket is. Ennek következtében a 0—5 kat. hold földterülettel rendelkezők 11 934 főnyi tömege — nemszámítva a családtagokat — az összes földbirtokosok 74,15⁰/₀-át adták, s Szeged összes földterületének csak 9,62⁰/₀-át birtokolták. Ez az arány, még gaz országos viszonyoknál is rosszabb volt valamivel. Magyarországon a II. világháborút megelőző években az 1,2 millió 0—5 kat. holdig terjedő földdel rendelkezők — az összes birtokosok 72,49⁰/₀-a — tulajdonában az ország földterületének 10,16⁰/₀-a volt.¹⁷

Az *agrárproletárok* rétegét a szegedi tanyavilágban 4709 napszámos és 3010 házi cseléd képviselte.¹⁸ Ezeknek a helyzete hasonló, sőt rosszabb volt, mint a félproletár tömegeké. Számuk mintegy 500-zal több az 1 kat. holdnál kisebb földterülettel rendelkezőknél.

A fent említett statisztikai adatok azt is mutatják, hogy Szegeden a *kis-, közép- és kulákgazdaságok* száma meglehetősen kevés, s külön-külön a parasztságnak egy viszonylag vékony rétegét alkották. Az 5—100 kat. holdig terjedő birtokok a birtokosok 25,6⁰/₀-át adták, s a földbirtok 37,6⁰/₀-ával rendelkeztek. A parasztságnak ezt a negyed részét természetesen három rétegre kell bontani. Miután részletesebb statisztika a fentiekben kívül nem áll rendelkezésünkre, így ennek alapján a kulák kategóriába az 50—100 holdig terjedő birtokokat vesszük, a birtokosok 0,6⁰/₀-át, s a *kis- és középparasztság* a birtokosok 25⁰/₀-át teszi ki.

A 100 kat. holdon felüli 28 *közép- és nagybirtokos* — akik az összes birtokosoknak csak 0,17⁰/₀-át adták — rendelkezett a földbirtok 48,16⁰/₀-ával. Ezek közül tényleges nagybirtokhoz csak egyet számíthatunk, Szeged város tulajdonát, amely 64 143 kat. holdat tett ki. A szegedi törvényhatóság területén tehát hiányzik a feudalista eredetű nagybirtok. Ugyanakkor a birtokoknak a fentiekben kimutatott egészségtelen megoszlása Szegeden is gátolta a termelőerők fejlődését, nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban is, hiszen az agrárproletárok és félproletárok nagy tömegei nem jelentettek megfelelő vásárlóerőt az iparcikkek számára. Magaután vonta ez a helyzet továbbá azt is, hogy a paraszti lakosság több mint kétharmada úgyszólván a létminimum határán tengődött, nyomorgott és éhezett. Ezeknek a tömegeknek a kiszolgáltatottsága azt is eredményezte, hogy a kulákgazdaságok kíméletlenül kizsákmányolták a parasztság nagy tömegeit.

Szeged mezőgazdasága, földbirtok és osztályviszonyai elemzésénél még egy igen érdekes és fontos rétegr kell tekintettel lennünk, nevezetesen a *bérlők csoportjára*. Mint láttuk, az összes földterület 46,7⁰/₀-a a város tulajdonában volt, amiből a törvényhatóság például 1939-ben 48 433 kat. holdat — azaz a tulajdonában levő földterület 75,5⁰/₀-át — *kisbérletek* formájában hasznosított.¹⁹ A bérleteket a város általában 10—25 évre kötötte le, azonban a szerződéseket a lejárat után rendszerint meghosszabították.²⁰ 1939-ben 10 798 bérletet tartanak számon, amelyen 15 941 bérlő gazdálkodik.²¹ A következő években a bérletek száma csökkenő tendenciát mutat, így 1941-ben 10 691 a bérlői föld Szegeden.²²

¹⁷ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 9. l.

¹⁸ Közgazdaságtudomány. Bp. 1938. I. évf. 1. szám. 84. l.

¹⁹ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága. 1939. III. 29-i ülésének jkv.-e 65. pont.

²⁰ Vármegyei Szociográfiák. Idézett mű. Szeged rész. 29. l.

²¹ Lásd.: 19. jegyzetet.

²² SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

A bérletek nagyságának megoszlásáról, egy töredékes kimutatás alapján, az alábbi hozzávetőleges képet kapjuk:²³

Földbirtok kat. holdban:	Bérletek száma:
1—5	3620
5—10	6958
10—20	431
20—30	49
30—50	33

A táblázatból látható, hogy a bérlők nagy tömegei törpe- és kisbérlők voltak, amit mutat az is, hogy az 1—5 kat. holdig terjedő bérletek az összes bérlet 62,7%-át tették ki. A bérbeadott földek jelentős része terméketlen, sívó homok, aminek következtében a kisbérlők anyagi helyzete rendkívül rossz volt. Ezt a tényt a polgári szociológusok is kénytelenek voltak megállapítani. „Elgondolkodtató — írja közülük egyik — hogyan fest a szegedi társadalomnak ez a kisbérlő rétege... A földet nyúzza, uzsorázza, mindent ki akar sajtolni belőle. Viszont sokszor már az *anyagiak hiánya* miatt is tartózkodik a befektetésektől... Egy részük ma is tele van a bérletből származó adóságokkal... a *haszonbérlők életsorsára így jutott el a létminimum alá.*”²⁴ (Az én kiemelésem. — FI.) A parasztságnak ez a speciális rétege — amely a szegedi parasztság számbelileg nagy tömegét jelentette — zömmel az agrárproletárok és a szegény-parasztok között helyezkedett el.

A parasztság *egészségügyi helyzete* Szeged tanyavilágában rendkívül rossz volt. A külterületeken élő lakosság jelentős részének a lakásviszonyai egészen elképesztőek. Szeged—Átokházán, Alsótanyán, Várostantyán, Királyházán a lakosság nagy része nyomorúságos körülmények között élő, viskókban lakó törpebérlő, napszámos volt. Lakásviszonyaikkal kapcsolatban az egyik tanító megjegyzi, hogy: „Igen sokan földbeásótt vermekben laknak és vívják az élettel az örök harcot”.²⁵ Az embereket, a gyermekeket egyaránt valósággal tizedelte a hirhadt „morbus hungaricus”, a tuberkulózis. „Edzett, derűs lelkünk akkor borul el — olvashatjuk az egyik jelentésben — amikor a magyar életvirágokat lefagyasztó tüdővész 16—22 éves családtagokat ragad el a szegényesen terített asztal mellől.”²⁶ Ez az asztal valóban „szegényesen terített” volt. A tejellátás még itt a tanyán sem biztosított a szegényparasztság számára. Nem is volt lehetséges, mert amint egy 1943-as állatösszeírási kimutatás bizonyítja Szeged törvényhatósága területén ekkor 9 055 drb. tehenet tartottak nyilván.²⁷ Ez a szám meglehetősen alacsony a parasztság létszámához viszonyítva, különösen pedig az agrár- félproletár, szegényparaszti és törpebérlők tömegeihez képest.

A tanyai iskolákban volt ugyan tejakció, de ez nem oldotta meg a problémát. A kisebb gyermekek — akik számára életszükséglet a tej — nem jutottak hozzá, s a hiányos táplálkozás következtében ezek közül igen sokan estek

²³ U. o.

²⁴ Vármegyei Szociográfiák. Id. mű. Szeged rész. 28—29 l.

²⁵ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

²⁶ U. o.

²⁷ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1944. 483/1944.

áldozatul a tüdővésznek.²⁸ Jellemzően bizonyítja ezt Szeged külterületi iskoláiban tanuló gyermekek egészségügyi helyzete. Közvetlenül a háborút megelőző években a külterületen 69 iskola volt.²⁹ Az iskolák 97,1⁰/₀-ában fordult elő tbc-s fertőzés, s az iskolák 30,4⁰/₀-ában a tanulóknak megközelítően 50⁰/₀-a volt fertőzött.³⁰

A tanyai lakosság egészségvédelme a fentiekből következően rendkívül elhanyagolt állapotokat tükröz. A zöldkeresztes hálózat a külterületeknek csak egy kis töredékére terjedt ki, s bár elhatározták szélesítését „anyagi nehézségek” miatt ezt hosszú éveken keresztül nem valósították meg.³¹

Az anya- és csecsemővédelmet a város területén 11 intézeti orvos 14 védőnővel látta el. „Ez a szervezet a legjobb akarata és felkészültsége mellett sem képes a rearótt óriási feladatoknak megfelelni...” — írta 1937 június végén a tisztiorvos a polgármesternek. Felsőközpontban, ahol 13 106 lakos élt, csak egy orvos és egy védőnő tevékenykedett.³² Elképzelhető tehát, hogy ilyen viszonyok között a szegényparasztság és gyermekeik már csak akkor kerültek orvoshoz, amikor a fertőző betegségek előrehaladott stádiumban voltak, s rendszerint már nem lehetett segíteni rajtuk. Bár a fenti néhány adat 1937-re vonatkozik — tehát az általunk tárgyalt időszakon kívül esik — mégis feltétlenül figyelemre méltó, mert, a későbbiek folyamán sem változott ezen a téren lényegesen a helyzet. Igazolja ezt Ugi Árpád várostanyai tanító 1939. V. 16-án írt levele, aki „tanítói lelkiismeretére hallgatva” kérte, hogy állítson fel a város egy egészségügyi intézményt. A „tüdőgyógyító iskolaszanatórium” létrehozásával óhajtotta csökkenteni a tbc-s megbetegedések számát.³³

Az orvosok, akik szintén látták ezt a tragikusan nyomorúságos helyzetet, hiába emelték fel figyelmeztető szavukat. A Zöldkeresztes Védőnőképző Intézet vezetője 1939 végén javasolta, Alsó- és Felsőközpontban a tanyai egészséghálozat felállítását, s az iskolafogászat kiszélesítését. „Népfürdők, fekvőcsarnokok létesítésével — írta — a tanyavilág egyre tragikusabban emelkedő gümőkór-grafikonját lehetne leszorítani...”³⁴

A Horty-rendszer ügyelt arra is, hogy a proletariátus, a szegényparasztság műveltségi szintje, tudása ne emelkedjék a „megengedettnél” magasabbra. Az uralkodó osztályok kulturális monopóliuma csaknem teljesen kizárta a munkások és parasztok gyermekeit a közép- és felsőfokú iskolákból. Szeged három nagy gimnáziumában — Klauzál Gábor, Dugonics András, Barcs Gábor gimnáziumok — az 1938/39-es tanévben a tanulók 1,7⁰/₀-a kis- és középparaszti származású. Eltekintve a 9,6⁰/₀-os munkásszármazásuaktól a tanulók zöme a középrétegek —, jelentős számmal értelmiségiek —, illetve a kizsákmányoló osztályok gyermekeiből tevődött össze.³⁵

Azoknak a munkás és paraszt gyermekeknek, akik bekerültek a gimnáziumba, jelentős százaléka — a magas tandíj, a tankönyvek, felszerelések drága ára, s nem utolsó sorban osztályhelyzetük miatti hátrányos megkülön-

²⁸ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

²⁹ Közgazdaságtudomány. Bp. 1938. I. évf. 2. szám. 172. 1.

³⁰ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

³¹ SZÁL. SZFI. 1939. 61/1939.

³² U. ott.

³³ U. ott.

³⁴ Délmagyarország 1939. XII. 1.

³⁵ Csikós—Geréb—Bereczki: A szegedi gimnáziumok növendékei 1930—1940 között. Csongrád megyei füzetek 10. Szeged 1955. 10—11. 1.

böztetés következtében — még az érettségi előtt kénytelen volt otthagyni az iskolát. Jellemzően bizonyítja ezt az, hogy míg az 1932/33-as tanévben a beíratkozott tanulók közül paraszt származású 0,8% (munkás 12,6%) volt, az 1939/1940-es tanévben — tehát a 8. osztályban — a tanulóknak már csak 0,2% paraszti (munkás 3,1%) származású.³⁶

A szegedi parasztság rendkívül rossz szociális, egészségügyi helyzetén túlmenően gazdasági tekintetben is nehéz viszonyok között élt. Bár a háborút megelőzően Magyarországon a mezőgazdaságon belül bizonyos konjunktúra figyelhető meg, mégis Szegeden 1939 őszén a mezőgazdaság helyzete rosszabbodott. Ennek elsődleges oka az volt, hogy ekkor a szegedi földeket nagymértékben sújtotta a belvíz, amely óriási elemi károkat okozott. A természeti csapás következtében a már bevetett földeken a vetések nagy része kipusztult, s az év végén a szegedi tanyavilágban nagyarányú vetőmagínség lépett fel. Miután a következő évben sem változott a helyzet, a földművelésügyi miniszter 1940 márciusában és később augusztusban inséges vetőmagakciót indított a 20 holdon aluli gazdaságok számára.³⁷

Ennek keretén belül 400 q búzát és 500 q rozst osztottak ki, részben kölcsön formájában, részben pedig kedvezményes áron egy évi visszafizetés terhe mellett.

A kisbérlok gazdasági helyzete is jelentősen romlott, amit mutat az a tény, hogy bár a város 1939-ben az előző évekhez viszonyítva 6 000 holddal több földet adott bérbe, mégis a haszonbérjövdelem kevesebb volt, mint az ezt megelőző két évben. „Hiába lép föl a városi tisztii ügyészégi hivatal a haszonbérlokkal szemben — írják — a hátralék összege nem csökken.”³⁸ Ezeknek az embereknek annyi pénzük sincs, hogy bérleti tartozásaikat fizetni tudják.

Szeged mezőgazdaságának 1940. évi helyzetével kapcsolatban a Kereskedelmi és Iparkamara megállapította, hogy a szokatlanul hosszú és hideg tél, a tavaszi áradások, a nagy csapadékmennyiség és az ennek során jelentkező vízkárok a gabonatermés tekintetében még az országosnál is nagyobb mértékű kiesést okoztak.³⁹ A búzával, rozssal és árpával bevetett terület 19,8%-a szenvedett vízkárt.⁴⁰ Hasonlóan nagy károkat szenvedtek a gyümölcs- és bortermelek is. A rendkívül kedvezőtlen időjárás következtében úgyszólván az összes gyümölcs elpusztult, sőt a fák egy része is — például a sárga és őszibarack fák, cseresznyefák 30 %-a — kiveszett. A szőlő termése a nagymértékű peronoszpórás fertőzés hatására majdnem teljesen megsemmisült. A bortermeles az 1939-es 90 237 hektóról, 7800 hektóra esett le, ami holdanként 0,6 hektónak felelt meg.⁴¹

Áz árvíz nemcsak a termés jelentős részét semmisítette meg, hanem összedöntött 195 lakóházat és 386 melléképületet, ugyanakkor súlyosan megrongált 499 lakóházat és 1040 melléképületet. Ezek a károk többségükben a tanyákon — különösen Felsőtanyán — valamint a városszéli telepeken — ahol a legnagyobbbrészt munkások, napszámosok, agrárproletárok éltek — kelet-

³⁶ Csikós — Geréb — Bereczki: Id. m. 21. l.

³⁷ SZÁL. SZFI. 1940. 336/1940.

³⁸ Délmagyarország 1939. IX. 10.

³⁹ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése. Szeged, 1941. 7. l.

⁴⁰ SZÁL. SZFI. 1940. 11.070/1940.

⁴¹ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése. Szeged, 1941. 18. l.

keztek.⁴² Ezek a természeti csapások elsősorban a szegényparasztságot érintették igen érzékenyen és fokozták helyzetük rosszabodását.

Az uralkodó osztályok a háború előkészítése során arra törekedtek, hogy a dologzókat demagóg jelszavakkal és ígéretekkel felsorakoztassák maguk mögé, rabló célkitűzéseik megvalósítása érdekében. Ennek a politikának szerves része volt az a propaganda, amelyet különböző szervezetekben, fórumokon keresztül a parasztság között folytattak.

Az uralkodó osztályok ezen politikáját segítő szervezetek között foglaltak helyet a katolikus egyház által létrehozott különböző egyesületek. A klérus különös gonddal tevékenykedett a parasztság között, itt is elsősorban a nők körében. 1940-ben Szegeden az „Actio Catholica” mellett mintegy 42 katolikus nőegylet működött.⁴³ A szervezeteken kívül 1940-ben a móravárosi egyházközség építtetett egy népházat. „Népházunk felépítése — írták — a városnak ezen a legszegényebb és szélsőségekre leginkább hajlamos perifériáján azért volt szükséges, hogy e terület nagy többségében napszámos, földműves és gyári munkásból álló lakosságának erkölcsi és társadalmi konszolidációját minél intenzívebben szolgálhassuk.”⁴⁴ Az idézetből világosan kitűnik, hogy a dolgozó parasztokat, a munkásokat igyekeztek kivonni a baloldali eszmék hatása alól, eltéríteni őket az osztályharctól.

A fenti cél megvalósítását volt hivatva elősegíteni a város „Iskolánkülvii Népművelési Bizottsága” is. A szervezet nagy apparátussal rendelkezve különböző előadásokat rendezett, részben a városban, illetve a külterületeken, ahol analfabéta-, egyháziének-, nemzetvédelmi tanfolyamokat tartott.⁴⁵ Ezek a rendezvények arra törekedtek, hogy a parasztságot megnyerjék a „keresztény, nemzeti világnézetnek.”

A háborút elősegítő „nemzeti egység” megteremtését igyekezett megvalósítani a Magyar Élet Mozgalom, amiből később létrejött a Magyar Élet Pártja. A MÉM szegedi szervezete 1939 január végén alakult meg azzal a demagóg programmal, amelyet a következőképpen fogalmaztak meg: „Magyarnak a magyar földet, harc a szegénység ellen, munkaalkalom és a munka megbecsülése, közéleti tisztaság, a profitéhség letörése, a gazdasági életben mutató visszaélések kiirtása és még egyszer: munka, munka és munka.”⁴⁶

Az uralkodó osztályok tömegeket megtévesztő politikáját segítették elő a bécsi döntések is, amelyeknek következtében Magyarország területe „háború nélkül” gyarapodott. A parasztság egy részét a demagóg politika, az „országgyarapítás” megtévesztette, s átmenetileg az uralkodó osztályok politikáját támogatók táborába sodorta.

Az elmondottakon túl még egy körülményt kell figyelembe venni. A háború kitörésének évében a nyilasok nagymértékben fokozták a propagandatevékenységüket. Megtévesztő, látszólag az uralkodó osztályokkal, azoknak pártjával, a Magyar Élet Párttal szembeálló demagóg politikájukkal jelentős paraszti tömegeket hódítottak meg, s ha nem is vonták be őket pártjukba, min-

⁴² SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1940. V. 18-i ülésének jkv-e 94. pont.

⁴³ Délmagyarország 1940. IV. 2.

⁴⁴ SZÁL. SZFI. 1940. 245/1113/1939.

⁴⁵ SZÁL. SZFI. 1942. 990/1942.

⁴⁶ Délmagyarország 1939. I. 24.

denesetre elfordították a Kisgazda Párttól és a Szociáldemokrata Párttól a parasztság egy részét.

A parasztságnak ez a magatartása szemléletesen megmutatkozott az 1939. évi májusi országgyűlési választásokon. Szegeden a két napig tartó választásokon 40 200 szavazásra jogosult közül 36 349 szavazatot adtak le, amelyből 35 969-et minősítettek érvényesnek.⁴⁷

A választási eredmények a MEP többségi győzelmét hozták 54,5%-kal. A második helyre a Nyilaskeresztes Párt került 22,3%-kal. A Független Kisgazda Párt 8,3%-os szavazati eredménnyel a harmadik helyet foglalta el, ezután következett a Szociáldemokrata Párt 7,7%-kal, illetve a Polgári Szabadság Párt 7,2%-os eredménnyel.⁴⁸ A MEP térhódítását mutatja az, hogy a pártra a leadott szavazatok közül 6515-öt a tanyákon szerzett meg. Ezzel szemben a Kisgazda Párt a parasztság között csak 1750 szavazatot tudott szerezni. A Kisgazda Pártot a tanyavilágban a Nyilaskeresztes Párt is megelőzte. A Nyilaskeresztes Párt 2474 szavazatot kapott itt, amely azt mutatja, hogy a szegényparasztság között a nyilasok szociális demagógiája talajra talált és hatott. Ennek a demagógiának a hatását objektívé elősegítette a szegedi parasztságnak a fentiekben vázolt igen rossz helyzete. A Szociáldemokrata Párt parasztság közötti tömegbefolyásának elégtelen voltát mutatja, hogy a párt a külterületen csak 250 szavazatra tudott szert tenni.

A választások eredményeit illusztráló fentebb felsorolt abszolút számok, bár mutatják az egyes pártok helyezési sorrendjét, továbbá azt is, hogy a MEP-nek és a Nyilaskeresztes Pártnak a választási eredmények alapján itélve nagyobb volt a befolyásuk — ha csak időlegesen is — a parasztságra, mint a Kisgazda- és Szociáldemokrata Pártnak, mégis figyelembe kell vennünk néhány igen fontos tényezőt.

Összehasonlítva az egyes pártokra a városban, illetve a tanyavilágban leadott szavazatok százalékos arányát, kiderül, hogy a MEP-re leadott paraszti szavazatok a pártra leadott összes szavazatoknak csak 33,1%-át adták. Ugyanígy a Nyilaskeresztes Párt össz-szavazatainak 30,8%-át adták a paraszti szavazatok. Ezzel szemben, bár mint láttuk a Kisgazda Párt elmarad az előbbi-két párt mögött az össz-szavazatokot tekintve, mégis a pártra leadott szavazatok 58,1%-át a parasztság köréből szerezte. Ez tehát azt mutatja, hogy bár a Kisgazda Pártnak a parasztság közötti tömegbefolyása kisebb, mint az uralkodó osztályok pártjáé, a MEP-é, mégis tömegeinek többségét nem a városi kispolgárság, értelmiség stb. adta, hanem a parasztság.

Az elmondottakon kívül a Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt parasztság közötti tömegbefolyása megítélését figyelembe kell venni továbbá a nagyfokú hatósági nyomást is, valamint a reakciós választási rendszert. Mint fentebb láttuk az 1939-es országgyűlési választások idején Szegeden csak 40 200-an rendelkeztek szavazati joggal. Ugyanakkor a felnőtt lakosság, — 24. életévtől kezdődően — amely az 1930-as népszámlálás adatai szerint a lakosság kb. 55%-át tette ki, az 1939-es választások idején — az 1930-as adat analógiája alapján — körülbelül 75 000 főre becsülhető. Így több mint 34 000-en — ezek közül igen sok paraszti elem — eleve elestek a választások idején a véleménynyilvánítástól. Nyilvánvaló, hogy a választójogtól megfosztottak — akiknek te-

⁴⁷ Délmagyarország 1939. V. 31.

⁴⁸ U. o.

kintélyes százaléka természetesen baloldali, ellenzéki beállítottságú — jelentős tömegei a Kisgazda Pártra és a Szociáldemokrata Pártra adta volna a szavazatát.

Ugyanakkor a tények azt is mutatják, hogy a háború kitörése előtti időben az uralkodó osztályok politikája a szegedi parasztság soraiban átmeneti sikereket ért el. A parasztság jelentős része nem látta a helyes utat, nem ismerte fel az uralkodó osztályok megtévesztő politikája mögött, ennek nemzetvesztő, imperialista jellegét.

II.

A háború kitörése után a Magyarországi uralkodó osztályok a terror fokozásának az eszközével igyekeztek biztosítani az ország gyorsabb ütemű militarizálását, s azt, hogy ezekkel az intézkedésekkel gátat vessenek a dolgozó tömegek esetleges tiltakozásának, megmozdulásának. 1939 szeptember 3-án Teleki miniszterelnök — a már jó előre biztosított, s 1939. III. 11-én életbeléptetett 1939. II. tc.-ben foglaltak alapján — kihirdette a *kivételes hatalom életbeléptetését*.⁴⁹

Ennek értelmében korlátozták az egyesülési, gyülekezési jogokat, életbeléptették az internálást, megszigorították a belföldi cenzúrát.

Teleki a szeptember 3-i rendelet során a tömegekhez intézett felhívásában hangoztatta: „A vezetésem alatt álló kormány... mind azokat az intézkedéseket megteszi, amelyek szükségesnek látszanak a *közbéke és a gazdasági élet folytonosságának fenntartása*.”⁵⁰ (Az én kiemelésem. — F. I.)

Tehát mindazok az erők és elemek, akik föllépnek a háború ellen, s felémelik tiltakozó szavukat — azaz „vétének a közbéke ellen” —, vagy gátolják a „*gazdasági élet folytonosságát*”, vagyis akadályozzák a háborús termelést, a kivételes hatalom alapján számolhatnak az uralkodó osztályok terrorjával.

A diktatúra fokozódása mellett a parasztság egyes rétegeit jelentős mértékben súlytották a különböző *háborús korlátozások is*. 1940 augusztus végén „országos érdekből” korlátozták a felhasználható petróleum mennyiséget, amely rendelkezés elsősorban a villany nélküli települések — Röske, Szentmihálytelek stb. — lakosai helyzete romlását fokozta. Egy 1940 szeptember közepén megjelent rendelet alapján zár alá helyezték a búzát, rozsot, zabot, ezek vásárlását és szállítását engedélyhez kötötték.⁵¹ Azok a kisparasztok, akiknek a vízkárok következtében a vetésük úgyszólván teljesen elpusztult, igen nehezen, vagy egyáltalán nem szerezhettek be néhány ymázsa — létfenntartásuk szempontjából nélkülözhetetlen — búzát, vagy rozsot.

A dolgozó parasztság terheit fokozták az 1940. évi nagyarányú katonai behívások is. A honvédelmi miniszter a katonai szolgálat teljesítése következtében beállott munkaerőhiány kielégítése érdekében július elején elrendelte a *honvédelmi munkára való igénybevételt*, amelynek értelmében az artási, hordási, vagy cséplési munkára az erre alkalmas munkakötelezetteket kirendelték, szükség esetén katonai karhatalom igénybevételével.⁵² Szegeden, illetve környékén ennek ellenér esem tudták megfelelően elvégezni az aratási munká-

⁴⁹ Belügyi Közlöny. 1939. IX. 3. 41. szám. 1043. 1.

⁵⁰ U. o.

⁵¹ SZÁL. SZFI. 1940. 1131/1940.

⁵² Honvédségi Közlöny. 1940. VII. 4. 15. szám: 1., 4., 6. pontok.

latokat. A munkaerő-nehézségek csökkentése érdekében kénytelenek június 9- szeptember 1 között szüneteltetni a leventakiképzést, sőt a behívott szegedi gazdák eg yrészét is szabadságolták az aratás idejére.⁵³ Ezek az intézkedések segítettek bizonyos mértékben a parasztságon — elsősorban a nagygazdákon —, de a mezőgazdasági munkások jelentős része, éppen a behívások következtében elesik a nyári keresettől, s teljesen élelem nélkül néz a té elé. Ezeknek a mezőgazdasági munkásoknak a száma, akik semmiképpen sem tudták pótolni az elvesztett nyári keresetet, 1940 nyarán 2 375 fő volt.⁵⁴

A téli hónapok előtt a kereset nélkül álló agrárproletárok száma Szegeden 3302 főre — azaz az agrárproletariátus 42,7%-ára — emelkedett.⁵⁵ Miután a bevonulások következtében semmiféle keresethez se mjutottak, kénytelenek voltak aratási segélygabonát igényelni, amely mintegy 75 vagon mennyiséget tett ki.⁵⁶ Hasonló volt a helyzet a megyében is, ahol kénytelenek egymillió pengős inségmunka-akciót indítani, hogy valami kevés keresethez juttassák a több ezer leszerelt mezőgazdasági munkást, kubikost.⁵⁷

A mezőgazdasági munkások, napszámosok helyzetét ezen túlmenően súlyosbították az alacsony napszámberék is. A napi bér Szegeden 1940 július 1—31 között férfiak részére élelem nélkül 3 pengőt, élelemmel együtt 2 pengőt, a nőké 2 pengőt, illetve 1 pengőt tett ki.⁵⁸ Ezek a bérek valamivel alatta maradtak az országos átlagnak. A következő évben az uralkodó osztályok még alacsonyabb szintre szorították le a mezőgazdasági napszámberéket. Az 1940. decemberében megállapított 1941-re érvényes legkisebb munkabéreket 1941. március 20-tól rendeleti úton maximális munkabéreknek nyilvánították. Ennek következtében a rögzítés azt eredményezte, hogy a mezőgazdasági munkások életszínvonala 1941-től kezdve gyors ütemben csökkent. A mezőgazdasági munkások helyzetén az sem változtatott, hogy a maximális munkabérekről kiadott rendelet egyben lehetőséget adott arra, hogy a nagyobb teljesítményt nyújtó munkások 10%-kal több bért kapjanak, amelyet 1941 nyaratól 20%-ra emeltek fel.⁵⁹

A háborúra készülés a gazdasági életben a különböző élelmiszer cikkek beszerzése tekintetében is nehézséget okozott. Szegeden a város vezetősége a zavarokat a cukorjegy bevezetésével — amelyet 1940. áprilisától kezdve rendszerezésitenek — akarta enyhíteni. A következő évben a nagymértékű liszthiányra való tekintettel július 12—augusztus 22-ig ideiglenesen bevezetik a lisztjegyet, amelyet augusztus végén átmenetileg megszüntetnek; de decemberben ismét életbe léptetnek.⁶⁰

A cukor-, liszt-, kenyérjegyek bevezetése során mutatkozó élelmiszerellátási nehézségek nemcsak a városi lakosságot súlytották, hanem ez a helyzet érzékenyen érintette a mezőgazdasági proletariátust és a kisparasztság egy ré-

⁵³ SZÁL. SZFI. 1940. 802/1940; 750/1940.

⁵⁴ SZÁL. SZFI. 1940. 1507/1940.

⁵⁵ U. ott.

⁵⁶ Délmagyarország. 1940. XII. 28.

⁵⁷ Szabad Szó. 1941. I. 12. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon a második világháború időszakában. (1939—1945). Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848—1948. Bp. 1962. 956. I.

⁵⁸ Délmagyarország 1940. VII. 10.

⁵⁹ Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. mű: 953. I.

⁶⁰ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1942. 309/1942.

szét is. A felsőközponti mezőgazdasági munkások és kisbirtokosok 1941 május végén kérvénnyel fordultak a Közellátási Hivatalhoz, amelyben panaszolták: „... 20—25 km-et megteszünk gyalogosan, hogy 0-ás lisztet kapjunk csak egy kilogramot is, de többszöri fáradozásunk dacára sem kapunk... odahaza nincs egy kilogram lisztünk sem...”⁶¹

A csengeleiek helyzete is hasonló volt a felsőközpontiakéhoz, mint ez megállapítható a Szeged—Csengelei Mezőgazdasági Egyesület 1941 június 7-i kérvényéből. „A múlt évben — olvashatjuk a beadványban — úgyszólván semmi termésünk nem volt, sem gabonából, sem szemes takarmányból. Így sokan máris kenyér nélkül állnak, s nem képesek a környéken a zár alá vételek miatt pénzért sem hozzájutni a szükséges liszthez.”⁶² Júliusban a szeged—átokházi lakosok is lisztkiutalási kérelemmel fordultak a főispánhoz, miután nem rendelkeztek sem kenyérrrel, sem liszttel.⁶³

1941 június 22-én a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, majd ezt követően 27-én a magyarországi uralkodó osztályok — megrendezve a kassai bombázást — csatlakoztak a szovjetellenes háborúhoz. Magyarország hadbalépése a Szovjetunió ellen, a fasiszta tengelyhatalmak oldalán, az országon belül is új helyzetet teremtett. Fokozódott a terror — a kivételes hatalmat a háború végéig meghosszabbították, — nőttek a dolgozók terhei, nehezebbé vált harcuk.

A parasztság terheinek további fokozódásához járult hozzá az 1941 augusztus 1-én a szegedi főispán által közzétett kormányrendelet, amely mindazokra, akik gabonafelesleggel rendelkeztek *felajánlási kötelezettséget* rótt, s amely azokkal szemben akik elmulasztának eleget tenni „kötelességüknek” 2—6 hónapig terjedő elzárást helyez kilátásba.⁶⁴ A rendelet a háború érdekében célul tűzte ki, hogy a mezőgazdaságban az „... emberi, gépi és állati munkaerő kihasználását a teljesítőképesség határáig fokozzák...”⁶⁵

Az augusztus elején bevezetett felajánlási rendszer nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, csődbe jutott. Ennek következtében Szegeden 1941 végén megindultak a *rekvirálások*, amelyek újabb terhet, sérelmet jelentettek az amúgy is nélkülöző dolgozó parasztság számára. A rekvirálások során a fejadagon kívül úgyszólván teljesen mindent elvettek a szegényparasztságtól. A „... környéken rekviráló polgári és katonai vegyesbizottság — olvashatjuk az egyik 1941. XII. 10-én készített beadványban —, a rekvirálást szenvedő lakossággal szemben kíméletlen bánásmódot tanúsít... A Bizottság nemcsak a baromfiakra, de kezdetben a marhákra, lovakra és sertésekre sem hagyott vissza takarmányt az érdekelt gazdáknál, úgy, hogy az elmúlt napokban a rekvirálást szenvedettektől a fejadagok biztosítása mellett megmaradó minden mennyiséget elvittek.”⁶⁶ Mindezek alapján érthető, hogy az állatállomány kiteleltetése, az abrak és szalastakarmányba mutatkozó nagy hiány miatt a gazdákat szinte megoldhatatlan feladat elé állította, hiszen a parasztság más vidékekről sem tudta beszerezni a szükséges takarmánymennyiséget.⁶⁷ A dol-

⁶¹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 160/1941.

⁶² SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 199/1941.

⁶³ U. itt. 234/1941.

⁶⁴ U. itt. 284/1941.

⁶⁵ SZÁL. SZFI. 1941. 365/1941.

⁶⁶ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 703/1941.

⁶⁷ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1942. II. 28-i közgyűlés jkv-e 2. pont.

gozó parasztoꝝ annyira nem rendelkeztek elvehető terményekkel, hogy az országmozgósítási kormánybiztos kénytelen a rekvirálásokat Szegeden felfüggeszteni.⁶⁸

1942-ben a takarmányínség mellett a szegedi tanyavilágban ismét súlyosbodtak a gabonaellátási nehézségek. A felújított rekvirálások, a felajánlási rendszer mellett — amelyek a fő terheket jelentették — újra sújtotta a parasztságot az árvíz, aminek következménye a katasztrófálisan kevés gabona-termés lett. A kizárólag mezőgazdaságból élő 5 holdon felüli földbirtokkal rendelkező, vagy bérlő lakosságnak — elsősorban szegény- és középparasztság — a bevetett területből nem termett annyi sem, hogy abból a vetőmagot és a háztartási szükségletet fedezni tudták volna.⁶⁹ Ennek következtében 1942-ben újra szükség van az inséges vetőmagakció megindítására. Az ország készletei azonban már annyira kimerültek, hogy a szükségleteknek Szegeden árpából csak egyötödét, zabból nem egészen felét tudták kielégíteni.⁷⁰

A közellátási miniszter nem törődve a dolgozó parasztság egyre fokozódó terheivel, miután a felajánlási rendszer a parasztság ellenállásán megbukott, elrendelte a megievő „feleslegek” útólagos igénybevételét. Az 1942 január 9-én tartott főispáni értekezleten a miniszter kijelentette: „Katasztrófális helyzetbe kerülünk, ha a vetés idején kiderülne, hogy a gazdák... a vetőmagot elfogyasztották, illetve megették. Már most meg kell értetni a gazdákkal, hogy ezt a kérdést nagyon szigorúan fogjuk ellenőrizni és *könnyörtelenül fogunk eljárni azokkal szemben, akik a közellátást ilyen módon megkárosítják.*”⁷¹ (Az én kiemelésem — FI.)

Azok a kis- és középparasztoꝝ, akik nem bírták az egyre fokozódó terheket, s ennek következtében teljesen tönkrementek, kénytelenek voltak megválni parcelláiktól, birtokaiktól. 1942-ben 24 esetben árvéreztek földet, 27 835 pengő értékben, a következő évben már 35 ingatlan felett perdül meg a dob Szegeden, s vesztek el a talajt a lábuk alól az elszegényedett parasztszaládok.⁷²

Az agrárproletariátus és a kisbérlők helyzete is rendkívül rossz volt ezekben az években. A mezőgazdasági munkásokat egy 1942 február elején megjelent rendelettel arra kötelezték, hogy egy hónap alatt kössenek olyan munkavállalói szerződést, amelyet az elmúlt évben kötöttek. Ennek elmulasztása esetén honvédelmi munka címén kényszerítették őket gazdasági munkák kötelező végzésére, sőt a rendelkezés a vonakodókkal szemben az internálást helyezte kilátásba.⁷³ A kisbérlők anyagi helyzetének romlásához nagymértékben hozzájárult a bérleti díjak felemelése. A város vezetősége, hogy az egyre növekvő költségvetési deficitjét ellensúlyozza 1942-ben felemelte a városi bérföldek díjait. Az új bérleti összegek megállapításánál nem az eredeti 1932. évi díjakat vették alapul, hanem az 1942 éveket, s ezek az előzőekhez viszonyítva már 60%-os emelkedést jelentettek. Az új felemeléssel tulajdonképpen kétszeresen nehezebbé tették a bérlők helyzetét. A város ezenkívül a bérletek idejét is nagymértékben csökkentette, s a korábbi 10—25 éves időtartamra szóló bérleti időt 3 évre szállította le.⁷⁴

⁶⁸ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 106/1941.

⁶⁹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942. 970/1942.

⁷⁰ SZÁL. SZFI. 1942. 236/1942.

⁷¹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 455/1943.

⁷² Délmagyarország 1944. I. 13.

⁷³ SZÁL. SZFI. 1942. 381/1942.

⁷⁴ Délmagyarország 1942. VII. 30.

A kisbérlok helyzete ennek következtében 1942 végére rendkívül elviselhetetlenné vált. Mint fentebb láttuk a bérlok többsége törpebérlo volt, akik családjukkal nyomorúságos körülmények között tengették életüket. A háborús terhek növekedése a szegedi tanyavilágban az agrárproletariátus mellett elsősorban ezeket a törpebérloket sújtották.

Az uralkodó osztályok háborús politikájának fokozottabb megvalósítása érdekében 1942 novemberében ismét növelték a parasztság terheit. Az ekkor megjelent miniszteri rendelet értelmében az őstermelők gabonafejadagját csökkentették. A rendelet az eddigi évi 240 kg-os kenyérgabona fejadagot 220 kg-ra, a 180 kg-ot, 165 kg-ra, a 120 kg-ot 110 kg-ra szállította le.⁷⁵ A fejadagok csökkentéséből eredő különbözetet a parasztok kötelesek voltak felajánlani az államnak, sőt ezen túlmenően elvették a termelőktől az el. nem. vetett őszi kenyérgabona vetőmagot is. Az uralkodó osztályoknak azonban ez még mindig nem volt elég. A szegődményes cselédek és az időszaki munkások részére a gazdánál visszahagyott gabonamennyiséget is csökkentették 8%-kal. A rendelenek ez az intézkedése elsősorban a módosabb parasztságot súlytotta, így tehát a terheknek a növekedése az egész parasztságot érintette.⁷⁶ „A dolgozó parasztság terményeinek elrablása, a magas adóterhek, a nincstelenek és félproletárok munkabérének alacsony színvonala, az ellenállni merészkedők internálása és kényszermunkára hajtása, de nem utolsósorban a katonai behívások — mindez fokozta a falusi dolgozók elkeseredését és gyűlöletét is a fasiszták háborúja ellen.”⁷⁷

A fokozódó háborús terhek következtében az 1940—1941-es években a szegedi parasztság soraiban is növekedőben volt az elégedetlenség. Az agrárproletariátus tiltakozott az alacsony napszámberék ellen, a kisbirtkos parasztság pedig szabotálta a terményfeleslegek kötelező bejelentését. Az agrárproletariátus ellenállásának egyik példája, hogy 1940 augusztusának közepén Domonkos András birtokán 30 mezőgazdasági munkás 2 napig sztrájkolt az alacsony munkabérek miatt, s csak a hatóság erőszakos közbelépésével tudták újra munkába kényszeríteni őket.⁷⁸ 1941 januárjában az agrárproletárok *beadványban tiltakoztak* a város munkabérmegállapító bizottságának a legkisebb napszámberék megállapítását tartalmazó határozata ellen, s követelték, hogy a napszámberéket átlagosan 60—100 fillérrel emeljék fel.⁷⁹

A birtokos parasztok — különösen az 50 holdon alóli földtulajdonnal rendelkezők — sorozatosan *elmulasztják bejelenteni terményfeleslegeiket*. Ennek hatására a közellátási hivatal újabb és újabb terminusokat jelölt meg a bejelentés végső határidejéül, sőt — egy 1941 április közepén kiadott hirdetményben — a fenyegetés eszközt is igénybe vették, hangoztatva, hogy akik „...most sem hajlandók bejelentési és felajánlási kötelezettségüknek eleget tenni, azokra a törvény kíméletlen szigora vár.”⁸⁰

A szegedi parasztság háború alatti magatartását, ellenállását jelentős mértékben befolyásolták a munkások különböző háborúellenes, antifasiszta megmozdulásai. A szegedi munkások a II. világháború éveiben sztrájkokat indítottak

⁷⁵ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 140/1943.

⁷⁶ U. ott.

⁷⁷ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp. 1960. 34. l.

⁷⁸ Délmagyarország 1940. VIII. 17.

⁷⁹ SZÁL. SZFI. 1941. 29/1941.

⁸⁰ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 85/1941.

tak a magasabb munkabér kivívása céljából, a 8 órás munkanap betartása érdekében. Röpcédulákon, falragaszokon tiltakoztak a növekvő háborús terhek ellen az igazságtalan háború megszüntetéséért. Ezeket az akciókat a kommunisták irányították. Az illegális kommunisták így például Bodnár Lajos, Bökönyi János, Cseh Imre, Dobó Miklós, Gladics József, Gombai Mihály, Gombkötő Péter, Igaz Lajos, Komócsin Antal, Komócsin Illés, Krajkó András, Krajkó József, Korom Mihály, Ladvánszky József, Mészáros András, Nagy János, Szögi István, Tápai József — akik nem tagjai a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének — szorosan együtt dolgoztak a szociáldemokrata-párti tagsággal rendelkező kommunista beállítottságú, meggyőződésű baloldaliakkal.⁸¹ Ezek — például Agócsi János, a két Adók-lány, Csuri József, Csuri Mihály, Engi István, Farkas István, Gyólai István, Katona András, Id. Komócsin Mihály, Kovács István, Kovács József, Lacsán Mihály, Lacsán Mihályné, Nagygyörgy Mária, Oláh Gyula, Pusztai (Picicz) József, Tombác Imre, Zombori János — a háború folyamán támogatják az illegális kommunisták tevékenységét.⁸²

A forradalmi munkás baloldal tevékenysége nemcsak közvetve hatott és érződött a parasztság akcióiban, hanem közvetlenül is. A szegedi kommunisták felhasználva a parasztság kibontakozó elégedetlenségét, igyekeztek meggyarazni nekik, hogy az ország és a maguk tényleges érdekeit akkor segítik elő, ha nem tesznek eleget a rendeletekben előírtak teljesítésének. Az uralkodó osztályok képviselői megfélemlítéssel próbálták gátat emelni a parasztság körében végzett agitációs munkának. „Mint magyar ember, — hangoztatta Széchenyi István országmozgósítási kormánybiztos a Szeged—Flesőközponton 1942. június 28-án tartott népgyűlésen — kötelességemnek érzem, hogy feleljem a szavamamat... a soraitokban suttogva folytatott bűjtogatás és uszítás ellen. Meg kell, hogy mondjam nyíltan, ez hazaárulás!” Felszólítja a parasztságot, hogy ne hallgasson ezekre, s közösítse ki soraiából „... a zavarkeltőket, akik egyszer már majdnem végpusztulásba sodorták ezt az országot.”⁸³

A felhívások, a fenyegetések ellenére is egyre több azoknak a parasztnak a száma, akik 1942-ben *megtagadták a felajánlási kötelezettségek teljesítését*. Ezzel kapcsolatban a közellátási hivatal vezetője 1942 október végén jelentette a főispánnak, hogy burgonyát senki sem szolgáltatott be.⁸⁴ A termelők ugyanekkor nem tettek eleget az előírt kukoricamennyiség beadásának sem.⁸⁵ A parasztság terménybeadást megtagadó ellenállása 1942 végén olyan méreteket öltött, hogy a közellátási hivatal vezetője a hátralékos gazdák ellen: a rendőr-főkapitányságnál a kihágási eljárás megindítását, s a be nem adott mennyiségek azonnali elkobzását követelte. Azonban a diktatórikus nyomással sem tudták a parasztságot kényszeríteni a kivetett mennyiségek felajánlására, aminek következtében az év végén árpából 175 q, zabból 274 q, burgonyából 5591 q hiány keletkezett a város felajánlási tervében.⁸⁶

A szegedi dolgozó parasztnak a felajánlási kötelezettségek megtagadása mellett *nem tettek eleget* a — háború folytatása céljából fontos — *különböző ipari*

⁸¹ Komócsin Antal, Katona Ferenc, Id. Komócsin Mihály, Gombai Mihály, Zombori János visszaemlékezései. Saját gyűjtés.

⁸² U. ott.

⁸³ Délmagyarország 1942. VII. 1.

⁸⁴ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 691/1944.

⁸⁵ U. itt. 906/1942.

⁸⁶ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 140/1943.

növények termelésének sem. Így például a parasztok a törvényhatóság területén 1942-ben sokkal kisebb szántóföldre vonatkozóan kötöttek ricinustermelési szerződést, mint az előző évben, illetve mint amekkora területre a ricinus kötelező termesztése kiterjedt.⁸⁷

Az 1942-es évben a mezőgazdaságban — a katonai behívások következtében — már nagyofkú munkaerőhiány mutatkozott. Ennek hatására és az alacsony napszámberék miatt a szegedi mezőgazdasági munkások, sok helyen megtagadták a munkát. „A gazdák részéről... általános volt a panasz — hangoztatta az egyik törvényhatósági bizottsági tag —, hogy az április havára megállapított 3 pengő legmagasabb napszámber ellenében a munkásokat még akkor sem kaphatták, ha a gazdák a megengedett 20% plusz jutalmat előre megígérték.”⁸⁸ Hasonló a helyzet szeptemberben is, amikor a munkaadók a megállapított 3,83 Pengős napszámot lényegesen túlfizették.⁸⁹ Novemberben a gazdák a munkabérmegállapító bizottság által meghatározott 2,52 Pengő helyett kénytelenek voltak 4—5, sőt esetenként 6 és 8 Pengő napszámot fizetni.⁹⁰

Az 1943-as évtől kezdődően az ország gazdasági helyzete tovább romlott. 1943-ban végérvényesen megszűnt a háborús konjunktúra, amely a korábbi években bizonyos fellendülést eredményezett a gazdasági élet számára. A dolgozók rendkívül megterhelték a háború kiadásai. Ez abból következett, hogy az ország gazdasági erejét egyre jobban felemésztették a hadikiadások, amelyek pótlása érdekében az adókat a kormányzat mind magasabbra emelte. 1943-ra a háború előtti utolsó költségvetési évhez — 1937—1938 — viszonyítva, az adóterhek 4,65-szeresére növekedtek. Ezen belül az egyenes adó valamivel kevesebb, mint négyszeresére, a közvetett adó, a fogyasztási és forgalmi adók, valamint az illetékek 5,1 szeresére nőttek ezen idő alatt.⁹¹

Az adók nagyarányú emelkedésén túl a dolgozókat az áremelkedések is jelentősen súlytották. Az alábbi táblázat szemléletesen mutatja az 1939—1944-ig terjedő időszakban néhány, a táplálkozás szempontjából igen fontos fogyasztási cikk árainak emelkedését.⁹² (Az árak: pengő/kg-ra vonatkoznak.)

fogyasztási cikkek	1939	1940	1941	1942	1943	1944.
kenyér	0,38	0,39	0,44	0,46	0,58	0,60
szalonna	1,50	1,90	2,64	2,90	4,70	5,50
zsír	1,60	1,98	3,30	3,56	5,60	—

A felsorolt adatok Szegedre vonatkoznak, s mutatják, hogy ezen táplálkozási cikkek árai a fenti időszakban megközelítőleg a négyszeresére emelkedtek. A

⁸⁷ U. itt. 268/1942.

⁸⁸ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1942. V. 20-i közgyűlési jkv-e 49. pont. A kormány 1942. májusában kénytelen engedélyezi az 1941-ben megállapított maximális mezőgazdasági munkabérek 20—25% -os kiegészítését. (A M. Kir. Országos Gazdasági Munkaközvetítő Hivatal jelentése a mezőgazdasági munkapiacáról és a hatósági gazdasági munkaközvetítő szervek működéséről az 1942. évben. Kiadja a m. kir. Földművelésügyi Min. 63. l. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 981. l.)

⁸⁹ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1942. X. 28-i közgyűlés jkv-e 89. pont.

⁹⁰ U. itt. 291. pont.

⁹¹ A magyar állam zárszámadásai az 1937—1938 évről. Bp. 1939. XIV. 1. idézi: Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 69. l.

⁹² Délmagyarország és a Statisztikai Zsebkönyvek alapján.

parasztságon belül ez az emelkedés természetesen elsősorban az agrárproletariátust sújtotta.

Az 1943—1944-es években a katonai behívások további fokozódása következtében — miután a dolgozó parasztság adta a bevonultak jelentős százalékát — ismét növekedtek a parasztszterhek. Az itthonmaradt hozzátartozók, — elsősorban az agrárproletariátus, szegényparasztság köréből — nagy része nem tudta megszerezni a család számára az évi kenyérgabona fejadagot, aminek következtében nélkülözésnek voltak kitéve.⁹³

1943 május elején a Szegedi Gazdasági Vasút személyviteldiját 50%-kal felemelték, ami elsősorban a tanyai, paraszti lakosságot érintette.⁹⁴ Ezt követően miniszteri rendelettel megtiltották a parasztságnak, hogy közvetlenül a fogyasztók részére baromfit, tojást, stb. adhasson el.⁹⁵

A gyáripari termelés militarizálása — az üzemeknek a hadiszükségletek érdekében történő igénybevétele — következtében textiliákban, ruházati cikkekben nagyfokú hiány állott elő. Ezeknek beszerzése nemcsak a városi lakosság számára jelentett nehézséget, hanem jelentős mértékben érintette a dolgozó parasztságot is. A szegedi főispán 1944 elején Jakabffy államtitkárhöz intézett levelében ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A legszegényebb néposztály rendkívül nehéz helyzete a ruházati anyagok terén nem lehet ismeretlen Máltóságod előtt. Törvényhatóságom nincstelenjei, különösen a tanyasiak, annyira le vannak rongyolódva, hogy a legtöbb helyen a gyermekek iskolába sem tudnak járni, mert a téli hidegben meztelnek nem tudnak kimozdulni.”⁹⁶ (Az én kiemelésem: FI.)

Az agrárproletariátus helyzetét, a felsorolt nehézségeken túlmenően, nagymértékben súlyosbították a rendkívül alacsony napszámérék. 1943-ban a kormány újból szabályozta a mezőgazdasági munkabéreket.⁹⁷ A rendelet minimális és maximális bérhatárt állapított meg. A minimális bérszint az 1941-ben megállapított készpénzbérekkel volt egyenlő, a maximális pedig az 1941 második felében és 1942-ben engedélyezett 20%-os többletet haladta meg valamivel. A reálberek javulását azonban nem eredményezte továbbá még az sem, hogy a kormány július 1-től, a januárban megállapított maximális béreket minimálisnak nyilvánította és a bérek új maximális határát idénymunkásoknál és napszámcsoknál 50%-kal emelte.⁹⁸

A bérek új szabályozása alapján 1943 januárjában Szegeden az első osztályú munkások részére a napszámér: 3,20—4,80 pengő, a másodosztályú munkásoknak: 2,40—3,60 pengő, harmadosztályú munkásoknál: 1,92—2,88 pengő volt. Júliusban — a fő munkák idején — a napszámér a következőképpen alakult az egyes kategóriákban: 5,40—8,10 pengő, 4,05—6,10 pengő, 3,24—4,90 pengő.⁹⁹ A mezőgazdasági munkások nem hajlandók ilyen alacsony bérekért mun-

⁹³ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 655/1944.

⁹⁴ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1943. IV. 29-i közgyűlési jkv-e 99. pont.

⁹⁵ Budapesti Közlöny 1943. VII. 1. 144. sz. 30. l.

⁹⁶ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 201/1944.

⁹⁷ Az OMK. 1942. évi jelentése 197. l. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 998. l.

⁹⁸ Szabad Szó. 1943. VII. 11. Idézi: Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 998. l.

⁹⁹ Délmagyarország 1944. I. 28.

kát vállalni, s a nagygazdák kénytelenek a megállapított napszámot jóval túlfizetni, hogy munkavállalókhöz jussanak.¹⁰⁰

1943 folyamán miután a szovjet hadsereg Ukrajna jelentős részét megtisztította a fasiszta megszállóktól, megszűnt annak lehetősége, hogy a hitleri Németország hiányzó élelmiszerkészletét ezekről a területekről fedezze. Ennek következtében fokozták nyomásukat csatlósaikra, több húst, zsírt, gabonát kényszerítettek ki tőlük. Ez a tényező is jelentős mértékben közrejátszott abban, hogy 1943 folyamán Magyarországon bevezették a *Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszert*.

Jurcsek tervének alkalmazása előtt, 1942 októberében főispáni értekezleten tájékoztatta a megjelenteket a közellátás helyzetéről. A háborús gazdálkodással kapcsolatban figyelemreméltó beismerést tett, kijelentve: „... a szükséges gabonakészlettel szemben 4,5 millió métermázsás kieséssel kell számolnunk... ez azt jelenti, hogy az ország évi szükségletének 2 hónapja nincs biztosítva.”¹⁰¹ A hiányzó gabonamennyiség pótlásával kapcsolatban a következőket jegyezte meg: „Meggyőződésem, ... hogy a kisgazdaság az, amelynél fölös mennyiségek maradtak vissza...” Tehát ezeket kell „... újabb beszolgáltatásra kötelezni...” Minden eshetőségre számítva hangoztatta, „... amennyiben a kisbirtok termésátlaga a cséplési elszámoltatás után lényegesen alatta marad a nagybirtok átlagának, az indokolatlan fennforgó különbséget minden eszközzel behajtom.”¹⁰²

Az idézetekből világosan kiderül, hogy az uralkodó osztályok képviselői nem is titkolták a dolgozó parasztság végső, kíméletlen kifosztását. Több hónapos előkészület után 1943 januárjában jelenik meg a hírhefti rendelet. Az új intézkedés értelmében, a mezőgazdasági termelők az 1943/1944-es gazdasági évben, egész-szántóterületük kataszteri tiszta jövedelmének minden arany koronája után megállapított 10 kg kenyérgabonán — vagyis 10 búzaegységen — felül még 40 búzaegységnek megfelelő mennyiségű mezőgazdasági terményt voltak kötelesek megállapított áron beszolgáltatni.¹⁰³

A parasztság terheinek ezen nagyarányú növekedését még a Szegedi Gazdasági Felügyelőség főfelügyelője is kénytelen volt megállapítani, hogy a „... 13 840 legfeljebb 5 kat. hold kiterjedésű tanyás birtok beszolgáltatási kötelezettségének csa kalig, vagy egyáltalában nem lesz képest eleget tenni.”¹⁰⁴ Állítását azzal indokolta, hogy az 5 holdas birtokosoknak kat. holdanként 250 búzaegységet, összesen 1250 búzaegységet kell beszolgáltatni. Miután ezeknek a földeknek átlagtermése holdanként 5—6 q rozs, így a tulajdonosoknak több mint 2 hold jövedelmét, tehát birtokuknak majdnem fele termését kell beszolgáltatniok. Ez természetesen a szegényparasztság nyomorát méginkább fokozta, mert — mint a főfelügyelő írta — „... a birtok másik részének termése vetőmagra, adók fizetésére, a család részbeni megélhetésére, illetve eltartására még, akkor s melegendő, ha a család tagjai napszámba járnak.”¹⁰⁵

¹⁰⁰ SZÁL. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1943. I. 30-i közgyűlés jkv-e 2. pont.

¹⁰¹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1942. 932/1942.

¹⁰² U. ott.

¹⁰³ SZÁL. Jutafonó iratai. „Nemzetközi Sajtó Tudósító 1943. január.” c. dossie. A NST. 1943. I. 26-i száma.

¹⁰⁴ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 100/1943.

¹⁰⁵ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 100/1943.

A Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer azonban nemcsak a kisparaszt-ságot sújtotta, hanem érzékenyen érintette a középparaszt-ságot, sőt a kulák-ságot is. Mégis a kisebb gazdaságok számára jelentette a terhek nagyarányú növekedését, mert a kataszteri tiszta jövedelmet még a múlt században úgy állapították meg, hogy a kisbirtokosok földjeit magasabbra értékelték a nagybirtokosokénál.¹⁰⁶ Ezen túlmenően, miután a beszolgáltatási kötelezettségeket nem progresszív módon állapították meg, a nagygazdaságoknak több terménye maradt, a kisparasztoknak viszont még a fejadagot is be kellett adniuk, hogy teljesítsék a beszolgáltatást.¹⁰⁷

A háborús gazdálkodás következtében 1944-ben már a mezőgazdasági termelés is alapjaiban veszélyeztetve volt. A nagyfokú munkahiány azt eredményezte, hogy az alapvető munkákhoz — szántás, vetés, aratás, betakarítás — nem állt rendelkezésre megfelelő számú munkaerő. A szegedi főispán az aratási munkálatok elvégzése érdekében a hadtestparancsnoksághoz fordult azzal a kérelemmel, hogy aratási szabadságot engedélyezzenek a katonai szolgálatra behívott mezőgazdasági foglalkozásúak részére.¹⁰⁸ A mezőgazdasági munkálatok időben történő elvégzését akadályozta továbbá a parasztságnak lovaitól való megfosztása is. Egyre több szegedi gazdától veszik el a lovakat, aminek következtében csak nehezen, egymást kiegészítve tudják elvégezni a hordási munkálatokat.¹⁰⁹ A parasztság a lengyelkápolnai — 1944 június elején — tartott gazdaértekezleten panaszolta, hogy munkájukat nagymértékben akadályozza a cséplőgép-alkatrészekben, hajtóanyagokban mutatkozó hiány.¹¹⁰ Szóvaltették továbbá, hogy egyes növényvédő munkálatokat sem tudnak elvégezni, mert rézgálicot nem lehet semmi áron beszerezni.¹¹¹

A terhek állandó növekedése, a terror fokozódása, a közszükségleti cikkek beszerzésének nehezégei, a parasztság kifosztása, a háborús véráldozatok, majd a német megszállás következtében a parasztlakosság mindennapi, saját tapasztalataikon keresztül láthatták, hogy az elhúzódó háború csak nyomort, nélkülözést hozott számukra, s helyzetüket napról napra rontja. Mindezek hatására fokozódott elkeseredésük, háború elleni gyűlöletük. Ehhez járul továbbá az is, hogy a szegedi kommuniszták a tanyai lakosság körében végzett agitációs munka során igyekeztek megmutatni számukra a háború igazi célját, s a beszolgáltatás megtagadására szólították fel őket.¹¹² A különböző tényezők gyűttes hatására 1943 folyamán megújultak a szegedi parasztlakosság akciói.

A városkörüli feketeföldeken élő 20 holdon alóli gazdák kérték, hogy a szántóföldek kataszteri tiszta jövedelmének aranykoronában kifejezett értékét 40%-kal csökkentsék, mert az eredetileg megállapított aranykorona-érték alapján rendkívül magas a beszolgáltatási kötelezettség.¹¹³ A Szegedi Általános Gazdakör tagjai a tejbeszolgáltatási kötelezettségek mérséklését kérték.¹¹⁴

A beszolgáltatási kötelezettségek csökkentésére irányuló kérelmeken túl, a parasztlakosság egy része meg is tagadta a beadások teljesítését. 1943 tavaszán

¹⁰⁶ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 78. l.

¹⁰⁷ Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Bp. 1961. 79. l.

¹⁰⁸ SZÁL. SZFI. 1944. 831/1944.

¹⁰⁹ U. itt. 1144/1944.

¹¹⁰ SZÁL. SZFI. 1944. 832/1944.

¹¹¹ U. itt. 844/1944.

¹¹² SZÁL. SZFI. Kigyűjtött MMI. 1907—1944. 250/1944.

¹¹³ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 259/1943.

¹¹⁴ U. itt. 428/1944.

695 kis- és középparaszt ellen indult büntető bírósági eljárás, mert nem teljesítették a zab, a tengeri, a burgonya és egyéb terményekből előírt beszolgáltatást.¹¹⁵ A következő évben a parasztság ellenállásának eredményeként a városra kirótt terménymennyiséget még a karhatalom igénybevételével sem tudták begyűjteni.¹¹⁶

Az agrárproletariátus mozgalmai, hasonlóan a korábbi évekhez az alacsony bérek miatti *munkamegtagadásokban* jutott kifejezésre. 1943 márciusában az egyik törvényhatósági bizottsági tag megállapította, hogy „... Szeged város területén a hatóságilag megállapított munkabérért nem lehet mezőgazdasági munkást kapni...”¹¹⁷ Megerősíti ezt az állítást, a Szeged környéki nagygazdáknak ebben az időben küldött jelentése is, amelyben a következőkről írtak: „Köztsmert tény, hogy a mezőgazdasági munkások országszerte szabotálnak és nem hajlandók egyrészt a napot kidolgozni, ... másrészt, a hatóságilag megállapított bérért munkába állni... Így hiába a gazda minden igyekezete..., hogy minél többet és minél jutányosabban termeljen, mert a munkásokkal szemben tehetetlen...” A munkaerő biztosítása érdekében katonai munkaszolgálatosok kirendelését kérték a hatóságoktól.¹¹⁸ A Szegedi Erdőigazgatóság is kérte a munkások munkábaállításánál a hatóság segítségét, annak érdekében, hogy ezek „rászoríttassanak” a megállapított napszámber melletti munkavállalásra. A munkásokat megfenyegették, hogy az „... erdőigazgatóság... , ahol a munkásság nem áll munkába az előírt napszámberért, ott az internálási eljárást meg fogja indíttatni, mert e téren végre rendet kell teremteni...”¹¹⁹

A honvédelmi munkakényszer alkalmazásával, a dolgozók internálásával azonban nem tudták megakadályozni a szegedi agrárproletárok, napszámosok, erdőmunkások ellenállását. Világosan bizonyítja ezt a város Gazdasági Felügyelőségének egyik 1944. évi jelentése, amelyben a következőket írják: „A kényszermunka azonban nem megfelelő, mindenki szabotálni igyekszik. Ezt a kérdést néhány internálás nem oldja meg. A munkától való tartózkodás odáig megy, hogy egy ember egy nap alatt 20 négyszögöl cukorrépát kapál meg és egyez ki.”¹²⁰

A szegedi parasztság a fentiekben ismertetett ellenállási akcióin túlmenően az 1943 május 16-án megtartott „József Attila Szegeden” c. irodalmi esten való megjelenésével is kifejezésre juttatta antifasiszta beállítottságát. A kommunisták az előkészületek során a Szeged környéki paraszt-szervezetek tagjait is mozgósították, s így az előadáson főleg munkások és parasztok vettek részt. Az irodalmi est előadója Kállai Gyula volt, aki hangoztatta, hogy József Attila független, szabad államot akart, s hogy ezért ma is harcolni kell, megerősítve ezzel a hallgatóságban az antifasiszta ellenállás szükségességének a gondolatát.¹²¹

¹¹⁵ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1943. 971/1943.

¹¹⁶ Ladányi Benedek visszaemlékezése. Gaál Endre gyűjtése.

¹¹⁷ SZÁL. SZFI. Szeged Város Törvényhatósági Bizottsága 1943. III. 31. ülésének jegyzőkönyve 50. pont.

¹¹⁸ PI. Archivum. FM. 62-1943/214.037 Idézi Korom Mihály: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon... Id. m. 1001. l.

¹¹⁹ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 526/1944.

¹²⁰ SZÁL. Szeged Város Gazdasági Felügyelőségének iratai 1944. 856/1944.

¹²¹ Délmagyarország 1943. V. 18., illetve: SZÁL. MÉMOSZ Szegedi Csoportja. Levelezés 1943. 20/1943., illetve Tiszatáj 1963. XI. 11-i szám.

Úgy gondoljuk, hogy az elmondottak alapján — ha vázlatosan és nagyvonalakban is — sikerült egy általános képet kapni a szegedi parasztság II. világháború alatti helyzetéről, harcairól. Miután megkíséreltük bemutatni a szegedi földbirtok-viszonyokat, ennek alapján a parasztság rétegződését, ezeknek ismerete világosabbá teheti számunkra azt a nagyjelentőségű változást, amely a felszabadulás után a mezőgazdaság szocialista átszervezése alapján végbe ment a parasztság között. A letűnt úri Magyarország parasztjainak szociális, egészségügyi, kulturális helyzetének egy-egy jellegzetes adaléka megmutatja, hogy szegedi viszonylatban is tapasztalhatók voltak a II. világháború alatt a „hárommillió koldús” országának ijesztő viszonyai.

A háború alatt a parasztság terheinek növekedése jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy fokozatosan kiábránduljanak a burzsoá propaganda által keltett illúziókból, felismerjék, hogy a háború nem a nép, hanem az uralkodó osztályok érdekeit szolgálja. Ennek folyamán a szegedi parasztság egy része munkamegtagadásokban, a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítésének szabotálásában kifejezésre juttatta ellenszenvét az uralkodó osztályok politikájával szemben és tetteikkel segítettek aláásni a magyar fasizmus pusztulásra ítélt rendszerét.

ОЧЕРКИ К ЭКОНОМИЧЕСКОМУ И СОЦИАЛЬНОМУ ПОЛОЖЕНИЮ И БОРЬБЕ СЕГЕДСКИХ КРЕСТЬЯН ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Др. Фехер-Иштван

Автор в своей статье сообщает некоторые факты в вопросе о социальном и экономическом положении сегедских крестьян во время Второй мировой войны. Здесь же исследуются вопросы о состоянии их здравоохранения. Прежде всего автор анализирует основные свойства экономики города Сегеда и уже на основе этого указывает на структурное разделение по классам и слоям населения. Занимаясь вопросами сельского хозяйства, он показывает его главные отрасли и разные сельскохозяйственные культуры. Исследуя величину и разделение имений, указывает на расслоение сегедского крестьянства. В рамках этого автор обращает особое внимание на своеобразный слой сегедского крестьянства — на слой арендаторов земель.

Во второй части данной работы автор показывает положение здравоохранения в сегедской хуторной системе и приводит много фактов, иллюстрирующих ужасное положение здравоохранения аграрного пролетариата и крестьянского беднячества. Автор указывает, что в Сегеде, соответственно общему положению в стране, дети бедняков и середняков не имели возможность получить даже среднее образование.

В статье исследуется процесс изменения экономического положения сегедского крестьянства в периоде 1939—1944 гг. Автор указывает на большой рост военных налогов на крестьянство вообще и на ухудшение экономического положения отдельных сельскохозяйственных слоев крестьянства — аграрного пролетариата, бедняков, середняков кулачества.

В статье трактуются вопросы о демагогической политике, подготовившей войну, и в связи с этим излагаются факты о результатах выборов 1939-ого года и отношении крестьянства к ним. В конечном итоге автор дает изложение того, как развивается антифашистская и антивоенная борьба сегедских крестьян, вследствие изменения, с одной стороны, и в результате деятельности сегедских рабочих и коммунистов, с другой. Показывая различные формы борьбы, автор доказывает, что сегедское крестьянство своим сопротивлением помогло ослабить осужденное на разрушение здание системы венгерского фашизма.

Dr. Fehér, István:

ANGABEN ZUR WIRTSCHAFTLICHEN UND GESELLSCHAFTLICHEN LAGE DES BAUERNTUMS IN SZEGED WÄHREND DES ZWEITEN WELTKRIEGES.

Der Verfasser ergänzt in dem Artikel mit einigen Angaben die früheren Forschungen über die wirtschaftliche, gesellschaftliche und sanitäre Lage und Kämpfe des Bauerntums in Szeged während des zweiten Weltkrieges. Vor allem analysiert er die Hauptmerkmale des wirtschaftlichen Lebens in Szeged, auf Grund dieser die strukturelle Verteilung der Bevölkerung laut Klassen und Schichten. Die Landwirtschaft analysierend, dacht er die wichtigsten Anbaugzweige und Agrarkulturen bekannt. Im Laufe der Untersuchung der Grösse der Grundbesitze, und

ihrer Verteilungsverhältnisse stellt er die verschiedenen Schichten des Bauerntums in Szeged dar. Innerhalb dieser macht er auf eine spezielle, eigentliche Schicht des Bauerntums in Szeged auf die Pächter aufmerksam.

In dem zweiten Teil des Artikels stellt er den Gesundheitsstand der Gehöfte in der Umgebung von Szeged und illustriert mit zahlreichen Angaben die erschreckenden Gesundheitsverhältnisse des armen Bauerntums, der Agrarproletariat. Der Verfasser zeigt in dem Artikel auch die Tatsache, dass die Kinder der armen und mittleren Bauern in grosser Zahl aus der mittelstufigen Bildung, den Landesverhältnissen entsprechend, auch in Szeged ausgeschlossen wurden.

Danach beschäftigt sich der Artikel mit den Veränderungen der wirtschaftlichen Lage des Bauerntums mit ihrer Umgestaltung von 1939 bis zum Ende des Jahres 1944. Er weist auf die Vergrößerung der Kriegslasten der Bauernschaft im allgemeinen hin, und zeigt die Verschlimmerung der wirtschaftlichen Lage der Agrarproletariat und des kleinen und mittleren Bauernstandes, des Kulakentums.

Der Verfasser stellt auch die demagogische, die den Krieg vorbereitende Politik der herrschenden Klassen dar, macht die Szegeder Ergebnisse der Parlamentswahl in 1939 und das Bannhmen des Bauernstandes bekannt. Zuletzt veröffentlicht der Artikel Angaben, die beweisen, dass die Veränderung in der Lage des Bauerntums einerseits, andererseits die Tätigkeit des Arbeitertums und der Kommunisten in Szeged den antifaschistischen Kampf des Szegeder Bauerntums gegen den Krieg gefördert hatten. Er zeigt die verschiedenen Formen dieses Kampfes und beweist, dass die Bauern von Szeged durch ihren Widerstand das zum Unergang verurteilte Regime des ungarischen Faschismus untergraben.

Felelős kiadó: Dr. Korom Mihály

A kézirat nyomdába érkezett: 1964. április — Megjelenés: 1964. július

Példányszám: 500 — Terjedelem: 5.25 (A/5) ív

Készült linó szedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601 és az MSZ 5602-55 szabványok szerint

Szegedi Nyomda V. 64-1087